

Regionaalministri 04.06.2024 käskkiri nr 172

Lisa

Põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkonna
2023. aasta aruanne

Sisukord

1. Tulemusvaldkonna üldinfo	3
2. Tulemusvaldkonna mõõdikud.....	4
3. Tulemusvaldkonna kulude lõpliku eelarve jaotus programmide lõikes.....	5
4. Aruandeaasta tulemusvaldkonna eelarve täitmine	5
5. Tulemusvaldkonna olukorra analüüs	6
6. Hindamised ja tõhustamiskavad.....	9
7. Põllumajandus, toit ja maaelu programm	9
7.1 Programmi mõõdikud	10
7.2 Programmi olukorra analüüs.....	15
7.2.1 Põllumajandus ja toiduainetööstus.....	15
7.2.2 Toiduohutus	18
7.2.3 Maaelu.....	19
7.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs.....	20
7.3.1 Meede – Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine.....	20
7.3.2 Meede – Taimetervis, loomade tervis ja heaolu.....	23
7.3.3 Meede – Toiduohutus.....	31
7.3.4 Meede – Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	37
7.3.5 Meede – Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine	40
7.3.6 Meede – Maa- ja rannapiirkonna areng	48
7.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine	50
8. Kalanduse programm	52
8.1 Programmi mõõdikud	52
8.2 Programmi olukorra analüüs.....	54
8.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs.....	55
8.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine	57
LISA Tulemusvaldkonna sisend riigi 2023. aasta majandusaasta koondaruandesse.....	58

1. Tulemusvaldkonna üldinfo

Tulemusvaldkonna eesmärk: Eesti toit on tarbijate poolt eelistatud, elukeskkond on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukondade elujõud kasvab.

Tulemusvaldkonnaga on enim seotud strateegia „Eesti 2035“ neli sihti:

Eestis elavad arukad, terved ja tervist hoidvad inimesed.

Eesti majandus on tugev uuendusmeelne ja vastutustundlik.

Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond.

Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik.

Tulemusvaldkond	Tulemusvaldkonna strateegiadokumendid (valdkonna arengukavad, poliitika põhialused jms)	Programm sh vastutavad ministeeriumid
Põllumajandus ja kalandus	Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030	Programm „Põllumajandus, toit ja maaelu 2023–2026“ (Põllumajandus- ja Regionaalministeerium)
		Programm „Kalandus 2023–2026“ (Regionaal- ja Põllumajandusministeerium, Kliimaministeerium)

„Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“¹ (PõKa 2030) seob tervikuks põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse, toiduainetööstuse ning maa- ja rannapiirkondade arengusuunad. Arengukava eesmärk on kaasa aidata nende valdkondade konkurentsivõime suurenemisele, toidujulgeolekule, maa- ja rannapiirkondade kestlikule arengule, heale taime- ja loomatervisele, muldade seisundi paranemisele, toiduohutusele ning puhta keskkonna ja liigilise mitmekesisuse säilimisele. Sellega loob PõKa 2030 neis valdkondades lisandväärtuse suurendamise eeldused, võttes arvesse biomajanduse, säästva arengu ja keskkonnavalaseid eesmärke, ning loob võimalusi valdkondadevaheliseks koostööks.

Esimese alaeesmärgi „**Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond**“ saavutamiseks on seotud seitse lõimuvat tegevussuunda. Teine alaeesmärk „**Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ja kalavarude jätkusuutliku majandamise**“ hõlmab ühte tegevussuunda. Arengukava eesmärgid ja tegevussuunad arvestavad nii kestliku arengu kui ka kliimamuutuste leevendamise ja kliimamuutustega kohanemise vajadustega. Horisontaalsed arendusteemad hõlmavad biomajandust, eksporti ning keskkonda ja maapiirkondade terviklikku arengut. Arengukava alaeesmärkide saavutamiseks on koostatud programmid:

¹ [Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium \(agri.ee\)](#)

„Põllumajandus, toit ja maaelu 2023–2026“ ning „Kalandus 2023–2026“(ühisprogramm Kliimaministeeriumiga).

Regionaal- ja Põllumajandusministeerium koostab igal aastal põhjaliku **põllumajanduse, kalanduse, maaelu ja toiduainetööstuse ülevaate**, mida on võimalik lugeda Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi kodulehelt².

2. Tulemusvaldkonna mõõdikud

Tabel 1. Tulemusvaldkonna mõõdikud³

Tulemusvaldkonna mõõdikud	Tegelik			Sihttase		
	2021	2022	2023	2023	2024	2030
Põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatu kohta kolme aasta liikuv keskmine, eurot	31697	35762	41691	33800		29100
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi väärtuse suhe	0,83	0,89	0,84	0,81	0,80	0,82
Kodumaist toitu osta eelistavate Eesti tarbijate osakaal, %	-	61	-	75		75
Toiduohutuse baromeeter	99,22	99,63	100,69	≥ 100		≥ 100
Kasvuhoonegaaside heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta, tonni tuhande euro kohta**	2,48	2,42	-	≤ 2,5		≤ 2,5
Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr, %	78,3	82,1	82,9	78,4	78,7	80,5

* märgitakse juhul, kui on tegemist strateegia „Eesti 2035“ mõõdikuga

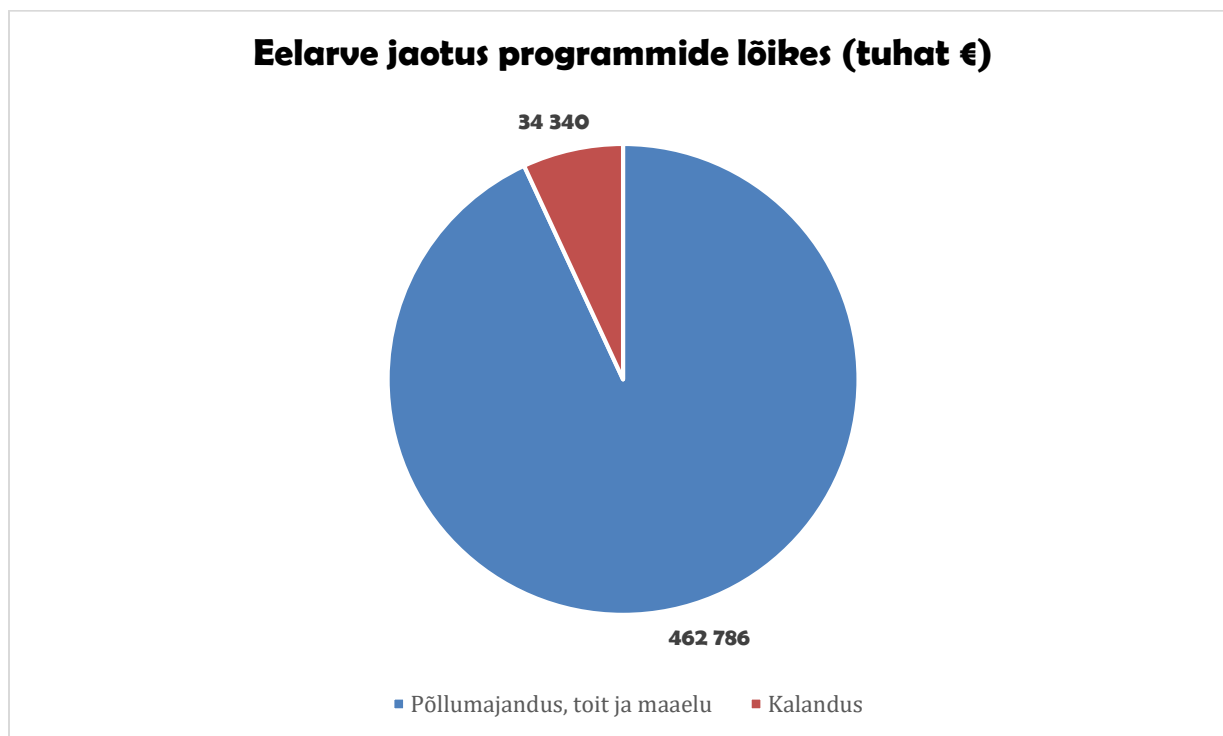
** Kasvuhoonegaaside heite inventuuri tehakse aasta *n*–2 kohta ehk 2023. aasta põllumajanduse kasvuhoonegaaside heite väärtus saadakse 2025. aasta inventuurist.

Kui andmed puuduvad või pole andmeid antud aastal kogutud on lahtrisse märgitud „-“,.

² <https://www.agri.ee/maaelu-pollumajandus-toiduturg/pollumajandus-ja-toiduturg/ulevaated-ja-statistika>

³ Tulemusvaldkonna mõõdikutega seotud lisandmaterjaliga on võimalik tutvuda Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi veebilehel [Lisandmaterjal. „Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ eesmärgid ja mõõdikud \(agri.ee\)](#)

3. Tulemusvaldkonna kulude lõpliku eelarve jaotus programmide lõikes

Joonis 1. Tulemusvaldkonna eelarve jaotus programmide lõikes

4. Aruandeaasta tulemusvaldkonna eelarve täitmine

Tabel 2. Tulemusvaldkonna eelarve täitmine (tuhat €)

	Esialgne eelarve	Lõplik eelarve	Täitmine
Põllumajandus ja kalandus	487 049	512 499	446 272
Kulud	470 230	488 045	421 991
Põllumajandus, toit ja maaelu	446 134	462 786	403 263
Kulud	446 134	462 786	403 263
Kalandus	30 880	34 340	26 410
Kulud	30 880	34 340	26 410
Käibemaks	5 869	6 498	5 536

Investeeringud	4 166	8 875	11 063
sh käibemaks	561	827	133

5. Tulemusvaldkonna olukorra analüüs

Põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkonna eesmärkideks on, et Eesti tarbijad eelistaks kodumaist toitu, tagatud on hoitud elukeskkond, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad elujõulised. Eesmärkide saavutamiseks on kaks programmi – „**Põllumajandus, toit ja maaelu 2023–2026**“ ja „**Kalandus 2023–2026**“. Programmide kaudu panustab põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkond ka mitmesse Eesti 2035 arengustrateegia sihti, näiteks „Eesti majandus on tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik“, „Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond“ ning „Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik“. Tulemusvaldkonna eesmärkide saavutamist jälgitakse erinevate mõõdikute kaudu, mis on välja toodud tabelis 1.

Majanduskasvu seisukohalt on väga oluline ettevõtete tootlikkuse kasvatamine. Investeeringud uude tehnoloogiasse ja tehnikasse aitavad suurendada loodavat lisandväärtust ja suurendada efektiivsust. **2023. aastal oli põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatu kohta kolme aasta liikuva keskmisena 41 691 eurot.** Sellega ületati ka 2023. aastaks ette nähtud sihttaseme. Inflatsioonist tingitud hinnatõusud võimaldasid ettevõtetel müüa oma tooteid kõrgema hinnaga, suurendades seeläbi nende tulusid ja lisandväärtust. Siiski tuleb märkida, et liiga kiire inflatsioon võib kaasa tuua ka negatiivseid mõjusid. Kiire inflatsioon raskendab tulevaste kulude ja tulude prognoosimist, mis võib vähendada investeeringute atraktiivsust ja tõsta riske. Seetõttu on oluline, et inflatsioon oleks mõõdukas ja prognoositav.

Eestist eksporditi 2023. aastal põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades 2,0 mld euro (~11% kogu ekspordist) väärtuses ning imporditi Eestisse 2,5 mld euro eest. Võrreldes 2022. aastaga eksport jäi samale tasemele ja import kasvas 7%. Ekspordi puhul kahanes **Eesti päritolu kaupade väljavedu 3,7%** ning re-ekspordi ehk välismaalt sisse toodud kaupade taasväljavedu kasvas 12,3%. Eesti päritolu kaupade osatähtsus moodustas 74,0% ekspordist. **Kaubavahetuse puudujääk oli 441,2 mln eurot, mis oli 160,3 mln euro võrra suurem kui aasta varem. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi väärtuse suhe oli 2023. a 0,84, mis oli veidi rohkem kui planeeritud siht 0,81.** 2022. aastal toimus kiire hinnakasv, mis mõjutas oluliselt kaubavahetuse väärtuste suurenemist ja tekitas kõrgema võrdlusbaasi.

Põllumajandus- ja kalandussektoril koostöös toidutööstustega on oluline roll eestimaalaste toiduga varustamisel. Riigi seisukohalt on väga oluline võimekus ennast ise tähtsamate toiduainetega varustada, mida on viimaste aastate väljakutsed jätkuvalt tõestanud. Isevarustatuse tase on piisav teravilja, piima ja liha osas ning peaaegu piisav kartuli osas. Ülejäänud valdkondades, sh sool, suhkur, maitseained, puuviljad toetume täna kaubavahetusele. Üle poole tarbitavast toidust ja tootmissisenditest tuleb täna piiriülese kaubandusena.

2021. aasta lõpus alanud keeruline olukord põllumajandussektoris: energiakriis ja kiire inflatsioon on toonud kaasa tootmiskulude märkimisväärse kasvu ning on kohati ületanud toodangust saadavat tulu. Seetõttu on 2023. a kujunenud sektorile keeruliseks, suurenenud on kahjumid ja võlgnevused. **2023. aastat põllumajanduses iseloomustasid lisaks heitlikud ilmaolud, mis vähendasid saagikust ja kogusaaki.**

2023. aastal rakendati mitmeid olulisi erakorralisi toetusmeetmeid kriisidega toimetulemiseks:

- 2023. aastal toetati toiduainetööstusi ning põllumajandustootjaid, kes tegelevad sea- või linnulihakasvatusega, munatootmisega, kartuli-, puuvilja- või köögiviljakasvatusega või katmikaiandusega 10 mln euroga. Toetuse eesmärk oli leevendada energia, kütuse ja toorme hinnatõusu mõju põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõimele ja seeläbi tugevdada toidujulgeolekut.
- 2023. aastal toetati piimatoomist, kitse- ja lambakasvatust, lihaveisekasvatust ning õuna- ja sõstrakasvatust 3,5 mln euroga, et aidata leevendada muutlikest ilmastikutingimustest tulenevaid mõjusid.
- Kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega ning vesiviljelustoodete tootmisega tegelevatele ettevõtjatele võimaldati elektrienergia hinnatõusust tingitud lisakulude kompenseerimiseks ja ettevõtjate konkurentsivõime säilitamiseks 2023. aasta alguses EMKF vahenditest elektrienergia hinnatõusu hüvitamist selles osas, mis ilmnes pärast Venemaa sõjalise agressiooni algust Ukrainas. Ettevõtjatele maksti toetustena välja üle 1,3 mln euro.
- Läänemere traalpüügi ning kaugpüügiga tegelevatele ettevõtjatele võimaldati kütuse hinnatõusust tingitud lisakulude kompenseerimiseks ja ettevõtjate konkurentsivõime säilitamiseks 2023. aasta alguses EMKF 2014-2020 vahenditest kütuse hinnatõusu hüvitamist selles osas, mis ilmnes pärast Venemaa sõjalise agressiooni algust Ukrainas. Ettevõtjatele maksti toetustena välja üle 1,6 miljoni euro.

Koroonapandeemia järelmõjud ja sõda Euroopas, ka loomataudide levik ja rahvusvahelised kauplemispiirangud on põhjuseks, et aina rohkem pööratakse tähelepanu rahvusvaheliste tarneahelate haavatavusele ja toidu varustuskindlusele. 2023. aastal koostati koostöös suuremate toidutootjate ning erialaliitudega toidu varustuskindluse strateegia ja tegevuskava. Defineeriti põhilised ohud, võimelüngad ning vajalikud tegevused nii riigi kui erasektori poolt. Strateegia tegevuskava ülesanded kiitis Vabariigi Valitsuse heaks 15.06.2023. 2023. aastal käivitusid ka mitu toidujulgeolekutegevusliini, mille eesmärgiks on tagada tarneahela kriitilistele ettevõtetele kriisides eelisjuurdepääs elektrile, vedelkütusele ning kõrgendatud julgeoleku olukorras toetada nende julgeoleku tagamist.

1. jaanuaril 2023 jõustus Eesti ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) strateegiakava aastateks 2023–2027. Strateegiakava on peamine vahend Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika elluviimiseks Eestis. ÜPP strateegiakava eesmärgid on tõhustada arukat, vastupidavat ja mitmekesist põllumajandussektorit, mis tagab toiduga kindlustatuse; edendada keskkonnahoidu ja kliimameetmeid ning panustada Euroopa Liidu keskkonna- ja kliimaeesmärkidesse; parandada maapiirkondade sotsiaalmajanduslikku olukorda. Sellega suunatakse põllumajandus- ja toiduainesektori ning maaelu arenguks 1,6 miljardit eurot EL vahendeid koos riigipoolse rahastusega. Kokku on toetusteks välja töötatud 54 sekkumist.

Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks maksti 2023. aastal toetusi kokku ~340 mln eurot. Suurima maksete mahu 2023. aastal moodustasid maaelu arengukava 2014–2020 toetused ca 152,7 mln euroga, järgnesid Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023–2027 toetused üle 141,2 mln euroga. Erakorralisi toetusi maksti välja üle 11,4 mln euro.

Euroopa Komisjoni strateegia „talust taldrikule“ nägi ette ühe algatusena kestliku toidusüsteemi õigusraamistiku väljatöötamise, mille eesmärk on muuta ELi toidusüsteem kestlikumaks ning integreerida kestlikkus kõikidesse toiduga seotud poliitikavaldkondadesse. Komisjon ei ole seni raamõigusakti eelnõuga välja tulnud, küll aga on läbi viidud esialgsed avalikud konsultatsioonid, mille osas on läbiviidud Eesti riigisiseseid konsultatsioonid ning sisend antud Euroopa Komisjoni mõjuhinnangute ja eelnõu koostamiseks. Kestlik toidusüsteem hõlmab põllumajandus- ja keskkonnapoliitikat, toiduohutust ning tervist. Praegu ei ole EL tasemel raamõigusakti kestlikkuse kohta, nagu nt on EL toiduseadus toidu- ja söödaohutuse kohta. Kestlikkusel on kolm mõõdet - majanduslik, keskkondlik ning sotsiaalne. Selleks, et süsteem oleks tasakaalus, peab olema tagatud majanduslik kasu kõigile osalistele. Kuid majanduslik kasu ei saa tekkida keskkonna ega inimeste tervise arvelt. Meie praegune toidusüsteem pakub meile võimalust

tarbida laias valikus, kvaliteetset ja ohutut toitu, kuid sellel on suur ülemaailmne keskkonna- ja sotsiaalmajanduslik jalajälg, mis pikas plaanis ei ole enam jätkusuutlik.

Roheüleminek, kliimamuutuste pidurdamine ja elurikkuse säilitamine on sektori jaoks oluliseks väljakutseks, kuid pakub ka võimalusi keskkonnahoidlike ärimudelite kasutuselevõtuks. Hea keskkonnaseisund panustab Eesti kui atraktiivse elukeskkonna ja kvaliteetse toidu tootja kuvandisse. Nii loodusressursside olukord, kliimamuutused kui ka laiem ühiskondlik ootus eeldab, et toidu tootmisel arvestataks keskkonnaga ning selle täiendavaks tagamiseks soodustatakse peamiselt ÜPP toetuste abiga põllumajanduses **keskkonnasäästlike majandamisviiside kasutuselevõttu ja jätkuvat kasutamist.**

Hinnanguliselt kuni 37% maailma kasvuhoonegaaside heistest tuleneb toidusüsteemist, sh taime- ja loomakasvatusest, transpordist ahela lülide vahel, maakasutuse muutusest, toiduraiskamisest. Kui jätkame tänaste praktikatega, siis toidusüsteemist tulenev kasvuhoonegaaside kogus kasvab kuni 30-40% aastaks 2050. 2022. aastal pärines Eesti kasvuhoonegaaside heitkogusest 11,1% põllumajandusest. Võrreldes varasema aastaga heide suurenes minimaalselt. Põllumajanduse majandusharu kogutoodang suurenes võrreldes 2021. aastaga 44%, väärtuse kasvu panustas peamiselt saaduste hinnatõus, koguste kasv jäi pigem tagasihoidlikuks. **Kasvuhoonegaaside heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta oli 2022. aastal 2,42 t CO₂ ekv/tuh EUR, mis on vähem kui aasta varem (2,48). Tulemus on kooskõlas seatud sihiga (madalam kui 2,5).**

Tarbitava **toidu ohutus ja kvaliteet** ning võimalus teha teadlikke ja tervist toetavaid toitumisvalikuid on olulised elanikkonna tervist mõjutavad tegurid. Toiduohutuse poliitika põhineb integreeritud lähenemisel, hõlmates erinevaid etappe toidutarneahelas ehk „põllult lauale“ lähenemist. Võtmesõnad on teadusel põhinev riskihindamine ja tarbijakaitse, mis võetakse aluseks poliitikate kujundamisel, seadusandluse väljatöötamisel ja rakendamisel. Sealjuures on toiduohutuse tagamisel oluline nii ELi sisene kui ka ülemaailmne koostöö.

Toiduohutuse eesmärgid toetavad toidutootmise, ekspordi ja keskkonna eesmärgi ning rahvatervise arengukava eesmärgi. **Toiduohutuse baromeeter, mis mõõdab üldist toiduohutuse olukorda Eestis aastapõhiselt ja võrrelduna eelmisesse aastasse, oli 2023. aastal 100,69.** Eesmärgiks on, et näit oleks vähemalt 100 ehk ei langeks võrreldes eelmise aastaga. Toiduohutus tähendab bioloogilise, keemilise või füüsikalise ohu vältimist ja vähendamist toidus. Toiduohutuse baromeeter näitas 2023. aastal võrreldes 2022. aastaga toiduohutuse olukorra paranemist. Programmi tegevus „Toiduohutus“ panustab arengustrateegias „Eesti 2035“ tervist toetava elukeskkonna kujundamisse (sh inimeste keskkonnavalise ja tarbijateadlikkuse parandamine, toiduohutuse riskide maandamine ning tervist ja keskkonda hoidva õigusruumi kujundamine) ning toidujäätmete vähendamisse ja ülejääva ohutu toidu annetamisse läbi tegevuse – jäätmemajanduse tõhus ja innovaatiline ümberkorraldamine. Strateegia „Eesti 2035“ tegevuskavas on üheks arenguvajaduseks ka kestliku toidusüsteemi edendamine, mis on kaetud tegevusega — rohepöõret toetava raamistiku kujundamine.

Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Eesti rahvaarv oli 2023. aastal 2,5% võrra suurem kui eelneval aastal. Ka maapiirkonna elanike arv kasvas eelmisel aastal märgatavalt. Maalises asustuspriirkonnas elas 2023. aasta 1. jaanuari seisuga 400 737 inimest, mis on 5579 võrra rohkem, kui aasta varem. Kõige suurema kasvuga on olnud jätkuvalt Harjumaa (3,2%) ja Tartumaa (2,6%), kus eelkõige kasvavad linnalähedased piirkonnad. **2023. aastal oli vanuses 20-64 maapiirkonna elanike tööhõivemäär 82,9%.** Võrreldes eelmise aastaga kasvas tööhõivemäär 0,8 protsendipunkti.

Kalanduse majanduslike eesmärkide täitmiseks on **oluline luua tingimused elujõulisele ja konkurentsivõimelisele vesiviljelus-, kalapüügi- ja vee-elusressursside töötlemise sektorile.** Tähelepanu tuleb pöörata tootlikkuse tõstmisele ja lisandväärtuse kasvule, arvestades kalavaru seisundit ja ressursi piiratust. Kestliku ja konkurentsivõimelise kalanduse edendamisel on eelnevatel aastatel olnud üheks peamiseks instrumendiks Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi 2014–2020 (EMKF) rakenduskava

elluviimine. Keskkonnasäästliku ja konkurentsivõimelise kalanduse arenguks maksti 2022. aastal EMKF rakenduskava elluviimisel toetusi kokku 15 926 353 eurot. 2022. aasta lõpu seisuga on EMKF rakenduskava 128 mln euro suurusest eelarvest välja makstud 79%.

Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi 2021–2027 (EMKVF) Eesti rakenduskava kiitis Euroopa Komisjon heaks 8. detsembril 2022. EMKVF rakenduskava on üheks peamiseks vahendiks kestliku ja konkurentsivõimelise kalanduse arendamiseks, Euroopa Liidu ühise kalanduspoliitika rakendamiseks ning kalanduse valdkonnas Euroopa rohelise kokkuleppe, Euroopa Liidu strateegia "Talust taldrikule" ja "Euroopa Liidu elurikkuse strateegia aastani 2030" eesmärkide täitmisele Eestis järgmisel 7 aastal. EMKVF rakenduskava elluviimiseks koos riigipoolse kaasfinantseerimisega on kokku 139,1 mln eurot.

9. novembril 2022. a vastu võetud kalandusturu korraldamise seadus (jõustus 1. jaanuar 2023) paneb aluse siseriiklikule õigusraamistikule EMKVF rakenduskava elluviimiseks.

Riigi ressursside tõhusamaks kasutamiseks ja uute väljakutsetega toime tulekuks korraldati 2023. aastal ministeeriumite vastutusvaldkonnad ümber. Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumist sai Regionaal- ja Põllumajandusministeerium ning ministeeriumi valitsemisalaga liitusid kalavarude haldamise poliitika kujundamine, ühistranspordi valdkond ja postside teenus, regionaalvaldkond ja maapoliitika ja riigivara valdkond ning Maa-amet.

6. Hindamised ja tõhustamiskavad

Aruandeaastal ei viidud läbi hindamisi ega koostatud tõhustamiskavasid.

7. Põllumajandus, toit ja maaelu programm

Programmi nimi	Põllumajandus, toit ja maaelu
Programmi eesmärk	Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond
Strateegia „Eesti 2035“ siht (alasihi täpsusega)	<p>Eestis elavad arukad, tegasus ja tervist hoidvad inimesed, sh „Tervist hoidev inimene on terviseteadlik, käituses enda ja teiste elu ning keskkonda hoidvalt. Sealjuures hoolitseb ta nii vaimse kui ka füüsilise tervise eest.“</p> <p>Eesti ühiskond on hooliv, koostöömeelne ja avatud, sh „Koostöömeelne ühiskond põhineb ühtekuuluvustundel ning inimeste valmisolekul aktiivselt panustada ühiste eesmärkide saavutamisse ning hüvede loomisse. Iga inimene, pere- ja kogukond ning vabaühendus saab ja tahab ühiskonnakorralduses kaasa lüüa ja koostööd teha.“ (vt PõKa 2030, pkt 3.6, sh Leader)</p> <p>Eesti majandus on tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik.</p> <p>Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond, sh „Elukeskkonna kujundamisel arvestatakse kõigi inimeste vajadustega ning otsustes järgitakse läbivalt kvaliteetse ruumi põhialuseid ja kaasava disaini põhimõtteid, et tagada igatühele nii vaimse, füüsilise kui ka digiruumi ligipääsetavus ja mugavus“ ja „Elukeskkond on kvaliteetne ja seda planeeritakse pärandit ja looduse elurikkust hoidvalt“.</p>

	Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik, sh“ Eesti on uuendusmeelne, teadmiste loomist ning kasutamist väärtustav riik, kus ühiskonnaelu korraldatakse uute, inimesekesksete ja tõhusate tehnoloogiate abil“ ja Eesti on uuendusmeelne, teadmiste loomist ning kasutamist väärtustav riik, kus ühiskonnaelu korraldatakse uute, inimesekesksete ja tõhusate tehnoloogiate abi“.
Programmi periood	2023–2026
Peavastutaja (ministeerium)	Regionaal- ja Põllumajandusministeerium
Kaasvastutajad (oma valitsemisala asutused)	Maaelu Teadmiskeskus (METK), Põllumajandus- ja Toiduamet (PTA), Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus (LABRIS), Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet (PRIA)

7.1 Programmi mõõdikud

Tabel 3. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste mõõdikud

Programmi mõõdikud	Tegelik			Sihttase	
	2021	2022	2023	2023	2024
Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala (ha)	986 672	986 206	987 785	990 000	990 000
Tarbija kindlustunde indeks, %*	67	-	69	69	69
Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses, %	7,7 (2020)	6,6 (2021)	-	7,2	7,2
Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal, %	88,4	87,97	91,10	80	80
Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, %	27,52	26,65	26,40	27,76	27,76
Programmi tegevus	Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine				

Integreeritud taimekaitse (ITK) põhimõtetele vastamine, %	99	99	99,8	95	95
Püsirohumaade osakaal kogu põllumajandusmaast, %	24	23,93	27,67	25,63	25,63
Programmi tegevus	Toiduohutus				
Toiduohutuse baromeeter	99,22	99,63	100,69	≥100	≥100
Tarbija teadlikkuse baromeeter	69,4 (2019)	-	65,8	72,4	
Programmi tegevus	Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine				
Ohtlike taimekahjustajate puhangute arv	3	3	1	4	4
Eriti ohtliku loomataudi esinemine, arv	2	2	2	1	1
Programmi tegevus	Maakasutus				
Toetatud Natura 2000 erametsamaa pindala aastast (ha)	66 093	67 077	66 920	66 000	67 875
Programmi tegevus	Maaparandus				
Kuivendatud maatulundusmaa pind (ha)	1 384 536	1 388 246	1 392 143	1 395 300	1 396 300
Programmi tegevus	Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal				
Sertifitseerimise läbinud partiide suhtarv, %	91	87	90	95	95
Programmi tegevuse moodsik - Tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal kontrollitud	86	95	84	90	90

köögiviljaseemnepartiid e arvust, %					
Tuulekaeraga saastunud pind, ha	156 173	132 275	- ⁴	151 000	-
Paljundusmaterjali tootmisega tegelevate ettevõtete arv	330	315	297	300	300
Uute Eestis aretatud Sordilehte võetud sortide arv aastas	0	2	3	3	3
Tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal kontrollitud tegevusloaga põldtunnustajate poolt tunnustatud põldudest	86	93	97	95	95
Programmi tegevus	Põllumajandusloomade aretus				
Kohalike ohustatud tõugu(del) loomade arv (tõuti):					
Eesti hobune	2517	2651	2940	2620	2630
Eesti raskeveohobune	358	324	344	360	360
Tori TA	591	570	586	615	615
Vana-Tori	25	32	36	48	33
Eesti maatõug	889	909	894	840	910
Kihnu maalammas	388	1288	1894	500	960
Eesti vutt	2555	3726 (aretuses)	4467 (aretuses)	3700	3750
Programmi tegevus	Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime				

⁴ Alates 2023. a enam ei seirata, sest Riigikogu võttis vastu seadusemuudatuse, millega lõpetati tuulekaera tõrjeabinõude rakendamisel riiklik sekkumine. Põllumajandustootjate teadlikkus tuulekaeraga saastatusest tekkinud kahjust on järjepidevalt kasvanud ja praegu reguleerib turg tuulekera tõrjumist tõhusalt. Selle tulemusena on tuulekaera laialdane levik peatunud ja toimub tuulekaera leviku vähenemine.

Põllumajandussektori netolisandväärtus tööjõu aastatühiku kohta (kolme aasta liikuv keskmine, FADN)	27 963 (2019-2021)	37 131 (2020-2022)	-	27 597	28 284
Toiduainetööstuste netolisandväärtus töötaja kohta	34 041	36 382	42 283	35 300	36 200
Programmi tegevus	Põlvkondade vahetus				
Noorte (kuni 40-aastaste) juhtide osatähtsus põllumajanduslikes majapidamistes, %	17 (2020)	-	-	17	17
Programmi tegevus	Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal				
Netolisandväärtus faktorhinnas aasta tööjõuühiku kohta (3 aasta liikuv keskmine) (EAA alusel)	19 536 (2019-2021)	24 003	21 598	17 100	17425
Kindlustusega hõlmatud põllukultuuride ha arv põllukultuuride pinnast, %	0,21	0,05	0,05	4	4
Programmi tegevus	Ühistegevus ja koostöö				
Kvaliteedikavadega liitunud tootjate arv	102	87	79	107	108
Põllumajandusühistutesse koondunud põllumajandustootjate osakaal FADNi põllumajandustootjate üldkogumist, %	27 (2020)	-	-	22	22
Programmi tegevus	Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand				
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilansi defitsiidi langus	21	34	0,3	25	20

võrdluses algtasemega (2018), %					
Kodumaise toidukauba eelistamine toiduostudes, %	74	61	-	75	75
Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtuse kasv võrdluses algtasemega (2018), %	29	79	72	15	14
Programmi tegevus	Mahepõllumajandus				
Tunnustatud ettevõtete arv	2428	2398	2095	2400	2400
Tarbijate osakaal, kes tarbivad mahetoitu regulaarselt (vähemalt kord nädalas), %	13 (2020)	9	-	11	12
Programmi tegevus	Maa- ja rannapiirkonna arendamine				
Maapiirkonnas elavate 21–40-aastaste noorte osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, %	27,52	26,65	26,2	27,76	27,76
Maapiirkonnas töötavate inimeste arv põhitöökoha asukoha alusel	186 000	189 000	193 100	179 900	189 000
Maapiirkonnas töötavate inimeste osatähtsus koguhõives osalejates põhitöökoha asukoha alusel, % (Statistikaamet, TT210)	28,4	27,8	27,6	27,4	27,4

Kui andmed puuduvad või pole andmeid antud aastal kogutud, on lahtrisse märgitud „-“.

7.2 Programmi olukorra analüüs

Programmi „Põllumajandus, toit ja maaelu“ eesmärgiks on tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond. Programmi eesmärkide saavutamist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikute ja sinna alla kuuluvate programmi tegevuste mõõdikutega.

7.2.1 Põllumajandus ja toiduainetööstus

Põllumajandus, kalandus ja toiduainetööstus on sektorid, mis katavad meie toidulaua, kuid annavad ka olulise panuse Eesti majandusse, ekspordi ja tööhõivesse. Nimetatud sektorid annavad ~3,4% Eestis loodud lisandväärtusest, ~11% Eesti päritolu toodete ekspordist ja seal töötab ~4,8% hõivatutest. Maapiirkonna elanikest töötab eeltoodud valdkondades 15 tuhat hõivatut ehk 9% maapiirkonna hõivatutest.

Eesti põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse, samas tegutseb suurte kõrval ka palju väikeseid põllumajandusettevõtteid. Arvestades suhteliselt suurt mahemaa pindala ja suurenevat nõudlust mahetoodangu järele ELis, on Eestis mahepõllumajandusliku tootmise arenguks palju potentsiaali. Tööjõu tootlikkus on nii põllumajanduses kui ka toidutööstuses aastatega oluliselt suurenenud, kuid on ELi keskmisest väiksem. Tootlikkus on kasvanud peamiselt suurtes, tehnoloogiliselt tõhusates ja uuenduslikes põllumajandusettevõtetes. Suurte ja väikeste ettevõtete tootlikkuse erinevus suureneb.

Esialgsel hinnangul oli 2023. a põllumajanduse majandusharu kogutoodangu väärtus⁵ 1,30 mld eurot, mida oli võrreldes eelmise aastaga 20% vähem. Toodanguga seotud toetused moodustasid kogutoodangust 2,2%. Kogutoodangu väärtusest moodustas taimekasvatussaaduste kogutoodang ~39%, loomakasvatussaaduste kogutoodang ~50% ning lahutamatud kõrvaltegevused ja põllumajanduslikud teenustööd ~11%.

Kogukulud ületasid kogutoodangu väärtust tootjahinnas ehk turult saadavas hinnas (ilma toetusteta) 28%. Toetetoetuseid, mis kajastuvad kogutoodangu väärtuses (28,4 mln €) ja tootmistoetuseid (185 mln €) määrati 2023. aastal kokku 22% vähem kui 2022. aastal. Toodangu väärtuse ja toetuste summa suhtena kogukuludes on 0,91, mis tähendab, et vaatamata toetuste toele ületavad kulud tulusid (-134 mln €).

Maailmas kasvava nõudluse rahuldamine toiduainete ja muude põllumajandustoodete järele ning piisava toiduvarustuse tagamine on oluline väljakutse. Toiduga kindlustatuse, majandusliku jätkusuutlikkuse, ressursitõhususe, keskkonnanahoiu ja innovatsiooni tagamiseks on väga oluline põllumajanduse kogutootlikkuse suurendamine. Kõrgem tootlikkus aitab rahuldada kasvavat toidunõudlust, parandada põllumajandustootjate majanduslikku olukorda, säästa loodusressursse ja vähendada põllumajanduse keskkonnamõju. Selle saavutamiseks on oluline investeerida teadusuuringutesse, arendada uusi tehnoloogiaid ja edendada teadmiste jagamist põllumajandussektoris. Samal ajal on oluline arvestada toidutootmise jätkusuutlikkust, vähendada keskkonnamõjusid ja suurendada ettevõtete konkurentsivõimet. Tootmise efektiivsuse suurendamine võimaldab toota rohkem toiduaineid ja muud põllumajandustoodangut sama tööjõuressursi kasutamisel. Parem ning ressursitõhusam tehnoloogia ja targemad töötajad võivad aidata vähendada tootmiskulusid. Aastate 2021-2023 keskmine netolisandväärtus faktorhinnas aasta tööjõuühiku kohta oli 22 342 eurot, mis ületab sihttaseme. Kiire kasvu mõjutajaks oli põllumajandustootjate 2021. ja eriti 2022. aasta head majandustulemused. Netolisandväärtus vaadeldaval perioodil suurenes, kuid kasutatud tööjõuühikud vähenesid.

Eesti töötlevas tööstuses on toiduainetööstus (sh joogitootmine) pikaajaliste traditsioonidega haru, kus töötab umbes 3% hõivatutest ning sektor annab 3% Eestis loodud lisandväärtusest. Statistikaameti lühiajastatistika andmetel toodeti 2023. aastal toiduainetööstuse ettevõtete poolt kokku ligi 2,3 mld euro eest toodangut. Toiduainetööstuse toodangu väärtus moodustas vaadeldaval perioodil 17% töötleva tööstuse kogutoodangu väärtusest. Suurima osa Eesti toiduainetööstuse toodangu väärtusest

⁵ Väärtus alushindades (koos toetetoetustega)

annavad jätkuvalt piima- (23%) ja lihatööstus (17%). **Toiduainetööstuse toodangu väärtusest rohkem kui kolmandik (ligi 900 mln €) eksporditi, see moodustas töötleva tööstuse ekspordist peaaegu kümnendiku.**

Aastases võrdluses oli toiduainetööstuse kogutoodangu väärtus ~5% suurem kui eelmisel aastal, mis peegeldab eeskätt toodangu kallinemist, sest toodangu kogumaht samal ajal vähenes (-5%). Kiire hinnatõus pärssis tarbija ostujõudu, mis tõi kaasa nõudluse vähenemise.

Seni pole toiduainetööstuste investeeringute tase olnud piisav tootlikkuse kasvuks EL riikide keskmisele tasemele, kuid aasta-aastalt vahe väheneb. PõKa tegevussuuna 5 üks eesmärk on: Eesti toiduainesektor on konkurentsivõimeline nii sise- kui ka välisurul, mille ühe mõõdikuna on välja toodud toiduainetööstuses loodav lisandväärtus töötaja kohta kasvab kiiremini kui EL keskmine. Toiduainetööstuste netolisandväärtus töötaja kohta 2023. a oli 42 283 eurot, jäädes siiski kolmandiku võrra madalamaks EL keskmisest.

Kogu tarneahela — põllumajanduse, toidutööstuse, toitlustamise ja kaubanduse, tõhus toimimine nõuab tihedat koostööd kõigi osapoolte vahel ning pidevat tarneahela toimimise jälgimist ja täiustamist, et tagada toidukauba kvaliteet, ohutus ja kättesaadavus tarbijatele. Uute tehnoloogiate kasutuselevõtt ja tootmise automatiseerimine võimaldavad ettevõtetel efektiivsemalt toota, jälgida tarneahelat ja kohandada tooteid vastavalt tarbijate eelistustele. Toidutrendid on muutunud tervislikuma, orgaanilisema ja jätkusuutlikuma toidu suunas, mis sunnib ettevõtteid pakkuma kvaliteetsemaid ja innovaatilisemaid tooteid ning teenuseid. **Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses 2021. aastal oli 6,6%. 2021. aastaks seatud sihttas (7,2%) ei saavutatud.** Sihttaseme täitumist mõjutas koroonaaegne majanduslik ebakindlus. COVID-19 epideemia mõjutas toidusektorit mitmel viisil, mõjutades tarbimisharjumusi, tarneahelaid ja töökorraldust.

Siseturg on Eesti toiduainetööstusele olnud läbi aegade peamine müügikoht. Ostueelistuste uuringud on näidanud, et **Eesti tarbija eelistab küll kodumaist toitu**, kuid olenevalt tootegrupist tuleb tootjatel vähem või rohkem konkureerida ka importtoodanguga. **Eurostati andmetel on Eesti tarbija majapidamiskulutuste osakaal toidu, joogi ja toitlustusele EL liikmesriikide võrdluses suurim — 31,1%, sellest tuleneb ka tarbija hinnatundlikus.** 2022. aastat iseloomustas väga kiire hinnatõus, sh toidukaupade hinnatõus, mis mõjutas ka ostukäitumist — kodumaist toitu eelistavate tarbijate arv vähenes. Järgmine tarbijate ostueelistuste uuring viiakse läbi 2024. aasta lõpus. **Tarbijate osakaal, kes ostab mahetoitu kord nädalas on vähenenud 2020. ja 2022. aasta võrdluses 4% (2020. aastal 13%, 2022. aastal 9%).** Kui varasemalt ei ostetud mahetoitu peamiselt kõrge hinna tõttu, siis viimases küsitluses toovad vastanud kõige sagedamini välja, et ei pea mahetoidu ostmist vajalikuks või ei tunnetata selle erinevust tavatoidust. 2023. aasta kohta andmeid ei koguta, järgmised andmed tulevad 2024. aasta kohta.

Vaatamata tehnoloogia kiirele arengule on tööjõul nii põllumajanduses, kalanduses kui ka toidutööstuses endiselt väga oluline roll täita ja seda vajadust ei asenda tehnoloogia kunagi täielikult, kuigi muutuda võib töö sisu. Tööjõuvajaduse seire uuringus OSKA⁶ prognoositakse, et nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses väheneb järgneva kümnendi jooksul hõive umbes 10–11% võrra ja põhiosa hõivatute arvu kahanemisest annab lihttöötajate arvu vähenemine, samas spetsialistide arv võib mõnevõrra suureneda. Ettevõtete poolt tehtavad investeeringud on üheks hõivet vähendavaks teguriks, mis ühelt poolt vähendavad nõudlust tööjõu järele, aga samas toovad ka muudatusi töö sisusse.

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport 2023. aastal küündis hinnanguliselt 1,5 mld euroni. Võrreldes 2022. aastaga vähenes eksport 57,9 mln euro võrra ehk 3,7%. Põllumajandussaadusi ja toidukaupu veeti sisse 2023. aastal **2,5 mld euro** eest, 2022. aastaga võrreldes kasvas impordi väärtus 7%. Kui 2022. aastal vähenes põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilansi puudujääk võrreldes algtaasemega (2018.a) 22%, siis 2023. aastal vaid

⁶ „Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: põllumajandus ja toiduainetööstus“, Tallinn 2022

0,3%. 2022. aastal vähendas puudujääki rekordiline vilja eksport ja selle kõrge hind. 2023. aasta tagasihoidliku defitsiidi languse taga on eelkõige impordi väärtuse kasv ja teravilja ja õliseemnete langenud eksport ning ka teravilja madalam hind. Ligi kolmandiku ekspordist moodustab endiselt tooraine väljavedu. Tooraine hinnad maailmaturul on muutumises ja seega ei pruugi ekspordikäibe kasv olla stabiilne. Seoses Venemaa agressiooniga Ukrainas on majanduse lähiväljavaade endiselt seotud ebakindlusega ning hetkeolukord soosib pigem ekspordi vähest kasvuootust. Kallinenud energiahinnad, sisendite hinnakasv, ostujõu vähenemine oodatust kiirema hinnakasvu tõttu ning lähiturgude majandusarengud ja inflatsiooni kontrolli alla saamine rahapoliitiliste otsuste abil mõjutavad kaubavahetust. **Ekspordi seisukohalt on Eesti toidusektori lähiaastate suurimaks väljakutseks leida uusi turustusvõimalusi väärindatud toodetele, mis aitaks maandada tooraine ekspordil hindade volatiilsusest tulenevaid riske ja ebakindlust ning tugevdada Eesti ettevõtete positsiooni välisurgudel.** Oluline on kriisist mõjutatud ettevõtete seniste turustusvõimaluste taastumine välisurgudel ning uute ärikontaktide leidmine, mis aitab ettevõtjatel oma tavapärase majandustegevusega jätkata.

Hoitud ja hooldatud põllumajandusmaastikud ning elurikkus on osa Eesti identiteedist. **Eestis on põllumajandusmaana kasutuses 987 785 hektarit** (2023. aastal). Põllumajanduskeskkonna hea seisundi säilitamisel ja parendamisel mängib olulist rolli seadusandluse efektiivne rakendamine, põllumajandusettevõtjate kasvanud keskkonnateadlikkus ja vabatahtlikud tegevused. Samuti on kasvanud ühiskonna üldine teadlikkus keskkonnaküsimustes. Riigi roll on siin liigirikkuse ja elukeskkonna kaitsemeetmete rakendamine ning põllumajandustootjate innustamine veelgi keskkonnasõbralikumale tootmisele. Aitame kaasa kliimamuutuste mõju vähendamisele ja kliimamuutustega kohanemisele, õhukvaliteedi hea seisundi tagamisele ning mulla, vee, maastikulise mitmekesisuse ja elurikkuse hea seisukorra säilimisele ja parandamisele.

Kogu põllumajandusmaa on seotud tingimuslikkuse süsteemiga, mis tagab, et toetusi saaksid täies mahus need taotlejad, kes järgivad keskkonnakaitse, loomade heaolu tagamise, rahva-, loomaterwise, taimekaitse ning põllumajandusmaa heas korras hoidmise nõudeid. **Keskkonnasäästlikult majandatava maa** (maa millele on määratud ökokava- või keskkonnatoetust ning püsirohumaa säilitamise kohustuses arvesse läinud püsirohumaa väljaspool eelnimetatuid) osakaal kasutuses olevast põllumajandusmaast oli **2023. aastal 91,10%.**⁷

Jätkuvalt on probleemiks põhjavee kohatine saastumine nitraatidega ning osade järvede ja rannikumere eutrofeerumine. Põllumajanduse mõju pinna- ja põhjaveele, aga ka muldadele saab leevendada keskkonnahoidlike majandamisviisidega. Selliste majandamisviiside eelduseks on teaduspõhisus, kuid mitmes keskkonnavaldkonnas puuduvad kaasaegsed ning Eesti oludesse kohandatud uuringud, näiteks kuidas hinnata erinevate saasteainete võimalikku akumulierumist ja (koos)toimet keskkonnas.

Inimeste tervise ja keskkonna kaitsmiseks on tõhustatud järelevalvet ning keskendutakse peamistele ohukohtadele, mis eelnevatel aastatel on ilmnenud. Oluline on parandada taimekaitsevahendite kasutamise ja turustamise järelevalvet, taimekaitsevahendite ja nende toimeainete hindamise, asjakohaste kasutuspiirangute seadmise ning uute ja ohutamate taimekaitsevahendite turule toomise protsessi võimekust. Arvestades ELi poliitika üldist suundumust kestliku toidutootmise suunas, tegeletakse ka keemilistele taimekaitsevahenditele alternatiivsete lahenduste kättesaadavuse edendamisega.

Pärandniitude pindala kaitstavatel aladel on 60 000 hektarit. Keskkonnameetmete abil hooldatakse sellest üle poole. Senisest enam tähelepanu vajavad ka muud rohumaad, mis on liigirikkad ja kus on säilinud looduslik taimeistik. Selliste alade inventeerimisega on alustatud ning 2024. aastast rakendub nende säilitamiseks toetusskeem.

⁷ Täpsemalt käesoleva aruande peatükis 7.3.1

Hetkeolukord taimetervise tagamisel on Eestis hea. ELi taimetervise määruse rakendamisel on oluline kindlustada ressurss liikmesriikidele kohustuslike seirete läbiviimiseks ja muude lisanduvate ülesannete täitmiseks. Suurenenud on ettevõtjate omavastutus, mistõttu tuleb enam tähelepanu pöörata teadlikkuse tõstmisele.

Biomajandusel on määrav roll nii Euroopa roheleppes ja kliimaneutraalse majanduse poole liikumisel kui ka majandusarengus, sest bioressursi toel on võimalik asendada (peamiselt imporditud) fossiilseid tooraineid kestlikemate alternatiividega ning pakkuda uusi tooteid ja teenuseid ning käivitada uute tehnoloogia- ja ettevõtlussektorite teke. Globaalne nõudlus toidu, sööda, bioenergia, biomaterjalide ja muude taastuval bioressursil põhinevate toodete järele kasvab.

Biomajandus on nii „Põllumajanduse ja kalanduse arengukavas aastani 2030“ kui seda ellu viivates programmides horisontaalne ja mitmeid tegevusi läbiv teema. Kestliku biomajanduse arendamist peetakse oluliseks ka strateegias „Eesti 2035“, kus on seatud eesmärgiks kujundada Eesti biomajanduse tunnustatud arenduskeskuseks Euroopas.

2023. aastal valmis koostöös Kliimaministeeriumiga Eesti ringbiomajanduse teekaart, mis määratleb Eesti ringbiomajanduse arengu peamised tegevussuunad ja arenguks vajalikud tegevused lühi- (2023–2027) ja pikas perspektiivis (kuni aastani 2035).

Biomajandus on taastuva biomassi tootmine ja muutmine peamiselt toiduks, söödaks, biotoodeteks ning bioenergiaks. Biomajandus hõlmab põllumajandust, metsandust, kalandust, vesiviljelust, toidu-, kiu- ja paberitööstust ning osaliselt keemia-, biotehnoloogia- ja energiatööstust. Kuna kestlikkuse, majandusarengu ja lisandväärtuse tõstmise vaates on biomajandus interdistsiplinaarne kontseptsioon, mis lähtub ringmajanduse põhimõttest, siis kasutame mõistet ringbiomajandus, markeerimaks nende lähenemiste ühendamise olulisust ning bioressursi võimalusi asendamaks (imporditud) fossiilseid materjale kestlikemate biopõhiste alternatiividega.

Tallinna Ülikooli eestvedamisel valmis piirkondlike ringbiomajanduse teekaartide koostamise metoodika, mille alusel alustati Lääne- ja Kesk-Eestis piirkondlike teekaartide koostamist, et suunata arendusi ja initsiatiive, mis püüavad leida lahendusi ja praktikaid suure keskkonnajäljega toorme asendamiseks taastuvatega ning võimendada kohalike biomajanduse arengut toetavate algatuste ja koostöövormide (nt klastrid, ühistulised ärimudelid, tööstussümbioos jms) teket. Piirkondlike teekaartide koostamist veab ja toetab Eesti Maaülikool.

Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi juhtimisel käivitus 2022. aastal Taaste- ja vastupidavusraha (RRF) raames investeeringutoetus bioressursside väärimiseks (eelarve ligikaudu 28 mln eurot), mis on suunatud eelkõige ettevõtete rohepöörde eesmärkide täitmisele. Toetus panustab bioressursile kõrgema majandusliku lisandväärtuse andmisse, teadus- ja arendustegevuse võimekusse ning innovatsioonivõimekuse kasvatamisse ning kasvuhoonegaaside heite vähendamisse. Rahastusotsuse sai 14 projekti.

Euroopa Horisondi ringbiomajanduse partnerluse (CBE JU) 2023. aasta taotlusvoorus oli mitu Eesti partneriga projekti.

7.2.2 Toiduohutus

Tarbija kindluse indeksi väärtus oli 2023. aastal 69%. Selle alusel võib öelda, et 66% kuni 72% Eesti elanikest olid toidu ohutuses pigem kindlad. See, j osakaal ei ole suures plaanis võrreldes 2019. (68,3%) ja 2021. (67,4%) aastaga muutunud.

Toiduohutusega seonduv õigusruum on reguleeritud peamiselt ELi õigusaktidega, lisaks arvestatakse rahvusvahelist toidukaubandust reguleeriva ühtsete toidustandardite programmiga *Codex Alimentarius*. Toiduohutuse valdkonna õigusraamistik on välja kujundatud, kuid seda ajakohastatakse lähtuvalt uutest

teadusandmetest ja riskiteguritest, nagu e-kaubandus, otseturundus, globaliseerumine, tehnoloogiate areng, kliimamuutused, tarbijate toiduvalikud (nt toitumisasalised valikud) jne.

Eestis on riskipõhine toidujärelevalve süsteem, mida toetab laborite võrgustik ja paljud erinevad IT-lahendused (Põllumajandus- ja Toiduameti järelevalve infosüsteem, erinevad registrid), mis vajavad aga järjepidevat arendamist. Järelevalveasutuste prioriteediks on otsesed rahvatervise riskid (toidutekkelised nakkushaigused). Pikaajalise mõjuga riske (nt saasteained, lisaained, GMO) hinnatakse ebapiisavalt. Toidu ohutuse järelevalve, sh tööjõuressurss ja kompetentsid vajavad kohandamist tegelemaks uute riskidega (nt uuendtoidud, uued tehnoloogiad toiduga kokku puutuvate materjalide valdkonnas, toidu reformuleerimine, toidulisandite üha laienev turg, kestlikule toidusüsteemile ülemineku mõjutused), seirete ulatuse ja mahu suurendamist.

Toidu ohutuse eest vastutavad toidukäitlejad, kes peavad lahendama järjest keerukamaid probleeme, mis tulenevad erinevatest riskiteguritest ning vajadusest muuta tänane toidusüsteem pikas perspektiivis kestlikumaks⁸. Toidukäitlejate teadlikkus toiduohutusest on kasvanud eeldatavasti tänu toiduohutuse valdkonna pikaajalise teadmussiirde programmi tõhusale tegevusele, kuid on veel ebaühtlane. Teadmiste edendamine jätkub teadmussiirde pikaajalises programmis põllumajanduse, toidu ja maamajanduse tegevusvaldkonnas. Positiivsena võib välja tuua, et osa neist on lisaks kehtivate nõuete täitmisele juurutanud täiendavaid vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC).

Lisaks toidukäitlejatele tuleb tähelepanu pöörata tarbijate toiduohutuse alasele teadlikkusele ja oskusele teha kestlikke, sh tervist toetavaid valikuid. Tarbijale ei ole läbi viidud suunatud süstemaatilisi toiduohutuse teemalisi teavituspprogramme, mistõttu on teadlikkus ebaühtlane. Oluline on ka üldsust teavitada toiduohutusega seotud riskidest ning tugevdada avalikkuse usaldust toiduohutussüsteemi vastu. EL toiduseaduse (määrus 178/2002) hindamise (REFIT 2018) peamine järeldus oli, et „riskikommunikatsiooni ei peeta üldiselt piisavalt tõhusaks” ning sellel on olnud mõju tarbijate usaldusele riskianalüüsi protsessi tulemuste suhtes. Läbipaistvusmäärusega on kehtestatud üldised riskidest teavitamise eesmärgid ja põhimõtted ning määrus rõhutab koordineeritud teabevahetuse tähtsust riskihindajate ja riskijuhtide vahel.

7.2.3 Maaelu

Sarnaselt teistele ELi liikmesriikidele seisavad ka Eesti maapiirkonnad silmitsi struktuursete probleemidega, nagu rahvastiku vähenemine, atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus, arvestatav hooajatööjõu vajadus ning teenuste kehv kättesaadavus ja halb kvaliteet. Suur väljakutse on sotsiaalse ja materiaalse heaolu tagamine, selle ühtlustamine linnapiirkonna tasemega ning teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine maapiirkonnas.

Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Hoolimata riigi pakutavates toetustest ja sekkumistest nii töökohtade loomisest kui elutingimuste parandamisest, on **maapiirkonnas elavate noorte (vanuses 21–40) osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvust jätkuvalt languses, olles 2023. aastal 26,4%**. See jääb alla 2030. aastaks seatud PõKa eesmärgile (27,76%). Seega on veelgi enam vaja suunata tähelepanu võrdsete võimaluste ning sobilike elu- ja ettevõtluskeskkonna loomisele kõikjal Eestis.

Maapiirkonnas tegutsevatest ettevõtetest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega, ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega ning viiendik töötleva tööstusega. Maapiirkond pakub tööd 27,6%-le koguhõives osalejale, so 193 100 inimesele. See on 3,6 protsendipunkti kõrgem, kui PõKa-s 2030. aastaks seatud siht (24,4%). 2023. aastal oli vanusegrupis 20-64 maapiirkonna elanike tööhõivemäär 82,9%.

⁸ Kestliku toidusüsteemi all mõistame majanduslikku, sotsiaalset ja keskkondlikku jätkusuutlikkust, et tagada piisav, ohutu ja tervist toetav toit, samal ajal tootes süsinikuneutraalselt ja elurikkust säilitades ning tootmise konkurentsivõime.

Tulenevalt primaarsektori hõive jätkuvast vähenemisest (primaarsektori hõivatute osatähtsus maa-asulates oli 2005. aastal 15,1%, 2010. aastal 11,3%, 2015. aastal 10,8%, 2023. aastal 7,6%), sõltub maapiirkondade majanduslik areng ja elujõud üha enam maapiirkonnas sekundaar- ja tertsiaalsektoris tegutsevate ettevõtete konkurentsivõimest, hästi tasustatud eripalgeliste töökohtade kättesaadavusest ning tugevatest ja toimivatest kohalikest kogukondadest. Hõive languse primaarsektoris on tänaseks maapiirkonnas kompenseerinud tertsiaarsektor, kus hõivatute osatähtsus on aastatega stabiilselt kasvanud ning on 2023. aasta seisuga 59,8%.

Eestis on elanike sissetulekud piirkonniti väga erinevad. Linnalises asustuspriirkonnas on elanike sissetulekud maapiirkonnaga võrreldes oluliselt suuremad. Suur erinevus on elanike sissetulekutes ka maakonniti. Kui Harjumaal on palgatöötaja kuu keskmine brutotulu Statistikaameti andmetel 1 835,20 eurot, siis Valgamaal 1 284,88 eurot.

Maapiirkonnas on tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv suurem, kui sinna sisenevate noorte arv. Kui linnapiirkonnas 21–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb. Toetusmeetmete rakendamisel ja sihtide seadmisel tuleb üha enam tähelepanu pöörata uute hästi tasustatud töökohtade loomisele maapiirkonnas, ettevõtete konkurentsivõime tagamisele ning kõrgemat lisandväärtust loovate valdkondade edendamisele.

7.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs

7.3.1 Meede – Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine

Meetme eesmärk on asjakohastel juhtudel vähendada põllumajandustootmisega seotud väetiste, taimekaitsevahendite ja gaaside emissiooni negatiivset keskkonnamõju ning tagada põllumajandusmaa elurikkuse ja maastike mitmekesisuse säilimine.

Meetme all on üks programmi tegevus, mis omakorda koosneb kolmest valdkonnast: **taimekaitse, väetised, täiendav keskkonnahoid**. Programmi tegevuse eesmärkide saavutamist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Eestis on mitmekülgne põllumajandusmaastik. 2023. aastal oli keskkonnasõbraliku majandamise toetusega hõlmatud üle 60% ja mahepõllumajanduse toetusega 19% kasutatavast põllumajandusmaast. Kaitstavatel aladel hooldatavad poollooduslikud kooslused ehk pärandniidud, mis kliima- ja elurikkuse eesmärke kõige enam toetavad, moodustavad 3% kasutatavast põllumajandusmaast. Need on tolmeldajate ja üksikute taimekahjustajate looduslike vaenlaste tuumikalad, mis pakuvad ökosüsteemiteenust kogu põllumajandusmaale. Uuel perioodil (alates 2023. aastast) pärandniitude hooldamise toetus jätkus tõhustatud kujul ning lisaks valmistati ette uus toetusseem ka muude pikaajaliste väärtuslike püsirohumaade säilimiseks.

Tingimuslikkuse süsteemi esimene nõue on kohustus püsirohumaad säilitada. Püsirohumaade osakaal kogu põllumajandusmaast oli 2023. aastal 27,67%. Püsirohumaade osakaal riigis tervikuna ei tohi väheneda üle 5% võrreldes 2018. aastal kindlaks määratud võrdlussuhtarvuga. 2023. aastal vähenes püsirohumaade osakaal 4,75%.

Kõigi ÜPP pindala- ja loomatoetuste eelduseks on mahukas tingimuslikkuse süsteem, mis on täiendav nõuete- ja kontrollimehhanism selleks, et toetuse saamiseks täidetakse peamisi valdkonnale seatud nõudeid. Sellest osa moodustavad põllumajandustegevusega seotud erinevate valdkondade õigusaktide nõuded ning teise osa täiendavad keskkonnanõuded.

Väetise valdkonna eesmärk on tagada, et Eesti turul oleksid ohutud ja soovitud omadustega väetised, mis ei tekitaks lubamatut kahju keskkonnale või inimesele. Samal ajal võimaldavad väetised parandada mulla viljakust, suurendada põllumajanduslikku saaki ning tõsta põllumajandustootja konkurentsivõimet. Väetiste tootmise ja turustamise kontrollidel tuvastatud peamisteks probleemideks olid väetiste

registreeringu või CE teavituse puudumine, enesekontrolli plaani või analüüsi puudumine väetise tootjal ning vead pakendi märgistusel. Märgistuse vead sarnanesid eelnevatele aastatele – puudus eestikeelne märgistus või esinesid tõlkevead.

Eestis kasutatakse ELi keskmisega võrreldes kordades vähem **taimekaitsevahendeid** põllumajandusmaa hektari kohta ning kogu ELis kasutatud taimkaitsevahenditest on Eesti osakaal alla 1%. Taimkaitsevahendite kasutuse vähendamisele on kaasa aidanud integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamine, mida praktiseerib enamuse Eesti põllumajandustootjaid. Taimkaitsevahendite kasutamise kohta avaldatakse statistilisi andmeid iga viie aasta järel, seetõttu kajastatakse iga-aastaseid suundumusi ja kujundatakse taimkaitsepoliitikat (sh ELis) hetkel veel toimeaine põhiste turustusandmete baasil. Suurenenud on üldsuse negatiivne hoiak taimkaitsevahendite vajalikkuse ja kasutamise suhtes, mis on kaasa toonud ka suurema järelevalve vajaduse. Põllumajandus- ja Toiduameti 2023. aastal läbiviidud kontrollide alusel olid peamised puudused taimkaitsevahendite turustamisel seotud toote märgistusega, mis ei vastanud nõuetele, turustuskohas müügiarvestuse pidamisega või müüjate taimkaitsetunnistuse puudumise või kehtivuse lõppemisega. Olulisemad rikkumised taimkaitsevahendi kasutamisel olid turule mittelubatud või konkreetsele kultuurile keelatud taimkaitsevahendi kasutamine, õitsvate taimede pritsimine, täiendavast puhvertsoonist mitte kinni pidamine, taimkaitsetunnistuse puudumine, taimkaitseseadme korralise tehnilise kontrolli protokollide puudumine, lubatust suurema kulunormi kasutamine ning nõutud isikukaitsevahendite mittekasutamine. Euroopa Komisjoni poolt läbi viidud taimkaitsevahendite turustamise ja kasutamise kontrolli auditi kohaselt on Eestis süsteem hästi struktureeritud. Pädevate asutuste kohustused on korralikult määratletud ja asutuste vaheline koostöö on hea. Ametliku kontrolli kavandamisel lähtutakse riskipõhisest lähenemisviisist ja iga-aastaseid programme rakendatakse kavakohaselt. Inspektorid kasutavad põhjalikke juhiseid ning vajalikud koolitused on hästi kavandatud. Süsteemi tõhusust suurendavad täiendavad tegevused, näiteks kontrollkäigud ja oluline hulk kohapeal võetud proove. Vaatamata eelnevale soovitati veelgi suurendada etteteatamata kontrollide osakaalu, mis on ka Põllumajandus- ja Toiduametil 2024. aasta tööplaanis.

Olulisemad tegevused ja arengud 2023. aastal:

- 2022. aastal esitati ELi liikmesriikidele taimkaitsevahendite säästva kasutamise määruse (SUR) eelnõu, millega sooviti saavutada taimkaitsevahendite kasutamise ja nendega seotud riskide vähendamine 50% võrra aastaks 2030. Määruse eelnõu fookusvaldkonnad olid sarnased kehtiva direktiiviga (SUD). Eesti Maaülikoolilt telliti eksperthinnang keemiliste taimkaitsevahendite vähendamisest tingitud mõjudele Eesti taimekasvatustes⁹, mis oli oluliseks sisendiks Vabariigi Valitsuse seisukohtade kujundamisel. 2023. aastal jätkusid eelnõu läbirääkimised ELi tasandil, omaltpoolt juhtisime tähelepanu erinevatele kitsaskohtadele (puudulik mõjuhinnang, ebasobiv vähendamise eesmärkide kalkulatsioonimetoodika, lisanduvate nõuete rakendamisega sektorile kaasnev liigne koormus) ja seisime Eesti huvide eest vastavalt kinnitatud positsioonidele. SUR eelnõu võeti tagasi 2024. aasta alguses ning jätkatakse SUDi rakendamist.
- Koostasime taimkaitseseaduse, riigilõivuseaduse ja veeseaduse muutmise eelnõu, mis saadetakse kooskõlastamisele 2024. aastal. Taimekaitse valdkonnas soovitakse ajakohastada taimkaitsekoolituste ja -seadmete, taimekaitse valdkonna riigilõivude ja tasude, kontrolltehtingu tegemise õiguse ja õhusõidukite kasutamist puudutavaid sätteid.
- Taimkaitsevahendite kasutamisest tingitud mesinike teavitusi laekus viiel korral. Ühelgi juhul ei saanud tõestust hukkumise seos taimkaitsevahendite sihipärase kasutamisega või nende nõuete rikkumisega. Tänu kõigi osapoolte (põllumehed, mesinikud ja valdkonna ametnikud) ühiste

⁹ <https://www.pikk.ee/wp-content/uploads/2022/09/Eksperthinnang-keemiliste-taimkaitsevahendite-vahendamisest-tingitud-mojudele-Eesti-taimekasvatustes.docx>

pingutustele ei ole Eestis taimekaitsetööd teadaolevalt põhjustanud mesilasperede hukkumist juba viis aastat.

- Koostati aruanne „Taimkaitsevahendite kasutus ja mõjud Eestis 2023“¹⁰. Ülevaade sisaldab teavet ühtlustatud riskinäitajate kohta ja selles kirjeldatakse toimeainete kasutamise arengusuundi, integreeritud taimekaitse põhimõtete arenguid, eeskuju andvaid tavasid ning tehtud ja tehtavaid uuringuid taimekaitse valdkonnas.
- Eesti Maaülikoolilt telliti taimekaitsevahendite säästva kasutamise tegevuskava kavand, mille koostamise ajal konsulteeriti ka mitmete erinevate huvigruppidega. Tegevuskava jõustub 2024. aastal.
- Valmis koostöös Eesti Maaülikooliga roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektoris: piima-, liha-, teravilja- ja aiandussektoris. Teekaart aitab mõtestada roheülemineku eesmärgi ja selleni jõudmiseks vajalikud tegevused põllumajandus- ja toidusektoris.
- ÜPP strateegiakava alusel rakendusid 2023. aastat põllumajanduslikud keskkonnatoetused, mis on kas üheaastase kestusega (otsetoetuste ökokavad) või viie järjestikuse kalendriaastase kohustuseperioodiga (maaelu arengukava keskkonnatoetused).
- 2023. aastal valmistati ette maaparandusseaduse muudatust, et lihtsustada maaparandussüsteemide ehitusloamenetluse ja kooskõlastamise protsessi ning vähendada seoses sellega bürokraatiat ning töö- ja halduskoormust.
- Valmistati ette ÜPP SK alusel rakenduvaid maaparanduse ja metsanduse toetuste määruseid. Uue perioodi esimesed EL metsandustoetuse taotlusvoorud toimusid 2023. aastal. Huvi taotluste järgi oli suur, taotleti rohkem, kui oli kavandatud eelarve. Esimene maaparanduse investeeringutoetuse taotlusvoor on 2024. a aprillis.
- Seoses julgeolekuolukorra muutumisega alustati 2022. aastal kinnisasja omandamise kitsendamise seaduse (KAOKS) piirangute analüüs, kas on vaja kaasajastada põllumajandusmaa ja metsamaa omandamise kitsendusi kolmandate riikide, eelkõige Venemaa ja teda toetavate riikide, isikutele. Analüüs jätkub 2023. aastal ja ilmselt peadib KAOKS muudatusega.
- 2023. a andsime kohaliku omavalitsuste üldplaneeringute koostamise protsessi sisendit väärtusliku põllumajandusmaa kaitse- ja kasutustingimuste kohta. Enamikesse üldplaneeringutesse on sisestatud tingimus, et väärtuslikku põllumajandusmaad käsitleva seaduse kehtestamise korral kehtivad antud seadusest tulenevad nõuded. Valmistame ette ka vastava seaduse muudatust, et väärtusliku põllumajandusmaa kohta seatakse lõplikud kaitse- ja kasutustingimused õigusakti tasemel. Selle eesmärk on tagada üldplaneeringuga määratud väärtuslike põllumajandusmaade kaitsele ühelt poolt võimalikult kõrge õiguskindlus, kuid teiselt poolt püüda välistada juba koostatud üldplaneeringute ulatuslikku muutmist (aja- ja ressursikulukas). Sellisel viisil on tagatud nii väärtuslike põllumajandusmaade õiguslik kaitse kui ka kohaliku omavalitsuse autonoomia.
- 2023. a oli EL ja Eesti mullapoliitikas märgilise tähendusega, kuna Komisjon andis juulis välja EL mullaseire direktiivi¹¹ ning 2023. a teisel poolel algasid intensiivsed arutelud, et jõuda lõpliku tekstini eeldatavasti 2024. a lõpus. Direktiivi eesmärgiks on aidata kaasa kõigi muldade hea seisundi saavutamisele 2050. aastal. Mulla hea seisund on pakutavate looduse hüvede kaudu majanduse, ühiskonna ja keskkonna tervise alus. Vaatamata sellele, et muld on strateegiliselt väärtuslik ja taastumatu ressurss, mis pakub paljusid meile vajalikke ökosüsteemiteenuseid, on teadlaste hinnangul 60-70% EL muldadest halvas seisundis. Seejuures on muldade kaitse ja ka nende seire olnud suuresti liikmesriikide endi pädevuses ja keskset EL õigusakti ning muldade seisundist ülevaate saamiseks vajalikku ühtset seiret ei ole ELs seni tehtud. Seetõttu puuduvad ka täpsed andmed liikmesriikide muldade degradeerumise ja selle mõju kohta ökosüsteemi teenuste

¹⁰ [Taimkaitsevahendite kasutus ja mõjud Eestis 2022 \(agri.ee\)](https://agri.ee)

¹¹ [EL mullaseire direktiiv](https://agri.ee)

kättesaadavusele. Lisaks maa ja mulla kohta parema ülevaate saamisele ja parema seisundini viivate eesmärkide seadmisele on direktiivis eraldi fookuses maahõive ning mulla katmine ja hävimine eelkõige ehitiste ja rajatiste tõttu, samuti saastunud alade määratlemine ja tervendamine.

- 2023. aastal valmistati koostöös Kliimaministeeriumiga ette konkursipõhine teadus-arendusprojekt „Maa- ja mullakasutuse juhtimissüsteem mullastiku teenuste efektiivseks ja jätkusuutlikuks kasutamiseks, elurikkuse kaitseks ja kliimamõju vähendamiseks. Uurimisprogramm.“, mille rahastus aastateks 2024-2027 kiideti ka heaks. Uurimisprogrammi eesmärk on luua riigile innovaatiline ja ressursikestlik maa- ja mullakasutuse seire- ja juhtimissüsteem, mis on edaspidi terviklike ja kvaliteetsete maahõive ruumiotsuste planeerimise ja suunamise aluseks. Eelduseks on kvaliteetsed alusandmed ehk sidus teaduslikult loodud alusandmestik, selle digitaliseerimine ja funktsionaalsuse tagamine.
- 2023. a võeti Maaelu Teadmuskeskusesse tööle mullamissiooni (Euroopa mullakokkulepe) koordinaator¹². „Euroopa mullakokkulepe“ on üks viiest ELi missioonist, mille Euroopa Komisjon käivitas 29. septembril 2021 eesmärgiga leida lahendusi ühiskonna suurimatele väljakutsetele.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Põllumajandussektori ettevõtete kohanemine roheülemineku väljakutsetega, sh kliimamuutuste leevendamisega ja samas toidu varustuskindlusega seotud riskide maandamine on valdkonna oluline kompleksne väljakutse.
- Rohepöörde eesmärkide ja väljakutsetega arvestava kestliku põllumajandustootmise tarvis on vaja suurendada interdistsiplinaarse ja holistilise lähenemisega teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni võimekust.
- Muld on tõenäoliselt looduse kõige alahinnatum osa, mille tähtsusele ja funktsioonidele ei pöörata hariduses ja ühiskonnas laiemalt piisavalt tähelepanu. Muldade kaitse ja kestliku majandamise ja ka teiste keskkonnavaldkondade eesmärkide saavutamiseks on olulised just laiapõhjalised teadmised mullast, selle toimimisest ja ülesannetest. Muld on otseselt seotud elurikkuse, kliima (sh LULUCF), veekaitse jt küsimustega, maakasutusega seotud majandusega ja seega laiemalt rohepöörde eesmärkide täitmisega. Seda kõike tuleb ühiskonnas enam teadvustada ning mullateaduse perspektiivikust selgemalt teadvustada. Mullateadlaste vähesus on Eestis üks mullaalaste eesmärkide saavutamise kõige piiravaid faktoreid.

7.3.2 Meede – Taimetervis, loomade tervis ja heaolu

Meetme eesmärk on tagada olukord, kus Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest ja eriti ohtlikest loomataudidest ning loomade tervis ja heaolu on paranenud. Meetme alla kuulub üks programmi tegevus, mis omakorda jaguneb neljaks valdkonnaks: taimetervis, loomatervis, söödaohutus ja loomade heaolu. Programmi tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse Tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Koos positiivse mõjuga rahvatervisele, keskkonnale ja toidusektori konkurentsivõimele kujundavad kõrged taimetervise, loomatervise ning loomaheaolu standardid meie elukeskkonda ning on aluseks eetilisele ja jätkusuutlikule toidutootmisele. Taimede ja loomade hea tervis ning loomade heaolu toetavad jätkusuutlikku ja kasumlikku tootmist ning võimaldavad põllumajandus- ning kalandustoodete vaba liikumist ELi siseturul ja ligipääsu välisturgudele.

¹² [Euroopa Horisondi mullamissiooni kokkulepe](#)

Taimetervise olukord Eestis on jätkuvalt hea. Seire tulemusena tuvastati 2023. aastal ühe ohtliku kahjustaja esinemine: EL karantiinsete taimekahjustajate nimekirja kuuluv taimekahjustaja kartuli-ringmädanik (*Clavibacter sepedonicus*). Uusi ohtlike taimekahjustajate koldeid seire käigus ei tuvastatud.

Seisuga 01.01 2024. a. on varasematest puhangutest PTA jälgimisel 8 kollase kartuli-kiduussi (*G.rostochiensis*) ja 2 valkja kartuli-kiduussi (*G.pallida*) kollet, kus on kehtestatud piirangud kartuli tootmisel.

Eesti on alates 2005 aasta 15. maist tunnistanud viljapuu-bakterpõletiku tekitaja *Erwinia amylovora* suhtes kaitstavaks piirkonnaks. Kaitstava piirkonna staatus antakse riigile või piirkonnale, kus see taimekahjustaja kohastunud ega levinud ei ole, kuid kus on soodsate tingimuste tõttu oht selle levimiseks. Kaitstava piirkonna staatuse säilitamiseks seiratakse igal aastal ulatuslikult muu hulgas peremeestaimi tootvaid puukoole, viljapuuaeda ja metsi. Viimati tuvastati kahjustaja puhang 2019. aastal, misjärel rakendati tõrjemeetmeid ning kahjustaja levik tõkestati edukalt, viimastel aastatel puhanguid pole tuvastatud.

Antibiootikumide kasutamine põllumajandus- ja lemmikloomadel on langenud viimase 10 aastaga 35%, kuid vähenemine on peatumas¹³. 2022. aastal jäi müüdud toimeainete kogus võrreldes eelneva aastaga samale tasemele. Antibiootikumide kasutamise kaasnemikroorganismide omadus mitte alluda antibiootikumide toimele ehk mikroobide antibiootikumiresistentsus (AMR). AMR regulaarset seiret sigadel ja kodulindudel ning nende saadustel teeb Põllumajandus- ja Toiduamet. Seiretulemused näitavad, et AMR esinemise kasvutrend ilmneb ka Eestis. Samas juhtis RITA1 AMR uuring (2019-2022) tähelepanu asjaolule, et AMRi andmeid pole piisavalt või puuduvad täielikult veiste ja lemmikloomade kohta. 2023. aastal alustati uuringutega nende andmete saamiseks. Vastutustundliku antibiootikumide kasutamise kohta teadlikkuse tõstmine ning erinevate ennetavate tegevuste rakendamine loomakasvatustes antibiootikumide kasutamise vajaduse vähendamiseks peab olema pidev tegevus.

2023. aastal oli märgata kasvu loomataudide esinemises. Eriti ohtlikest loomataudidest esines endiselt sigade Aafrika katku (SAK) ja kõrge patogeensusega linnugripi (KPLG). Metssigadel oli SAKi juhtumeid 53, mis on sarnane 2022. aastaga tasemega, kuid levimus metssigade hulgas on eelneva aastaga võrreldes suurenenud. KPLG juhtumeid metslindude seas oli üksteist, 2022. aastal vaid kaks. 2022. aastal neid loomataude peetavatel loomadel ei esinenud, kuid 2023. aastal tuvastati SAK kodusigadel kahes seafarmis ja üks KPLG puhang kodulindudel. SAK taidikoldes haiguse likvideerimisega seotud kulud kaetakse riigi eelarvest. Loomapidajale hüvitatakse taudi tõttu hukkunud sead ning järelevalveametniku ettekirjutuse alusel hukatud sead, hävitatud sööt, seade ja pakkematerjal. Kuna SAK viirus ei ole metssigade populatsioonist kuhugi kadunud, on oluline, et PTA-le, kes loomapidajale hüvitised välja maksab, kompenseeritakse taidikoldes SAKi likvideerimisega seotud kulud, et tagada efektiivne loomataudide ennetamisega seotud tegevus. Peetavatel loomadel loomataudide esinemise ärahoidmiseks on oluline bioturvameetmete järjepidev rakendamine, metsloomade puhul on suur roll taidijuhtude tuvastamisel ja leviku tõkestamisel jahimeeste, PTA, LABRISe ja Keskkonnaameti omavahelisel koostööl.

Suuri söödaohutuse probleeme ei esinenud. 2023. a menetleti 4 söödalast RASFF teadet, kus tegemist oli saastunud söödapartii tagasikutsumise või turult kõrvaldamisega. 2023. aasta lõpu seisuga oli riigi toidu ja sööda käitlejate registri andmetel Eestis 4398 söödakäitlejat, neist 18 tegevusloaga. Aasta jooksul lisandus 2012 söödakäitlejat. Suurema osa Eestis toodetavast söödast kasutavad ära Eesti loomapidajad. 81% söödakäitlejaid tegelesid esmatootmise tasandil sööda käitlemisega ja toidu tootmise eesmärgil peetavate loomade söötmisega. Lisaks tööstuslikult toodetavale söödale toodetakse arvestatav osa loomade söötmiseks kasutatavast söödast põllumajandusettevõttes kohapeal, sh kasvatatakse teravilja ja heina,

¹³ [Sales of veterinary antimicrobial agents in 31 European countries in 2022 - Trends from 2010 to 2022 - Thirteenth ESVAC report \(europa.eu\)](https://europa.eu)

valmistatakse silo või segasööta. Eestisse imporditakse peamiselt proteiinirikkaid söödamerjale (nt mais, rapsikook, sojasrott) ja söödalisandeid, millest toodetakse loomaliigile vajalik segasööta.

Inimeste ootus ja tähelepanu **loomade heaolule** nii lemmik- kui põllumajandusloomade pidamisel on ühiskonnas tunnetuslikult tõusnud. Avalik diskussioon loomade heaolu teemadel on suurendanud inimeste teadlikkust PTAst kui asutusest, millel on esmane ja juhtiv roll selles valdkonnas järelevalve tegemisel. Neid asjaolusid ilmestab PTA-le esitatud vihjete arvu jätkuv tõusutrend, mis on omakorda suurendanud ka kontrollide arvu. Vaatamata sellele, et inimeste teadlikkus loomade heaolust ja väärkohtlemise märkamise on tõusuteel, on endiselt oluline tõsta ühiskonna teadlikkust loomade heaolu arvestava loomapidamise kohta ja parandada sellega loomapidamiskultuuri Eestis.

Olulisemad tegevused ja arengud 2023. aastal:

- Taimetervis
 - 2023. aastal tuvastati üks ohtliku taimekahjustaja leid. Kartulikahjustajate seirete käigus tuvastati EL karantiinsete taimekahjustajate nimekirja kuuluv taimekahjustaja kartuli-ringmädanik. Uusi ohtlike taimekahjustajate koldeid ei tuvastatud, kartuli ringmädaniku puhangu korral oli tegemist 2022. a tuvastatud koldega.
 - Ohtlike taimekahjustajate avastamisel on oluline roll ka üldisel teavitustegevusel ja teadlikkuse tõstmisel. Rahvusvahelise taimetervise päeva tähistamisega juhime igal aastal tähelepanu eelkõige laste ja noorte teadlikkuse tõstmisele. 2023. aastal Tartu Loodusmajas toimunud taimetervise nädalal said külastajad osa võtta erinevatest töötubadest, võistlusmängudest ja kuulata taimetervise teemalisi loenguid. Lisaks avaldati lastele ja koolinoortele suunatud taimetervise-teemaline töövihik, mille illustratsioonideks valiti joonistuskonkursile “Taimetervise inspektori põnev töö” laekunud 300 tööst parimad. Koostöös PTA ning METKi taimetervise ja mikrobioloogia laboriga avaldati 2022. a teenusedisaini arenguprogrammi raames esimene taimetervise valdkonda käsitlev infokiri, infokirja väljaandmine jätkus ka 2023. aastal. Järgnevatel aastatel on eesmärgiks infokirja lugejaskonna kasvatamine. Taimede tootmise ja turustamisega tegelevate ettevõtjate enesekontrollisüsteemi tõhustamiseks töötati välja uuendatud enesekontrolliplaani vorm.
 - 2023. aastal võtsime osa EFSA poolt koordineeritud taimetervise teemalisest teavituskampaaniast #PlantHealth4Life, mille tegevused jätkuvad ka 2024. aastal. Tegemist on mitmeaastase kampaaniaga, mille algatajaks on Euroopa Komisjon ning mis põhineb EL riikides tehtud põhjalikul analüüsil, kus uuriti taimetervisega seotud arusaamasid ja käitumismustreid. Sihtrühmadeks on reisijad, hobiaednikud ja noored lapsevanemad. Kampaania jaoks loodi kõigile osalevatele riikidele koduleht, kampaania väliplakatid ning muu visuaalne identiteet. Eelmisel aastal avaldati kampaania raames kaks taimetervise-teemalist artiklit, toimusid raadio- ja teleintervjuud ning avaldati pikem telelugu Osoonis.
 - 2023. aastal lõppes taimekaitseaduse ja riigilõivuseaduse muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse koostamine ja konsultatsioon. Väljatöötamiskavatsuse ja sellele laekunud tagasiside alusel jätkus eelnõu väljatöötamine. Taimetervise valdkonnas on muudatuste peamiseks eesmärgiks taimetervise ekspordi fütosanitaarsertifikaatide ning puidust pakkematerjali, puidu ja muu objekti töötlemise ja vastavusmäärgiga märgistamise ning puidust pakkematerjali parandamise nõuete täitmise üle järelevalve teostamise eest võetava riigilõivude süsteemi üleviimine järelevalvetasudeks, samuti piirkonna kahjustajavabaks tunnistamise taotluse menetlusega kaasnevate kulude katmine edaspidi ettevõtja enda poolt. Seoses veebikaubanduse suure mahuga on muudatuste eesmärgiks ka sätestada taimekaitseaduses sobivad õiguslikud alused kontrollteingu tegemise võimaldamiseks ning tagada seeläbi tulemuslikum järelevalve.
- Loomatervis
 - 2022. ja 2023. aastal ajakohastati salmonellooside tõrje eeskirja, et ohjata ja võimalusel vähendada *Salmonella* levikut kulutõhusamal viisil. Tõrje eeskirja uuendamise aluseks võeti Eesti Maaülikooli teadlaste poolt antud soovitusel, mis koostati, võttes arvesse Eestis esinevaid riske nii loomakasvatases kui tapamajas. Tõrje eeskirja valmimisse kaasati nii sea- kui ka

veisekasvatusektorit ja nendega koostöös valiti välja sektorile sobivad ja tõhusad lahendused. Linnukasvatusektorile uue tõrje eeskirja kehtestamine muudatusi ei too, sest neile kehtivad otsekohalduvad Euroopa Liidu määrused. Vutikasvatatajatele muutub tõrje eeskiri soodsamaks – seire- ja tõrjemeetmete rakendamine muutub neile vabatahtlikuks. Uuendatud salmonellooside tõrje eeskiri võeti vastu 2023. aastal ja jõustub 2024. aasta 1. jaanuaril.

- 2023. aastal jõustus EL loomatervise õigust täiendav ministri määrus SAKi täpsemate ennetamise ja tõrje meetmete kohta. Lähtudes liigiomastest loomatervise ja -heaolu pidamissooetustest, on vaja loomadel viibida ka väliaedikutes. Seetõttu kehtestati muudatusega erandid sigade väljas pidamise lubamiseks teatud ettevõtetes, nagu loomaaiad, looduspargid, vabaõhumuuseumid.
- 2023. aasta 1. jaanuaril jõustus ÜPP perioodi 2023–2027 sekkumise „Loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetus“ rakendusmäärus, millega kehtestati toetuse andmise tingimused ja kord. Selle sekkumise kaudu toetatakse regulaarset karjatervise jälgimist ja selle kohta igal kuul protokollide täitmist piimaveisekarjades eesmärgiga tõsta loomakasvatatajate teadlikkust karjatervise olulisusest ning vastata seeläbi ühiskonna ootustele loomakasvatustlikus toidutootmises. Loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete kohustuse võtmine aitab tõhusamalt ennetada haiguste tekkimist ja antimikroobsete ravimite kasutamise vajadust. Toetus avanes 2023. aasta mais, kuid määruse kohaselt rakendus toetus taotlejatele loomapidajatele karjatervise protokollide täitmine juba 1. jaanuarist 2023.
- 2023. aasta lõpus jõustus ÜPP perioodi 2023–2027 sekkumise „Loomataudide kontrolliprogrammide alase koostöö toetus“ rakendusmäärus. Selle sekkumisega toetatakse põllumajandusettevõtjate ja neid ühendavate tulundusühingute vahelist koostööd, eesmärgiga töötada välja majandusliku mõjuga loomataudide nagu infektsioosne rinotraheitiit (IRT) ja veiste viirusdiarröa (VVD) kontrolli- või likvideerimisprogrammid ning rakendada neid programmiga liitunud ettevõtjate karjades. Pikemas perspektiivis väheneb läbi karjatervise näitajate paranemise ravimite, sealhulgas AMRi tekitavate antibiootikumide kasutamine ning tõuseb tootmise konkurentsivõime ja ekspordivõimekus. Sellist toetust antakse Eestis esimest korda ning toetuse taotlemine algab 2024. aasta veebruaris.
- 2022. aastal valmis Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi tellimisel Eesti Maaülikoolis rakendusuuring „Loomatervise ja -heaolu baromeetri väljatöötamine“. Baromeetrisse hõlmatakse põllumajandusloomade loomatervise ja -heaolu näitajad, mille kohta kogutakse andmeid riikliku järelevalve ja kontrolli raames (sh riigi loomade registrisse kogutavad andmed). Lisaks kaasatakse baromeetrisse ka loomapidajate poolt vabatahtlikkuse alusel Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli ASis kogutavad andmed. Üheskoos summaarselt kajastavad need andmed üldist loomatervise olukorda. Loomatervise ja -heaolu baromeeter annab võimaluse hinnata Eesti loomatervise ja -heaolu olukorda aasta põhiselt võrrelduna eelneva perioodiga. Tulemust saab kasutada ministeeriumi poliitikate kujundamisel. Järgmistel programmiperioodidel kajastub baromeeter programmi tegevuse mõõdikuna
- Koostöös Sotsiaalministeeriumi ja Ravimiametiga on alustatud õigusruumi ja võimaluste kaardistamist, et veterinaarias võtta kasutusele digiretsept. Digiretsepti eesmärk on ravimite väljakirjutamise ja sellega seotud jaemüügi protsessi lihtsustamine ning mugavamaks muutmise ja loomapidajale loomade raviks kasutatavate ravimite apteegi kaudu toimuva müügi soodustamine. Samuti on digiretsepti kasutuselevõtmine üks osa AMR vähendamise meetmetest, mis aitab kaasa antibiootikumide kasutamise andmete paremale laekumisele ja andmete usaldusväärsuse tõusule.
- 2023. aastal valmis riikliku veterinaararstide registri osana antibiootikumide kasutamise e-andmekogu, kuhu sisestavad andmeid veterinaararstid. Edaspidi on kogutavate andmete põhjal võimalik näha, milline on suhe antibiootikumide müügi koguste ja tegeliku kasutamise vahel ning planeerida tegevusi antibiootikumide kasutamise vähendamiseks valdkondades, kus on tuvastatud vajadus täiendavaks sekkumiseks. Praegu esitatakse andmekogusse andmeid ainult toiduloomadel kasutatud antibiootikumide kohta, kuid alates 2030. aastast lisandub andmete esitamise kohustus

lemmikloomadel kasutatud antibiootikumide kohta. Andmekogule arendati 2023. aastal lisamoodul, kuhu veterinaararstid saavad alates 2024. aastast sisestada andmeid teostatud vaktsineerimiste kohta. Vaktsineerimisandmete kogumine on oluline loomataudide ja zoonooside ennetuse korraldamiseks ning kaubanduspartneritele rakendatavate meetmete tõendus põhiseks esitamiseks.

- 2023. aastal telliti Eesti Maaülikoolilt uuring „Lemmikloomadelt (sh linnud, tuhkruud ja eksootilised lemmikloomad) isoleeritud *E. coli*, *Staphylococcus spp.*, *Pseudomonas aeruginosa* ja metitsilliiniresistentne stafülokokk (MRSA) AMR uuring seoses „Üks Tervis“ lähenemisega ja neile loomaliikidele ravijuhiste koostamine“. Tegu on teadusliku läbilõikeuuringuga lemmikloomadena peetavatelt loomadelt isoleeritud haigustekitajate resistentsusest. Eesmärgiks on muuhulgas hinnata antibiootikumide kasutamise ja resistentsuse seoseid Eestis. Uuringule tuginedes koostatakse lemmikloomadele ravijuhised. Uuringu valmimistähtaeg on 2025. aastal.
- ReMi tellimusel alustas 2023. aasta sügisel LABRISe riskihindamisüksus kolme seireprojektiga, mille käigus saadakse ülevaade lihavedelt, väikemäletsejalistelt ja piimavedelt pärinevate haigustekitajate antibiootikumiresistentsuse ja seose kohta antibiootikumide kasutamisega. Piimavesitel esinevad mikroobiliigid, mille AMR hindamine on oluline nii inim- kui loomatervise seisukohalt. Lihavede ja väikemäletsejaliste karjatamine ning selle mõju looduskeskkonnale on positiivne, kuid puuduvad uuringud nimetatud loomaliikidelt pärineva normaalmikrofloorasse kuuluvate enterobakterite AMR kohta. Nimetatud uuringud toetavad AMR tegevuskava rakendamist ja antibiootikumide kasutamises vajalike muutuste elluviimist.
- Söödaohutus
 - 2022. aastal kohaldus uus EL ravimsöödamäärus. 2023. aastal töötati välja EL ravimsöödamääruse rakendamiseks delegeeritud määrus, mis käsitles mikroobivastaste toimeainete ristsaastumise piirmäärade kehtestamist mitte-sihtsöödas ja analüüsimeetodeid nende toimeainete määramiseks ning delegeeritud määruse eelnõu, mis käsitles teatavate soovimatute ainete piirmäärade muutmist või uute lisamist söodas (menetlus lõpetatakse 2024. aastal).
 - 2023. a oktoobris lõpetati rakendusmääruse ajakohastamine, mis käsitleb sööda ametlikuks kontrolliks kasutatavate proovivõtu- ja analüüsimeetodeid (komisjoni rakendusmäärus (EL) 2024/771).
 - Loomadele on lubatud sööta üksnes selliseid söödalisandeid sisaldavat sööta, millel on Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EÜ) nr 1831/2003 kohane kehtiv luba selle kasutamiseks Euroopa Liidus. Selleks, et saada söödalisandile kasutusluba või pikendada olemasolevat luba, tuleb esitada Euroopa Komisjonile asjakohane taotlus. Söödalisandi kasutusloa taotluse esitamise toetamiseks tuleb teha eri ohutus- ja efektiivsuskatseid, mis võivad olla seotud teatavate uute ainete või mikroorganismide (loata söödalisandid) ja neid sisaldavate söötade loomadele söötmisega. Enne loata söödalisandite ja neid sisaldavate söötade teadustegevuses kasutamist tuleb saada Põllumajandus- ja Toiduametilt kirjalik nõusolek sellise tegevusega tegelemiseks. Võimaldamaks kasutada teadustegevuses ka Eesti päritolu loata söödalisandeid ja neid sisaldavaid söötasid, täpsustati põllumajandusministri 10. detsembri 2007. a määrust nr 149 „Teadustegevuses, sealhulgas katsete tegemisel kasutatava söödalisandi ja seda sisaldava sööda Eestisse toimetamise ja teadustegevuseks kasutamise kirjaliku nõusoleku saamiseks esitatava taotluse sisu- ja vorminõuded ning taotluse menetlemise kord“.
 - Aasta aastalt omab suuremat rolli söödalisandite kasutamine söodas, seda nii loomade heaolu suurendamise kui ka keskkonnamõjude vähendamise aspektist. 2023. a anti või pikendati 55 ohutu ja efektiivse söödalisandi kasutusluba.
 - Järjepidevalt tegeldakse söodas leiduvate soovimatute ainete suhtes võetud meetmete ülevaatamisega ning täiendavate meetmete võtmisega, et tagada ohutu sööt turul. 2023. aastal oli jätkuvalt fookuses loomade kokkupuute piiramine PFAS-idega, mis võivad üle kanduda näiteks mullast, mida karjamaal toituvad põllumajandusloomad alla neelavad, või loomade joogiveest või söodast. Teise olulise teemana oli jätkuvalt fookuses mükotoksiinide piirmäärade arutelu söodas.

Otsustati, et mükotoksiinide lubatud maksimumsisaldusi edasi ei arutata, vaid ajakohastatakse mükotoksiinide soovituslikud sisaldused ning kaalutakse täiendavaid meetmeid soovituslike sisalduste paremaks rakendamiseks. Aruteludega jätkatakse.

- Söödaohutuse alast teavet avaldati asutuste kodulehtedel. Valmis elektroonne infoleht „Söödaohutuse viis võtit“, mis koondab endast 5 valdkonnaspetsiifilist põhitõde.
- Sööda käitlemise valdkonnas teostas PTA 2023. aastal kokku 285 kontrolli, mis moodustab 89% aastaplaanist. Sööda nõuetekohasuse hindamiseks võeti kokku 182 proovi (2022.a 281 proovi). 2023. a tehti söödakäitlejatele 57 ettekirjutust. Sööda ja söödaohutuse valdkonnas tuvastati nõuetele mittevastavuse osas rikkumisi peamiselt sööda märgistamisnõuete ja söödahügieeni nõuete osas.
- 2023. a alustati projektiga „Teatud mükotoksiinid toidus ja söödas“, kus eesmärgiks on määrata riskitase erinevate elanikkonnarühmade korral (saadavushinnang) ja riskitase tundlikele loomaliikidele. Lisaks hinnatakse kliima muutuste mõju teatud mükotoksiinide sisaldusele Eestis kasvatatud teraviljades. Esimesel projekti tegevuse aastal koostati kokkuvõtte milliseid mükotoksiine on Eestis uuritud ja sellest lähtuvalt koostati projekti tegevusdisain. Kuulutati välja mükotoksiinide analüüsise teenuse hange. Projekt lõppeb 2026. aastal.
- 2023. aastal valmis LABRIS-es tellimustööna „Harilikust kanepist saadud toodete loomasöödas kasutamisega kaasnevate riskide hindamine“ (kirjanduse ülevaade)
- Koostöös Põhja- ja Baltimaadega alustati 2023. a lõpus suunise koostamist mikroobse biomassi kasutamise kohta söödana. Suunis peaks valmima 2024. a ja see esitatakse Euroopa Komisjonile ja teistele liikmesriikidele. Põhja- ja Baltimaade koostööformaadi raames kujundatakse regiooniuüleseid seisukohad sööda tootmise, turustamise, kasutamise ja kontrolliga seotud küsimustes.
- Loomade heaolu
 - 2023. aastal jõustus ÜPP perioodi 2023–2027 sekkumise „Loomade heaolu toetus“ rakendusmäärus. Toetuse eesmärk on tõsta loomakasvatajate teadlikkust loomade heolust ja toetada põllumajandustootjaid, kes täidavad loomade heaolu kõrgemaid nõudeid ning parandavad sellega loomade elutingimusi ja tervist. Lisaks aitab toetus vähendada loomakasvatuse negatiivset keskkonnamõju õhule ja mullale ning suurendada karjatatavate loomade hulka rohumaade elurikkuse säilitamiseks. Alanud programmiperioodil toetatakse piimatõugu veiste ja hobuste keskkonnahoidlikku karjatamist, suuremat pidamispinda sea kohta, sigade söötmissplaanide koostamist ja sööda täiendamist, põrsaste kastreerimise korral anesteesia ja analgeesia kasutamist, alternatiivsüsteemide rakendamist linnukasvatustes ning suuremat pidamispinda munakana ja vuti kohta. Toetuse taotlemine algas 2023. aasta mais.
 - Koostöös teadlastega on välja töötatud loomade tervise ja heaolu baromeeter, mille kaudu saab hinnata heaolu taseme muutusi põllumajanduslikus loomakasvatustes erinevate mõjukomponentide kaudu. 2023. aasta andmed saavad baromeetri algtasemeks. Baromeetri andmed aitavad planeerida riskipõhist järelevalvet ja võimaldab järelevalve ressursse paigutada tähelepanu vajavatesse teenustesse.
 - 2023. aasta veebruaris sõlmiti raamleping teadmussiirde pikaajalise programmi teise etapi elluviimiseks (ÜhendPIP-2). Leping kehtib kuni 2025. aasta juuni lõpuni. ÜhendPIP-2 raames toimusid erinevad koolitused, infopäevad, õppereisid koos farmi külastustega ja konverentsid, mille raames tõsteti loomakasvatajate teadlikkust loomakasvatusest ja loomade heolust. Avaldati ka lambakasvatuse videofilm.
 - 2023. aastal valmis LABRIS-es tellimusena järgmised tööd: alustati projektiga „Piimaveistel pärinevate haigustekitajate antibiootikumiresistentsus ja seos antibiootikumide kasutamisega“, mis jätkub 2024. ja 2025. aastal. „Loomataudi maale toomise kiire ohuprognostil“ täiendati II etapis veel 10 haigusega.
 - 2023. aastal jätkus 2021. aastal alustatud veterinaarseaduse muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse (VTK) koostamine. VTKs analüüsiti võimalusi lemmikloomadena

peetavate loomade heaolu parandamiseks, toetades samal ajal ka kohalikke omavalitsusi ja järelevalveasutusi ülesannetes, mis on seotud lemmikloomadega. VTK-ga välja pakutud lahendused hõlmavad üleriigilise koerte, kasside ja valgetuhkrute mikrokiibiga identifitseerimise kohustuse kehtestamist koos kohustusega nimetatud liiki lemmikloomade ja nende omanike (loomapidajate) asjakohased andmed registrisse kanda. Selleks tarbeks on plaanis luua riigi lemmikloomaregister. VTK saadeti kooskõlastamiseks ministeeriumitele ja arvamuse esitamiseks huvirühmadele 2023. aasta novembris.

- 2023. aasta jooksul toimusid kohtumised loomade heaolu eest seisvate organisatsioonide ja valdkonnaga seotud asutuste esindajatega, mille käigus koondati loomakaitseseaduse (LoKS) rakendamise seotud hetkeolukorra kohta seisukohti, nende hulgas ka muresid ja ettepanekuid õigusruumi võimalikuks parendamiseks ja efektiivsuse ning ühiskonna ootuste tagamiseks. Nende kohtumiste käigus saadud teabe põhjal alustati LoKS-i muutmiseks VTK koostamist, et analüüsida milliseid muudatusi Eestis ellu viia ja millisel viisil – kas peab muutma LoKS-i ja selle allakte või on võimalik tõstatatud murekohti lahendada teisiti. Analüüsitava teemade hulgas on nii loomaheaolu probleemide ennetamise kui ka järelevalvega seotud aspektid. VTK avaldatakse 2024. aasta mais.
- Tulenevalt „Talust taldrikule“ strateegiast on Euroopa Komisjonis käsil loomaheaolu õigusraamistiku läbivaatamine (loomade vedu, loomade pidamine, loomade hukkamine ja loomaheaolu märgistus), mille eesmärk on õigusaktid viia vastavusse uusimate teadusandmetega. Komisjon avaldaski 2023. aasta detsembris eelnõu elusloomade veonõuete ajakohastamiseks ning nende koerte ja kasside heaolu ja jälgitavuse reguleerimiseks, kellega EL ühisturul kaubeldakse. REMis alustati ettevalmistustega, et 2024. aasta alguses kaasata sektori esindajaid ja valdkonnaga seotud asutusi nende eelnõude kohta Eesti seisukohtade kujundamiseks.
- Seoses sõjaolukorraga Ukrainas leevendati 2022. aastal Ukrainast sõjapõgenikega kaasas olevate lemmikloomade EL-i sisenemise nõudeid. Lihtsustatud korra kohaselt pääsesid Eestisse ka sellised koerad, kassid ja valgetuhkrud, kellel puudus nõuetekohane märgistus, marutaudivastane vaktsineerimine ja muud tavaolukorras vajaminevad dokumendid. PTA korraldas loomaomaniku asemel looma ülevaatuse, marutaudivastase vaktsineerimise, märgistamise mikrokiibiga ning registrisse kandmise ning kandis sellega seotud kulud. 2022. aasta lõpuks oli näha tugevat langustrendi Eestisse saabuvate sõjapõgenikega kaasas olevate lemmikloomade arvus. Lisaks sellele teavitas Ukraina esindaja 2023. aasta mai lõpus, et neil on taastunud võimekus laborite töö tagamiseks ja lemmikloomade liikumiseks vajalike dokumentide väljastamiseks. Neil põhjustel otsustati juunis 2023 kaotada erisus ja naasta tavaolukorra juurde.
- Alates 2023. aasta algusest koordineerib PTA loomkatseprojektide loataotluste menetlemist ja annab loomkatseprojekti läbiviimiseks loa. Põhjalikum katseloomade kaitse valdkonna käsitus asutuses toob kaasa võimaluse tõhustada järelevalvet loomkatsete läbiviimise üle. 2023. aastal andis PTA loa 25-le loomkatseprojektile. Aastal 2022 kasutati loomkatsetes 3324 looma. Võrreldes eelmise paari aastaga, on näha väikest langust katseloomade kasutamises. 2023. aastal loomkatsetes kasutatud loomade arvud selguvad hiljemalt 2024. aasta novembri alguseks.
- Kõigist PTA-le laekunud vihjetest ja kaebustest loomaheaolu valdkonnas jõuti järelevalvemenetlus lõpuni viia ligi pooltel. Nende hulgas tavapärastelt lemmikloomadena peetavate loomade pidamise üle teostati kontrolli 491 korral, 12 neist olid plaanilised, 378 vihjepõhised ning 73 järelkontrolli. Kõrvalekaldeid tuvastati 61% juhtudest. Põhilised tähelepanekud või tuvastatud puudused olid seotud loomade märgistamise, registreerimise ja vaktsineerimisega ning pidamistingimuste nõuetekohasusega. Loomade nõuetekohase pidamise kohustuse ülevõtmist kohaldati 270 looma puhul, kellest valdava osa moodustasid koerad ja mäletsejalised. Väärteomenetlus algatati ühel juhul. Loomapidamiskohtades teostati kokku 2193 kontrolli, millest 1643 plaanilist, 137 vihjepõhist ja 107 järelkontrolli. Kõrvalekaldeid ettenähtud nõuetest tuvastati 28% juhtudest. Peamised tähelepanekud ja puudused olid seotud teavitamise, identifitseerimise ja registreerimise ning loomade heaolu nõuete järgimisega.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Taimetervis
 - Alates 2015. aastast on Euroopa Komisjon andnud liikmesriikidele võimaluse taotleda kaasrahastust teatud seirete läbiviimiseks. Aastatel 2015–2020 kaasrahastati 75% Eesti taotletud seirete kuludest. Alates 2021. aastast on seirete kaasrahastuse põhimõtted muutunud ning kõikide kohustuslike seirete jaoks taotletud eelarve edaspidi kaasrahastuse alla ei kuulu. See tähendab, et kohustuslike seirete läbiviimiseks tuleb riigi poolt katta ka varem kaasrahastuse toel kaetud seirekulud. Karantiinsete jt ohtlike taimekahjustajate seired on vajalikud, et kahjustajad võimalikult varakult tuvastada, vältides nõnda nende edasi levimist ning hilisemat veelgi ressursimahukamat tõrjemeetmete kohaldamist.
 - Taimetervises on METK taimetervise ja mikrobioloogia laboril viis referenttegevuse valdkonda, milles igal aastal toimuvad kõigis valdkondades võrdluskatsed. Labori kanda on kõik võrdluskatsete teostamise kulud. Siiani on referenttegevus taimetervise valdkonnas olnud ilma rahastuseta, kuigi muudes valdkondades on referenttegevustel riigipoolne rahastus.
- Loomatervis
 - Antibiootikumide kasutamise langus veterinaarmeditsiinis on peatunud. 2022. aastal jäi müüdnud toimeainete üldkogus samale tasemele kui 2021. aastal, ulatudes 6,4 tonnini, ning püstitatud sihttasemeid antibiootikumide kasutamises (mg/PCU) ei saavutatud. Peamised väljakutsed on lisaks vastutustundliku kasutamise kohta teadlikkuse tõstmisele ka väärkasutuste tuvastamine. 2023. aastal rakendunud aruandluse esitamine läbi e-andmekogu aitab suurendada läbipaistvust antibiootikumide kasutamises.
 - Loomatervise, loomaheaolu aga ka toiduohutuse tagamisel on tõstatatud võimaliku probleemina veterinaararstide vähesus. Loomaarstide koolitustellimus on olnud juba mitmeid aastaid sama, kuid lõpetajate arv on aasta-aastalt vähenenud. Sektori hinnangul on tekkinud olukord, kus vajadus on suurem kui koolitatute arv. See võib viia olukorrani, kus langeb suutlikkus tagada piisavalt kõrget loomatervise ja –heaolu taset, mis mõjutab ka inimeste tervist ja meie tarbitava toidu ohutust. Täpsema ülevaate saamiseks on vaja kaardistada veterinaararstide tööhõivet puudutav seis riiklikus veterinaararstide registris. See annab selgema pildi sellest, kui paljud tegevusluba omavatest veterinaararstidest tegelevad põllumajandus- või lemmikloomadega ning kui paljud on tööl riigiametites. Seejärel saab vajadusel olukorra parandamisega tegelema hakata.
 - Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on vaja tõsta PTAs suutlikkust tegeleda olemasolevate ja uute riskide haldamisega loomatervises.
- Söödaohutus
 - Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on tarvis tõsta Põllumajandus- ja Toiduameti suutlikkust tegeleda erinevate riskidega ning laiendada tegevusi olemasolevate ja uute riskide haldamiseks söödast. Aasta-aastalt käitlejate arv kasvab, kuid läbiviidavate kontrollide hulk langeb.
 - Söödaohutuse tagamiseks on vaja suurendada söödast võetavate kontrollproovide ning tellitavate analüüsides mahtu arvestades olemasolevaid (nt dioksiinid, mükotoksiinid, looduslikud toksiinid, raskmetallid, ohtlikud botaanilised lisandid) ja uusi riske (nt ergotalkaloidid, nikkel, mis on välja toodud komisjoni soovitusel (EL) 2016/1110, 2012/154 jt). Ametliku kontrolli käigus võetavate proovide analüüsimise planeerimisel lähtutakse eeskätt eelarvelistest võimalustest ning riskipõhist lähenemist arvestades tuleks proovide hulka tõsta minimaalselt 30%.
 - Jätkata tuleb söödakäitlejate süsteemse teavitamisega kehtivatest ja uutest nõuetest ning käitlejate ja loomapidajate teadlikkuse tõstmisega söödaohutusest. Arendada tuleb olemasolevat nõuandesüsteemi söödaohutuse osas. Varasematel aastatel on teadmussuurenduse pikaajalise programmi (loomakasvatuse tegevusvaldkond) raames korraldatud infopäevi söödaohutuse teemal, kus on antud osalejatele teavet aktuaalsetest teemadest valdkonnas, nt muudatused õigusaktides, järelevalve asutuse kontrollitulemused, uuringute tulemused, valminud infomaterjalide tutvustused jmt. Viimastel aastatel selliseid infopäevi ei ole korraldatud.

Teemakohase infopäeva korraldamine võimaldab järjepideva valdkonna teabe edastamist sihtrühmale. Teabeedastuse formaat võimaldab osalejatel saada vastuseid tekkinud küsimustele jooksvalt.

- Järelevalve toimingud peavad põhinema analüüsi-, uuringu- ja diagnoosimeetoditel, mis vastavad tänapäevastele teaduslikele standarditele ja mis annavad usaldusväärseid tulemusi. Laboriteenus peab olema operatiivselt kättesaadav, et olukordi hinnata ning tõenduspõhiseid inimeste ja loomade tervist puudutavaid otsuseid langetada. Seetõttu on oluline tagada suutlikkus (aparatuur, meetodikad, kompetents, ruumid) osutada riiklikke teenuseid vajalikul tasemel (seniste teenuste jätkumine ja uued teenused Eesti väliste laborite teenuste kasutamise osakaalu vähendamiseks). Riigi poolt investeeringute tegemiseks vahendite eraldamine on olnud ebastabiilne ning seetõttu on investeeringuvajadused kuhjunud.
- Loomade heaolu
 - Vihjete arv loomade heaolu ja pidamisnõuete rikkumiste kohta on pidevas tõusutrendis, kuid vihjete menetlejate arv PTA-s pole kasvanud, mistõttu on järelevalveametnike töökoormus väga suur. Töömaht on aastatega vihjete märkimisväärse tõusu tagajärjel mitmekordistunud, mis on omakorda suur väljakutse PTA-le loomade heaolu valdkonna töö korraldamisel ja ühiskonna ootustele vastamisel, sest lisaks vihjepõhisele järelevalvele teeb PTA ka plaanilisi kontrole. Kui 2019. aastal sai PTA 394 vihjet loomade heaolu võimalike rikkumiste kohta, siis 2023. aastal oli vihjete arv tõusnud 852ni. Aasta lõpuks oli menetlemata või menetlus pooleli 30% vihjetest. Võrreldes 2022. aastaga, mil poolikuid või veel alustamata menetlusi oli aasta lõpuks 48%, on järelevalvelukord paranenud, vaatamata sellele, et vihjete arv on suurenenud. Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on PTA-l vaja täiendavat ressursi suureneva töökoormusega toime tulekuks ning sihitatult planeerida nii rikkumisi ennetavaid kui ka rikkumistele järgnevaid tegevusi.

7.3.3 Meede – Toiduohutus

Meetme eesmärk on tagada olukord, kus Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu ning tarbijad on toiduohutusest teadlikud.

Toiduohutuse baromeeter¹⁴ näitaja võrrelduna eelmise perioodiga on paranenud ja on 2023.a 100,69. Eesmärgiks on, et see näitaja oleks vähemalt 100.

Toidutekkeliste nakkushaiguste osas on tulemused viimastel aastatel liikunud halvemuse suunas. Selle näitaja osas vaadeldakse 2023.a tulemusi võrrelduna kolme eelneva aasta keskmisega. 2023.a nakkushaigustesse haigestumuse näitaja 100 000 elaniku kohta on jäänud võrreldes eelmise aastaga sarnasele tasemele (2021–101,2; 2022–179,4; 2023–173,6), jõudes tagasi COVID-19 pandeemiaeelsesesse aega. Toidutekkelistesse nakkustesse haigestumine oli aastatel 2020–2021 ebatavaliselt madal ja alates 2022. aastast hakkas tõusma COVID-eelsele tasemele. Haigestumist on soodustanud eeskätt inimeste suurem liikuvus aga ka eksimused toiduhügieeni põhimõtte vastu. Haigustekitajad ja bakterid satuvad inimese organismi peamiselt määrdunud käte tõttu. Samal ajal jäid toidutekkeliste nakkushaiguste puhangud võrrelduna eelneva aastaga sarnasele tasemele (2020–14; 2021–8; 2022–5; 2023–7). Eestis on peamised toidutekkelised nakkushaiguste puhangute põhjustajad Salmonella spp ja Campylobacter spp. 2023. aastal on nii salmonelloosi kui kampülobakterenteriiti haigestumine kasvanud võrreldes viimase paari aastaga.

Toiduohutuse ennetavate meetmete osas oli kerge paranemine. Ennetavate meetmete näitajatest on tulemust kõige rohkem mõjutanud eeltingimuste programmi tulemuste langus, mis on olnud languses juba mitu

¹⁴ Toiduohutuse baromeeter on tööriist (sisaldab 22 näitajat), mis võimaldab anda üldhinnangu toiduohutuse olukorrale Eestis aasta põhiselt võrrelduna eelnevasse aastasse. Mõõdetavat perioodi iseloomustab taseme langus alla või tõus üle 100.

viimast aastat. Ennetavate meetmete näitajatest on endiselt nõuete vastavuse osas kõige madalamal tasemel ettevõtete ohu ja riski analüüs (HACCP -i nõuete kontrolli osa (kontrolle, milles tuvastati nõuetele vastavus on olnud: 2021 – 57,7%; 2022 – 59,8%; 2023 – 67,3%)), kuigi 2023.a toimus juba teist aastat võrreldes eelneva perioodiga siin kerge olukorra paranemine.

Samas eeltingimuste programmis oli nõuetele vastavuse osas tagasilangus võrreldes eelneva aastaga (2022 77,2%; 2023 67,3%). Jälgitavuses on toimunud olukorra paranemine (2022 – 80,4%; 2023 – 88,7%). Jälgitavus aitab toidu liikumist käitlemisahelas jälgida ning toetab vajaduse korral ohtliku toidu sihipäraselt turult kõrvaldamist või tagasikutsumist. Mida rohkem ja täpsemaid andmeid käitlejal on, seda lihtsam ja kiirem on tuvastada nõuetele mittevastavat toitu ning see turult kõrvaldada ja tagasi kutsuda. Üldiselt on vähem ettevõtjatel läbi mõeldud, kuidas kiiresti ohtlik toit turult kõrvaldada või tagasikutsuda, kuid puudusi on ka jälgitavuse nõuete täitmisel. Seetõttu jääb jälgitavuse teema ka järgnevatel aastatel järelevalve fookusesse.

Keemiliste riskides on 2023.a tulemus võrreldes eelneva perioodiga mõnevõrra paranenud. Kõige madalam nõuetele vastavate proovide osakaal on jätkuvalt polüaromaatsete süsivesinike (PAH-ide) sisalduste korral lihatoodetes (77,85%), kuigi nõuetele mittevastavate proovide osakaal on vähenenud 15%. Järelevalves pööratakse jätkuvalt suuremat tähelepanu põhiliselt elamiseks kasutatavatele käitlemiskohtadele, kus toodetakse suitsutatud lihatooteid ning kasvanud on ka võetud proovide arv. PAH-ide sisaldust toodetest on võimalik vähendada head tava järgides ning tõsta tuleb nii praktilisi teadmisi suitsutustehnoloogiast kui ka teadlikkust PAH-ide vältimise ja vähendamise meetmetest. Toiduga kokkupuutuvate materjalides 2023.a proove ei analüüsitud labori puudumise tõttu. Samuti on 2023.a lisaainete osas uuritud oluliselt vähem proove võrreldes eelnevate aastatega, mis võib mõjutada baromeetri tulemust. Võrreldes 2020. aastaga on lisaainete uurimiseks võetud proovide arv vähenenud 12,5%. Samas kontrollitakse sagedamini ettevõtetes lisaainete kasutamist (2022. a 91 korral, 2023. a 135 korral). Lisaainete nõuetele mittevastavuste tuvastamise määr on võrreldes eelmise aastaga langenud 10%.

Toidualase teabe kontrolli nõuetele vastavuse olukord tegi 2023.a läbi kerge languse võrrelduna eelmise perioodiga (-3,6%), jäädes ka üldises pildis nõuete vastavuse osas väga madalaks (68,9%). Kontrollide arv 2023. a oli 6022, mis on ca 10% vähem kui 2022. aastal. Kontrollide arvu ja nõuetele vastavuse vähenemine oli põhjustatud kontrolli planeerimise riskipõhisemaks muutmisest. See tähendab, et kui eelmisel aastal toidualase teabe kontrolli käigus puudusi ei tuvastatud, võis toidualase teabe kontrolli 2023. a vahele jätta. Samuti muudeti mõnevõrra nõuete liigi kirjeldajaid järelevalve infosüsteemis, et parandada kontrollitulemuste andmete kvaliteeti. Kõige vähem puudusi on jätkuvalt tuvastatud lahtise toidu müügikohas esitatud toidualase teabe osas (puudusi 19% kontrollidest). Nõuetele vastavuse osakaal 2023. a võrreldes 2022. aastaga on suurenenud 2-3 protsendipunkti võrra müügipakendi märgistuse ja kodulehel, e-poes või mujal esitatud toidualase teabe osas (kus ei ole esitatud toitumis- ja tervisealaseid väiteid). Jätkuvalt on nõuetele vastavuse osakaal kõige väiksem toitumis- ja tervisealaste väidetega toidualase teabe osas, mis on esitatud kas müügipakendi märgistusel või e-poes, kodulehel või mujal.

2023. aasta järelevalvetulemuste põhjal vajavad suuremat tähelepanu jätkuvalt ettevõtete valmisolek toodete tagasikutsumiseks, HACCP ja eeltingimuste programmi nõuete täitmine, PAH-ide sisaldused lihatoodetes, toidualasest teabest toitumis- ja tervisealaste väidete ning e-kaubanduse valdkonnad. Tõhustamist vajab ka toiduga kokkupuutuvate materjalide ja lisaainete järelevalve. Vaja on tõsta nii käitlejate teadlikkust nõuetest kui ka parandada nende praktilisi toidukäitlemise oskusi ning probleemsed valdkonnad tuleb hoida suuremas järelevalvefookuses.

Tarbija teadlikkuse baromeeter¹⁵ – tarbija teadlikkust toiduohutusest hinnati 2023 ning tulemuseks oli **65,8%**, mis tähendab, et teadlikkus võrreldes 2019. aastaga (tulemus 69,4%) ei ole oodatavalt mitte kasvanud, vaid pisut langenud (-3,6%).

Kõige enam on mõjutanud baromeetri tulemust säilimisaja väljendist „kõlblik kuni” arusaamine, mis on muutunud oluliselt halvemaks. Pea pooled vastanutest ei tea „kõlblik kuni” õiget tähendust, arvates, et pärast seda kuupäeva võib toitu veel tarbida. Kui 2019.a teadis selle väljendi õiget tähendust 62% inimestest, siis 2023. a oli selleks 52%. 47% andis mõistele „kõlblik kuni“ mõiste „parim enne” tähenduse. Samas „parim enne“ tähenduse mõistmisega muutust toimunud ei ole. Kusjuures muust rahvusest tarbijate seas on „parim enne” õigesti mõistmine probleemsem kui eestlaste seas.

Olulist muutust pakendil toidu või joogi kohta esitatud teabe lugemisel ei ole toimunud. Mõnevõrra on küll suurenenud nende vastajate osakaal, kes loevad pakendil esitatud infot alati või sageli (57% vastanutest).

Toiduohutuse alane teadlikkus ja käitumine on mõnevõrra paranenud. Valdav osa (92%) vastanutest teavad isikliku hügieeni tähtsust toidu valmistamisel ja peseb käsi enne toidu valmistamist alati või enamasti, mis on jäänud sarnaseks 2019. a. Toiduohutuse tagamiseks ning ristsaastumise vältimiseks kasutab kolmandik küsitletuist toore liha ja kala jaoks eraldi lõikelaudu alati ning pisut enam vastajaid (37%) ei kasuta eraldi lõikelaudu, kuid peseb seda vahepeal. Küsitlusele vastanu osakaal, kes ei kasuta toore liha või kala jaoks eraldi lõikelaudu on langenud (8% vastajatest).

Plastist toidunõude ostmisel jälgib nende kasutustingimusi enda sõnul alati 43%, mis on mõnevõrra vähem kui 2019.a, kui selliseid inimesi 47%. Samas vastajate hulk, kes kunagi ei jälgi kasutustingimusi on jäänud samaks.

Kokkuvõttes võib järeldada, et tarbijate teadlikkuse taseme hoidmiseks ja parandamiseks on vajalik jätkata teavitustegevustega. Eriti on vajalik järgnevatel aastatel pöörata säilimisaja märgistuse teemale ja püüda jõuda sõnumitega ka eesti keelt mittekohelevate tarbijateni.

Tarbija kindlustunde indeksi väärtus oli 2023. aastal 69%. Selle alusel võib öelda, et 66% kuni 72% Eesti elanikest olid toidu ohutuses pigem kindlad. See osakaal ei ole suures plaanis võrreldes 2019. (68,3%) ja 2021. (67,4%) aastaga muutunud. Sarnaselt varasemale oli toidu võrdluses tarbijate kindlus endiselt seotud eelkõige kindlustundega lihatoodete ohutuse suhtes. Tarbija kindlust mõjutasid endiselt olulisel määral isiklikud kokkupuuted juhtumitega, kus toidu ohutuse suhtes esines kahtlus. Tarbija kindlus oli kõrgem eestikeelsete, vähemalt 500-eurose kuusissetuleku, meessoost ja alla 25-aastaste Eesti elanike seas.

Olulisemad tegevused ja arengud 2023. aastal:

- Ümberkorraldused valitsemisalas
 - 1. jaanuaril 2023. a alustas Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi valitsemisalas tööd Veterinaar- ja Toidulaboratooriumi baasil moodustatud **Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus (LABRIS)**, mille tegevusvaldkondade hulka kuulub ka toiduohutuse valdkonna riskide hindamine, toiduahela riskidest teavitamine ja teadusnõu andmine Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumile ning Põllumajandus- ja Toiduametile.
 - 19. jaanuari 2023. a valitsuskabineti protokollil märgitud otsusega lõpetati ministeeriumide esindajatest koosnev laborite nõukogu tegevus. Laborite nõukogu moodustati Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi juurde vastavalt valitsuskabineti 2018. aasta 15. märtsi nõupidamise otsusele. Laborite nõukogusse kuulus JuMi, HTMi, SoMi; MeMi, MKMi, KeMi;

¹⁵ Tarbija teadlikkuse baromeeter on väljatöötatud 2019. a Eesti Maaülikooli, MeM-i ja ekspertide paneeli koostöös. Baromeeter hõlmab 8 alanäitajat, mida mõõdetakse sotsioloogilise küsitlusega. Baromeeter näitab positiivseks loetavate vastuste %

SiMi ja RaMi esindaja. Nõukogu tööd juhtis Regionaal- ja Põllumajandusministeerium. Nõukogu peamine roll oli riigipoolsete investeeringute korraldamiseks/planeerimiseks ja Rahandusministeeriumile ettepanekute tegemine.

- Uuringud ja ekspertarvamused
 - 2023. aastal valmisid LABRIS-es järgmised tellitud tööd: „*Salmonella spp*, *Listeria monocytogenes* ja *Shiga* toksiini tootva *Escherichia coli* põhjustatud toidutekkeliste haiguspuhangute esinemissageduse hindamine“ (statistiline kokkuvõte 2020–2022 PTA järelevalve andmetest), „Kartulites sisalduvate glükoalkaloidide ning plii ja kaadmiumi saadavuse hindamine“, „Tarbijate toiduohutusosalast teadlikkust hindava regulaarse uuringu küsimustiku väljatöötamine“ (koostöös REM-iga), „Uuring - kas väikestest plastpakenditest toitu erituv summaarne kogus on ohutu“. Lisaks on LABRIS koostanud 9 ekspertarvamust REM-i või PTA tellimusel jooksvalt üleskerkinud teemadel.
 - 2023. a jätkus rakendusuuring mee Eesti (geograafilise) päritolu tõendamiseks täiendava viisi loomisega. Võimalus määrata laboris analüütiliselt mee Eesti päritolu avaldab positiivset mõju ausale konkurentsile meeturul, sealjuures aitab see tõhusamalt võidelda toidupettustega seoses mee võltsimisega. Meeproove võeti kolmel järjestikusel aastal (s.o 2021—2023), meetodi loomise tähtaeg on kaks aastat arvates viimase meeproovide saadetise saamisest (eeldatavasti 2025. a sügis).
 - 2023. a alustati projektiga „Teatud mükotoksiinid toidus ja söödas“, kus eesmärgiks on määrata riskitase erinevate elanikkonnarühmade korral (saadavushinnang) ja riskitase tundlikele loomaliikidele. Lisaks hinnatakse kliima muutuste mõju teatud mükotoksiinide sisaldusele Eestis kasvatatud teraviljades. Esimesel projekti tegevuse aastal koostati kokkuvõte milliseid mükotoksiine on Eestis uuritud ja sellest lähtuvalt koostati projekti tegevusdisain. Kuulutati välja mükotoksiinide analüüsise teenuse hange. Projekt lõpeb 2026. aastal.
 - 2023.a viidi läbi tarbijate uuring, kus hinnati tarbijate teadlikkust toitumisharjumuste, toidu hügieeni, keemiliste riskide ja märgistuse teemal. Taoline uuring viidi läbi viimati 4 a tagasi. Üldjoontes ei ole inimeste teadlikkus oluliselt muutunud. Lisaks osalesime Taani Aarhursi ülikooli projektis, mis tegeles kestlikkuse märgistamise teemaga. Selle raames viidi 2022. a Põhja- ja Baltimaades läbi tarbijauuring, mille raport avaldati 2023. a sügisel.
 - 2023. a anti toiduraiskamise valdkonnas sisend nii Euroopa Komisjoni küsimustikku, mis kaardistas toiduannetamise kitsaskohti ning võimalusi, kui ka OECD küsimustikku, millega kaardistati riiklike poliitikaid ja parimaid praktikaid.
- Õigusloome
 - 2023.a valmistati ette maaeluministri määruse „Põllumajandusministri määruse nr 24¹⁶ „Müügipakendisse pakendamata toidu toidualase teabe esitamise nõuded“ muutmise“ eelnõud. Eelnõus kavandatud nõuded on vajalikud tarbijate paremaks teavitamiseks ja toidualase teabe esitamise nõuete lihtsustamiseks müügipakendisse pakendamata toidu ümberjagamisel tarbijale. Eelnõu valmimise tähtaeg on 2024.a lõpus.
 - 2023. aastal võeti meetmeid EL üleselt arseeni, kaadmiumi, deoksünivalenooli (DON), T-2 ja HT-2 toksiinide, perkloraadi ning pestitsiidijääkide saadavuse piiramiseks toidust. Lisaks täpsustati radioaktiivse saastatuse meetmeid kolmandatest riikidest pärit toidu ja sööda imporditingimuste kohta pärast Tšernobõli tuumaelektrijaama avariid.
 - Bisfenool A (BPA) tõusis ELi tasandil fookusesse, kui EFSA avaldas 2023. a ohutushinnangu bisfenool A (BPA) kasutamisele toiduga kokkupuutuvates materjalides. EFSA teadlased jõudsid järeldusele, et BPA-ga kokkupuude toidu kaudu on terviseohu kõigi vanuserühmade tarbijate

¹⁶ [RT I, 13.03.2015, 19.](#)

jaoks ning peamine terviseoht on mõju immuunsüsteemile. Eelnõu menetlus toimub 2024.a. Lisaainete ning lõhna- ja maitseainete puhul oli 2023. a olulisema teemana üleval Komisjoni lisaainete seire dokumendi vastuvõtmine ja selle rakendamise ettevalmistamine Eestis. Teiseks peamiseks teemaks oli nitritite ja nitraatide piirmäärade muutmine. Vähendati nitritite piinorme juustus ja juustutoodetes, lihatoodetes ning töödeldud kalas ja kalatoodetes ja kehtestati nitritite ja nitraatide jääknormid.

- 2023. a menetleti Euroopa Komisjoni poolt avaldatud nn hommikusöögidirektiivide eelnõu, millega muudetakse mooside, mee, mahlade ning piimapulbrite ning kondenspiimade direktiive. Hommikusöögidirektiivid on üks osa tootegruppe reguleerivatest turustamisnõudeid kehtestavatest õigusaktidest. Eelnõu peamised muudatused käsitlevad mee päritolu esitamist, vähendatud suhkrusisaldusega puuvilja- ja marjamahlade uusi tootekategooriaid ning puuvilja- ja marjasisalduse suurendamist džemmides ja ekstra džemmides.
- Koostati sisend Reklaamiseaduse VTK-sse, millega tehti ettepanek anda PTA-le tõhusama järelevalve tagamiseks järelevalveõigus toidualase teabenõuete täitmise kontrolliks toidu reklaamis, ja vajadusel täiendatakse asjakohaseid seadusi.
- Euroopa Komisjonis on alustanud tööd kestliku toidusüsteemi raamõigusaktiga ning paralleelselt alustati ka kestliku toidusüsteemi monitooringusüsteemi, mis sisaldab toiduahela kestlikkuse aspekte hindavaid indikaatoreid, väljatöötamisega. See saab olema avalik virtuaaltahvel, mis näitab toidusüsteemi liikumist kestlikkuse suunas. Viimase nimetatud töö raames koostasime Eesti sisendi.
- Teavitustegevused
 - Euroopa Toiduohutusameti (EFSA) ressursside abil töötatakse liikmesriikidega välja koordineeritud kommunikatsiooni põhimõtteid toiduohutuse valdkonnas. 2023.aastal käivitusid EFSA teabekeskuste uue raamistiku nn. rätsepatöö tegevustena kaks koordineeritud teabevahetusega seotud projekti, milles Eesti osales. Üks projekt keskendus koordineeritud kommunikatsiooni metoodika väljatöötamisele ja teine oli pilootprojekt liikmesriigis koordineeritud kommunikatsiooni rolli loomiseks. Eestis võeti teise projekti raames tööle koordineeritud kommunikatsiooni spetsialist LABRISesse. Spetsialist keskendus toiduohutuse valdkonna riskihinnangutest teavitamisele, EFSA taimetervise kampaania koordineerimisele riigis ning alustas ka koordineeritud kommunikatsiooni arendamiseks vajaliku koostöövõrgustiku loomisega. Mõlema projekti tulemusena valmisid EFSA ja liikmesriikide koostöös raportid 2023. aasta töö kohta. 2024. aastal jätkab EFSA koordineeritud kommunikatsiooni arendamise rahastamist liikmesriikides.
 - Teadmussiirde pikaajalises programmis (nii Ühend-PIP 1 kui Ühend-PIP 2) on toidu käitlejatele läbiviidud toiduohutuse alaseid teabepäevi, koolitusi, konverentse ning koostatud infomaterjale. 2023. a viidi ellu järgmised tegevused: neli hübriidkonverentsi (toiduohutuse konverents, pakendikonverents, tootearendus, tasakaalustatud toitumine); erinevatel toiduohutusega seotud teemadel toimus 15 veebipõhist ja 5 kontaktset infopäeva (nt õigusaktid, märgistamine, trendid, toiduohutuskultuur, toidupettuste ennetamine, laboriuuringud, toidu jälgitavus, toiduhügieen, lühikesed tarneahelad, pakendid, nõuded kodukohvikutele, puhastusprotsessid, toiduraiskamise vähendamine) ning 29 veebipõhist ning 1 kontaktset täienduskoolitust; ilmus seitse elektroonilist teabematerjali; avaldati üheksa veebiseminari ja salvestatud loengut.
 - 2023. aastal töötati välja toidu märgistuse ja teksti paigutuse hea tava koostöös pakendidisainerite ja toidutööstuse esindajatega, et anda märgistuse koostajale ja kujundajale praktilisi soovitusi hästi nähtava ja loetava märgistuse loomiseks. Hea tava aitab muuta toidupakenditel esitatava teabe tarbija jaoks paremini loetavaks. Läbimõeldud ja hästi kujundatud märgistus teeb teabe leidmise ja lugemise lihtsamaks ning loob olulise eelduse selleks, et tarbijad märgistusi loeksid.
 - Toiduohutuse alast teavet laiemale avalikkusele on avaldatud erinevate kanalite kaudu: ajalehed, ajakirjad, avaldatud on pressiteateid ning sotsiaalmeedia ja blogi postitusi toiduohutuse

teemadel. Maablogis selgitati näiteks järgmisi toiduohutuse teemasid: aspartaami tervisemõjud; soola, seleeni ja joodi tarbimine; pestitsiidide toimeainete jääkide aruande ülevaade 2021. aasta kohta; e-ainetest ning toidu märgistuse ja toiduhügieeni uuring. Valmis elektroonne infoleht „Toidujagamiskapi viis võtit“, mis koondab endast 5 valdkonnaspetsiifilist põhitõde. Samuti tehti tarbijatele suunatud teavitust säilimisaegade teemal. Viidi läbi kampaania „Korralik toit ei vaja toidulisandeid“, mille eesmärk oli julgustada tarbijaid tegema oma tervisele õigeid valikuid ning suurendada üldist teadlikkust toidulisandite ohutust ja läbimõeldud tarbimisest. Neli nädalat kestnud kampaania toimus meedias ja raadios ning kampaania materjalid suunasid inimesed kampaania keskele veebilehele. Lisaks töötati toidulisandite teavituskampaania raames välja loovlahendused, tekitati PR/ meediakajastused, kaasati sotsiaalmeedia. II ja III kooliastme õpilastele jätkus SA Eesti Maaelumuuseumi õppeprogramm „Toidu eluring“, milles lapsed õpivad hindama inimtegevuse mõju looduskeskkonnale, lahatakse toiduraiskamise tekkepõhjuseid ning leitakse toidujäätmete probleemile lahendusi. Toiduraiskamise vähendamise teema oli ka Eesti toidu kuu kampaania üheks fookuseks ning terve septembri kuu jooksul viidi läbi erinevaid teavitustegevusi.

- Järelevalve
 - Toiduohutuse järelevalve eesmärgiks on tulemusliku kontrolli teostamisega kaasa aidata, et tarbijani jõuab ohutu ja nõuetekohane toit, ning toidu käitleja rakendab kõiki temast olenevaid abinõusid toidu käitlemise ja toidu nõuetekohasuse tagamiseks. 2023. aasta prioriteetseteks teemadeks olid toiduohutuskultuuri ning toidu tagasikutsumise nõuete kontroll. Toimused ettevalmistused salmonellooside tõrje eeskirja määrase rakendamiseks alates 01.01.2024 ning paika pandi kontrollikava. Ajakohastati mitmeid järelevalve juhendeid, näiteks tegevusjuhised PAHide ületuste korral, SAK tõrje erimeetmete juhend, juhend toidukäitlejate tegevuste kontroll seoses patogeeni juurpõhjuse väljaselgitamise kohta, PRIMO mudeli rakendamise juhised. Ametnike pädevuse tõstmiseks on järjepidevalt korraldatud ja osaletud nii välis- kui sisekoolitustel ning toidukäitlejate teadlikkuse tõstmiseks on panustatud erinevatesse teavitustegevustesse (ümarlaudadel, infopäevadel, teabematerjalide koostamises osalemine, kodulehe uuendused, jms).
 - 2023. a lõpu seisuga oli toidukäitlemise tegevuskohtade arv 16144. 2023. a oli planeeritud 7147 kontrolli, teostati 6652 kontrolli ning tegemata jäi 6,8% plaanilistest kontrollidest. Planeeritud kontrolle jäi teostamata eelkõige nendes valdkondades, kus on jätkuvalt ametnike puudus. Enim teostati kontrolle keskmise riskiga tegevuskohtadele (3800 kontrolli), ja seejärel kõrge riskiga tegevuskohtadele (1407 kontrolli). Kontrollide hulgas olid ka järelkontrollid, RASFF teadete ja vihjete menetlemine, teavitusjärgsed ning puhangutega seotud kontrollid. 2023. a jooksul esitati 577 vihjet, millest 178 (31%) olid põhjendatud. 2023. a koostati 743 ettekirjutust erinevate toiduohutuse nõuete rikkumisele. Prioriteetsetest teemadest kontrolliti toiduohutuskultuuri nõudeid 322 korral, millest 44% juhtudest tuvastati mittevastavusi, ning toidu tagasikutsumist 3599 korral, millest 17% juhtudest tuvastati mittevastavusi. 2023. a jooksul võeti 8422 toiduproovi, millest 421 ei vastanud nõuetele (4,9%).

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Toidu ohutuse ja usaldusväärsuse tagamine eeldab teadmuspõhist lähenemist, järjepidevat kohanemist ühiskonna ootustega riskide maandamisel ja laiapõhjalist järelevalvet ning tarbija teadlikkuse tõusu. Seetõttu on vaja oluliselt tõsta riigi suutlikkust tegeleda tõhusalt toiduohutuse järelevalvega, sh andmeanalüüsi ja riskihindamisega.
- Tänapäevases toidujärelevalve süsteemis kasutusel olevad IT-lahendused (Põllumajandus- ja Toiduameti järelevalve infosüsteem, erinevad registrid) vajavad olulist ajakohastamist ning edasiarendamist. Samuti peaks järelevalve tõhustamiseks kasutusele võtma IT-lahendustel põhinevad eelkontrolli

võimalused, nt e-kaubanduses toidulisandite ning toidualase teabe, sh tervise- ja toitumisalaste väidete valdkondades.

- Vaja on suurendada seirete ulatust ja mahtu riskihindamiseks vajalike algandmete kogumiseks (nt pestitsiidide, antibiootikumide jääkide jm toidu saasteainete seire nii Eesti kui importtoodetes, toidupettused, päritolu, eksportturgude avamisega seonduvad seired). Muuhulgas on vaja tagada laboriteenuse kättesaadavus seirete läbi viimiseks.
- Järelevalve toimingud peavad põhinema analüüsi-, uuringu- ja diagnoosimeetoditel, mis vastavad tänapäevastele teaduslikele standarditele ja mis annavad usaldusväärseid tulemusi. Laboriteenus peab olema operatiivselt kättesaadav, et olukordi hinnata ning tõenduspõhiseid inimeste ja loomade tervist puudutavaid otsuseid langetada. Seetõttu tuleb pidevalt kaasajastada labori seadmeпарк, et see vastaks ajas muutuvatele vajadustele, nõuetele ja tehnilisele arengule ning võimaldaks kasutusele võtta uusi meetodikaid. Oluline on tagada suutlikkus (aparatuur, meetodikad, kompetents, ruumid) osutada riiklike teenuseid vajalikul tasemel (seniste teenuste jätkumine ja uued teenused Eesti väliste laborite teenuste kasutamise osakaalu vähendamiseks). Riigi poolt investeringute tegemiseks vahendite eraldamine on olnud ebastabiilne ning seetõttu on investeringuvajadused kuhjunud. Samuti tuleb uuesti luua riigis teenuse pakkumise võimekus nt töötlemisel tekkivate toidu saasteainete, toiduga kokkupuutuvate materjalide analüüside pakkumiseks. See nõuab investeringuid nii inimestesse, seadmetesse kui ka laboriruumidesse.
- Järelevalve toimimiseks on vaja tagada piisavas mahus ametliku kontrolli ja teiste ametlike toimingute käigus võetud proovide analüüsimine. Viimase 10 a jooksul on ametlike kontrollide mahud oluliselt tõusnud ja seetõttu tõusnud ka laborianalüüside läbiviimisega seotud kulud (puudutab LABRIS ja METK laboreid), kuid rahastus jäänud samale tasemele.
- Eesti toiduohutuse alase situatsiooni hindamiseks on oluline tagada piisavas mahus teadusuuringute tegemine (laiaulatuslikum toidu kaudu saadavate saaste- ja lisaainetest ning toiduga kokkupuutuvatest materjalidest tulenevate riskide hindamine, toidupettuste tuvastamise meetodite arendamine, toidus esinevate pestitsiidide jääkide uurimine, sh ainete koosmõju hindamine, biomonitooring).
- Oluline on üldsuse teavitamine toiduohutusega seotud riskidest ning riigi kommunikatsiooni alase võimekuse tõstmine. Tarbija teadlikkuse tõstmiseks on vaja kujundada süstemaatiline toiduohutuse teemaline teavitusprogramm.

7.3.4 Meede – Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

Meetme eesmärk on võimaldada mitmekesisest põllumajandustootmist. Meede jaguneb neljaks tegevuseks: maakasutus, maaparandus, sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal ning põllumajandusloomade aretus. Eesmärkide saavutamist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Põllumajandusmaa on Eestis üldiselt ekstensiivses kasutuses, kuid looma- ja taimekasvatuse intensiivsus on ebaühtlane. See tekitab teatud piirkondades keskkonnasurvet ning teistes piirkondades võib osa põllumajandusmaast jääda kasutusetä. Eesti põllumuld kannatab orgaanilise aine ja toitainete vähenemise, tihenemise, ning piirkonniti ka hapestumise all. Endisel põllumajandusmaal on muld hävinenud teede ja hoonete ehitamise tõttu.

Maaparandussüsteemide toimimisest sõltub üle poole põllumajandusmaa (01.01.2024 seisuga 637 020 ha) ja kolmandiku metsamaa (01.01.2024 seisuga 755 123 ha) sihtotstarbeline kasutamine. Maaparandussüsteemide kogupind suurenes võrreldes 2022. aastaga 3897 ha võrra eelkõige seni registrisse kandmata metsakuivenduse arvele võtmise tõttu. Samas kujunes maaparandussüsteemide pind 2023. aastal plaanitud ligi 3160 ha võrra väiksemaks. Maaomanikel on huvi maaparandussüsteemide arvele võtmiseks, sest enne 2003. aasta 1. juulit ehitatud maaparandussüsteemi, mis on maaparandussüsteemide registrisse kandmata, võib lihtsustatud korras kanda maaparandussüsteemide registrisse 2026. aasta 1. jaanuariks ning seda võimalust kasutatakse aktiivselt. Osa 2023. aastal esitatud maaparandussüsteemi arvele võtmise

taotlustest on veel Põllumajandus- ja Toiduametil menetluses, sest avaldused puudutavad paljusid katastriüksuseid ja maaomanikke, mis võis mõjutada 2023. aasta eesmärgi saavutamist.

Uute kuivendussüsteemide osatähtsus korrastatud maaparandussüsteemidest on marginaalne, põllumajandusmaale rajati 41 ha ja erametsamaale 23 ha kuivendussüsteeme. Fookuses on olemasolevate maaparandussüsteemide rekonstrueerimine.

Põhiliselt keskendutakse maaparandussüsteemide korrastamisele, millega parandati 2023. aastal 17 879 ha maatulundusmaa viljelusväärtus. See on aga 1450 ha võrra ehk 8% vähem kui 2022. aastal. Korrastatud maaparandussüsteemid hõlmasid 22% erametsa- ja põllumajandusmaad ning 78% riigimetsamaad.

Põllumajandus- ja Toiduamet korraldas riigi poolt korras hoitavate ühiseesvoolude korrastamist 2023. aastal 322 km ulatuses, sellest toetusega (MAK investeringumeetme 4.3.1 kaudu) uuendati 75 km. Riigi poolt korras hoitavate ühiseesvoolude korrastamise tempo aeglustus seoses korrastustööde ja nende ettevalmistavate tööde kallinemisega. Sellest tulenevalt uuendati riigi poolt korras hoitavaid ühiseesvoolusid aasta jooksul vähem, kui vajadus oleks.

Toetatud Natura 2000 erametsamaa pindala püsib stabiilsena. Toetusega hüvitatakse erametsaomanikele looduskaitseliste piirangute tõttu saamata jäävat tulu. 2023. aastal määrati toetus 67 077 hektarile erametsamaale. Toetust antakse ka uuel ÜPP SK perioodil, mis kestab 2023. aastast kuni 2027. aastani. See on jätk vana perioodi Natura 2000 erametsamaa toetusele, kuid senisest enam pööratakse tähelepanu piiranguvööndis ja hoiualadel paiknevatele metsaelupaikadele, mis saavad sihtkaitsevööndiga võrdselt, kõrgemat toetusmäära ühe hektari kohta. Toetusega hoitakse elupaiku ja soodsat kasvukohta erametsades üle 2000-le kaitsealusele loomaliigile, üle 4000-le kaitsealusele taimeliigile ning 90-le kaitsealusele seene- ja samblikuliigile.

Eesti sordiaretuse põhirõhk on muutuvatesse kliimatingimustesse sobivate, haiguskindlate ja hea kvaliteediga teraviljade, õlikultuuride, heintaimede, köögiviljade ning puuvilja- ja marjasortide aretamisel. 2022. aastal jätkus „Sordiaretusprogramm 2020–2030“, mille eesmärgiks on aretada tarbijate nõudlusele ja vajadusele vastavaid Eesti sorte. 2023. aastal lisandus sordilehte kolm sorti: rohelineviljaline must sõstra sort ‘Alli’ ja kaks oranživiljalist tomaisorti ‘Pille’ ja ‘Siive’. 2024.a on juba sordilehele kantud kink-aruhein ‘Ruhnu’. Sordi sordilehte võtmiseks peab sort läbima lisaks registreerimiskatsetele ka majandusviljelusväärtuse katsed selleks, et teha kindlaks, kas sordid sobivad Eesti kliima- ja mullastikutingimustes kasvatamiseks. Viimased aastad on nii Eestis kui ka Euroopas näidanud, et majandusviljelusväärtuse katsete tulevik on tihedalt seotud kliimamuutustega. Ilmastik muutub üha ekstreemsemaks ning põua ja veedefitsiidi tingimustes saab peamiseks probleemiks olema katsete säilimine. Teiselt poolt võib katseid ohustada tugev vihmaadu ja tuul, mis võib põhjustada lamandumist.

Kvaliteetne seeme on saagi alus. Eestis toodetakse sertifitseeritud seemet järjest enam. Sertifitseeritud seemnekartuli ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali tootmisel on veel potentsiaalset kasvuruumi. Kuna 2023. aasta seemnesaagi sertifitseerimise protsess kestab kuni 30. juunini 2024. a, siis järelduste tegemiseks saame kasutada 2022/23 hooaja andmeid, võttes aluseks 2022. aasta seemnesaagi sertifitseerimise perioodi, mis lõppes 30. juunil 2023. Sertifitseeritud seemet toodeti selles perioodis kokku 38 288 358 kg. Seda on võrreldes 2021. aasta saagiga 10 992 951 kg rohkem. Viimastel aastatel on toimunud märgatav paranemine sertifitseerimise läbinud partiide suhtarvus (2022. aastal 90%), mis näitab kvaliteedi tõusu nii põldtunnustamises kui ka proovide võtmises ning tasusüsteemi muutmises proovide analüüsimisel. 1. juulist 2023 algas 2023. aasta seemnesaagi sertifitseerimise periood.

Põllumajandusloomade aretamise eesmärk on tagada loomade jõudlusvõime, geneetilise väärtuse suurenemine, genofondi säilimine ja loomakasvatuse majanduslik tasuvus. Põllumajandusloomade aretus on üldiselt Eestis heal tasemel. Piimatoodangult lehma kohta on Eesti jõudnud ELis esimeste sekka, lihavesikasvatustes on suurenenud puhtatõuliste aretusloomade arv. Riik toetab tõuraamatu ja aretusregistri pidamist, jõudluskontrolli ning geneetilise väärtuse hindamist. Vaatamata pidamis- ja aretustoetustele on eesti maatõugu veis, eesti vutt, kihnu maalammas, eesti hobune, eesti raskevehobune ning tori hobuse

universaalsuund ja vana-tori suund jätkuvalt ohustatud tõu staatuses ja vajavad kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilimiseks erilist tähelepanu.

Olulisemad tegevused ja arengud 2023. aastal:

- **Kuni 2019. aastani vastas keskmiselt 88% sertifitseerimisse tulnud partiidest puhtuse nõuetele, sealt edasi on see osakaal tõusnud 95%-ni.** Paranemisele on oluliselt kaasa aidanud taimede paljundamise ja sordikaitse seaduse 2019. aastal jõustunud muudatus, mille kohaselt tasub sertifitseerimise taotleja seemnete analüüsimise eest otse seemnekontrolli laborile. 2022. aastal oli sertifitseerimise läbinud seemne partiide suhtarv 90%.
- 2022. aasta seemnesaagi sertifitseerimise perioodil (01.07.2022–30.06.2023) tootis 73 ettevõtet kokku 38 288 tonni seemet. Seda on võrreldes 2021. aasta saagiga 10 993 tonni võrra rohkem. 2022. a sertifitseerimisperioodi jooksul väljastati 1460 seemnepartiile sertifitseerimise otsus ja seemnepakendi etiketid. Etikette väljastati selle perioodi jooksul kokku 79684 tükki, nendest ettevõtjale trükkimiseks PDF failina 28 073 tükki ehk 35%. Eelmisel perioodil oli see osakaal vaid 30%. Seitse seemne pakendamise ettevõtet omavad õigust trükkida etikette enda ettevõttes. See kiirendab nende ettevõtete jaoks oluliselt seemnete sertifitseerimise protsessi ning väheneb PTA kulu etiketipaberile ja postiteenusele. Taimede paljundamise ja sordikaitse seaduse (TPSKS) kohaselt on PTA-l kohustus sertifitseerimist tõendavad dokumendid väljastada ning ettevõtjal on teatud tingimustel ja soovi korral õigus need välja printida.
- 2022. a valmis Põllumajandusuuringute Keskuses muldade niiskuse- ja kaardirakendus, mis võimaldab põllumajandustootjal langetada kultuuride ja agrotehnoloogia valikul paremaid otsuseid ökoloogilisest ja ökonoomilisest vaatepunktist lähtuvalt. Lisaks on alates 2022. a algusest kättesaadav ka uuendatud muldade kasutussobivuse kaardirakendus ning varasemalt on valminud muldade lõimiste kaardirakendus ja mullaerosiooni kaardirakendus. Need kaardirakendused on hea võimalus mullainfo levitamiseks laiale huviliste spektrile, tavalisest inimesest kuni teadlasteni välja. Eeskätt aga pakuvad need olulist infot põllumajandustootjatele oma muldade paremaks tundmaõppimiseks ning seeläbi mullast lähtuvate ja mullasõbralike otsuste tegemiseks.¹⁷
- 2022. aastal alustati ning 2023. aastal jätkati loomageneetiliste ressursside säilitamise ja säästva kasutamise programmi väljatöötamist aastateks 2024–2030. Töö jätkub 2024. aastal. Programm peaks saama vastu võetud 2024. aasta esimeses kvartalis ning selle järgnevalt kavandatakse programmi täitmise tegevusi. Esimesel aastal kavandatakse peamiselt ettevalmistavaid tegevusi programmi rakendamiseks, kuid plaan on alustada ka geneetilise materjali kogumist. Selleks tuleb sõlmida hankelepingud nii materjali võtjate, kui ka materjali säilitamise teenust pakuvate osapooltega. Samuti on vajalik leida andmete säilitamiseks turvalised võimalused.
- Samuti on kavandatud 2024. aastal kuulutada välja uuesti hange eesti raskeveohobuse populatsiooni olukorra uuringu teostaja leidmiseks. 2023. aastal hange luhtus.
- 2024. aastal töötatakse välja põllumajandusloomade aretuse seaduse muutmise seaduse eelnõu tulenevalt vajadusest võtta üle hobuste võistlusi reguleeriv direktiiv.
- 2024. aastal tuleb uuendada andmed FAO andmebaasis DAD-IS eesti peetavate loomatõugude kohta. Selleks on vajalik koguda andmeid ning neid analüüsida ning sisestada vastavasse andmebaasi.
- 2025. aasta põllumajandusloomade aretustoetuse määruse muutmise eelnõu ettevalmistamiseks on vajalik teha analüüsid võttes arvesse 2024. aasta toetuse taotlemise andmeid ning uute aretusprogrammide heakskiitmise järgselt tekkinud murekohti.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

¹⁷ <https://metk.agri.ee/teadus-uuringud/mullastik/kaardirakendused>

- **Sordiaretus seisab silmitsi mitmete väljakutsetega.** Nendest olulisemateks on aretuse võimalikult kiire reageerimine muutuvatele kliimatingimustele ning tootja ja tarbija nõudlusele (väiksema keskkonnamõjuga tootmine), uute aretustehnoloogia meetodite kasutuselevõtt (ja selle lubamine tavaaretuses) ning aretajate järelkasvu tagamine. Nende väljakutsete lahendamiseks tuleb panustada inim- ja tehnoloogilise võimekuse tõstmisse ning luua võimalus kasvatatavate sortide info kogumiseks. Uute aretustehnoloogiate arengutega kaasas käimiseks osaleme aktiivselt Euroopa Liidu otsustusprotsessis. Järjest olulisem on tootjate keskkonnahoidliku tootmise alane nõustamine.
- **Maaparandussüsteemide amortiseerumise tempo ületab nende korrastamisse võimekuse.** Riigi poolt korraldatavate ühiseesvoolude toimimisest sõltub u 640 000 ha põllumajandusmaa kasutatavus ning see on otseselt seotud toidujulgeoleku tagamisega. Riigi poolt korras hoitavate ühiseesvoolude ebapiisav maaparandushoid ei maanda piisavalt ilmastikuriske põllumajandustootjale ja metsakasvatajale. Maaparandussüsteemid vajavad investeringuid hea kuivendusseisundi tagamiseks, veekaitseliste ja elurikkuse eesmärkide saavutamiseks ning üha enam ka kliimamuutustega kaasnevate ekstreemsete ilmastikuoludega kohanemiseks.
- **Loomageneetiliste ressursside säilitamise ja säästva kasutamise programmi väljatöötamine** on olnud keeruline protsess, kuhu on püütud kaasata võimalikult palju osapooli. Tulenevalt sellest on olnud vajadus korraldada rohkem töökohtumisi, et kuulata ära erinevate osapoolt arvamused ning püüda leida kompromisse programmi dokumenti. Programmi tegevuste elluviimiseks on vajalik püsiv rahastus, mis võimaldaks geneetilise materjali kogumist ning selle uurimist ja säilitamist.
- **Maa kui piiratud ressursi kasutusele on konkurents erinevate valdkondlike poliitikate eesmärkide ja huvigruppide poolt, mis tervikliku maakasutuspoliitika vaate puudumisel võivad vastanduda** (sh põllumajandus- ja metsandussektoris). Seetõttu on oluline teha roheülemineku alaseid otsuseid kõigi asjakohaste poliitikate ja ühiskonna kui terviku huvidest lähtudes, võttes seejuures aluseks laiapõhjalised mõjuhindangud. Kogu roheülemineku protsessis tuleb poliitika toetuseks koguda kaasaegsete meetodite abil kõrge kvaliteediga keskkonnanäidmeid.
- **Olemasolev mullastikukaart on suure väärtusega, ent see vajab nii muldade kaitse ja kasutamise kui kõigi teiste keskkonnavaldkonna otsuste parendamise seisukohalt uuendamist.** Eesti mullastiku kaarti ehk Eesti maakatastri maa kvaliteedi ja hindamise kaarti ei ole selle loomisest saadik ca 30 aasta jooksul ajakohastatud. Sisuliselt on mullastikukaardi näol tegemist staatiliste, ühekordse projekti raames kogutud andmetega. Tänapäevaks on mullastikukaart osaliselt nii tehniliselt kui sisuliselt vananenud ja vajab ajakohastamist.

7.3.5 Meede – Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine

Meetme eesmärk on tagada Eesti põllumajandus- ja toidusektori konkurentsivõime. Meede jaguneb seitsmeks tegevuseks: põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime, põlvkondade vahetus, riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal, ühistegevus ja koostöö, ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand, mahepõllumajandus ning toidu varustuskindlus. Eesmärkide täitmist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse sektoritel on oluline roll Eesti majanduses. Nimetatud sektorid annavad ~3% Eestis loodud lisandväärtusest ja seal töötab ~4% hõivatutest. Maapiirkonna elanikest töötab eeltoodud valdkondades 15000 hõivatut, ehk 9% maapiirkonna hõivatutest.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstusega tegelevates ettevõtetes loodi 2023. aastal 1,05 mld eurot lisandväärtust ehk 3% Eestis loodavast lisandväärtusest. Võrreldes eelneva aastaga suurenes lisandväärtus 2%. Põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi, toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud

lisandväärtus hõivatu kohta 2021–2023 aastate keskmisena oli 41 691 eurot. Majandustulemuste paranemist võib eelkõige seostada kiire hinnatõusuga.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse ettevõtetes oli 2022. aastal hõivatud keskmiselt 27 200 inimest, moodustades koguhõivest 4,8%. **Põllumajanduse** majandusharu toodangu väärtuseks koos tootetoetustega (ehk alushindades) kujunes 2022. aasta andmetel 1,59 mld eurot, millest toodanguga seotud toetused moodustasid 2%. Toodangust moodustas taimekasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (826 mln eurot) ~52%, loomakasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (651 mln eurot) ~41% ning lahutamatud kõrvaltegevused ja põllumajanduslikud teenustööd ~7% (kokku 118 mln eurot). Suurima osatähtsuse kogutoodangu väärtusest moodustasid piimatoodang (23%) ja teraviljatoodang (24%). Brutolisandväärtuseks, mis väljendub alushinnas toodangu väärtuse ja vahetarbimise vahena, kujunes esialgse korrigeeritud hinnangu alusel 2022. aastal 488 mln eurot. Netolisandväärtus (brutolisandväärtus lahutatud kulum) oli 292 mln eurot. Netolisandväärtuseks faktorhinnas¹⁸, millest toetused (ja investeeringutele) moodustasid 51% kujunes 539 mln eurot. Netolisandväärtusest faktorhinnas kaetakse tööjõu, rendi- ja intressikulud, millest üle jääv osa moodustab ettevõtjatulu. Alates 2015. aastast ei ole sektor ilma toetusteta jõudnud positiivse ettevõtjatuluni.

2023. aasta esialgsel korrigeeritud hinnangul kujuneb põllumajandussektori kogutoodangu väärtuseks 1,30 mld eurot¹⁹, mida oli 20% vähem võrreldes eelmise aastaga Taimekasvatus mõjutab väga palju Eestis põllumajanduse majandustulemust. Taimekasvatustoodangu väärtus vähenes 39% võrreldes 2022. aastaga. Tulemust mõjutas teravilja ja rapsi madalam saagikus, väiksem kasvupind, madalam kokkuostuhind ning varude muutuse negatiivne väärtus. **Esialgse prognoosi järgi oli ettevõtja tulu 2023. aastal negatiivne - 134 mln eurot.**

Toiduainetööstus (sh joogitootmine) on pikaajaliste traditsioonidega haru Eesti töötlevas tööstuses. Eestis tegutseb toiduainetööstuse valdkonnas üle tuhande ettevõtte (2022. a andmetel 1023) (juriidilisi isikuid). Suurusgrupiti (tööga hõivatud isikute arvu järgi) on kõige enam alla 10 töötajaga mikroettevõtteid, mis moodustavad ~80% kogu ettevõtete arvust. Samas annavad mikroettevõtted vaid ~5% toiduainetööstuse müügitulust ja ~70% tuleb ettevõtetest, kus on üle 100 töötaja.

Toiduainetööstuses töötab umbes 3% hõivatutest ning sektor annab 3% Eestis loodud lisandväärtusest. Toiduainetööstuste müügitulu oli 2023. aastal 3,04 mld eurot, suurenedes aastaga 9%. Müügitulu kasv tulenes eelkõige toodangu kallinemisest, sest toodangu mahud samal ajal vähenesid 5%. Kiire hinnatõus pärssis tarbija ostujõudu, mis tõi kaasa nõudluse vähenemise. Toiduainetööstuse kasumlikkus²⁰ kasvas võrreldes eelmise aastaga, kuid siiski jäi madalamaks nii koroonaeelsest ajast kui ka pikaajalisest keskmisest. **Kogukasum** 2023. aastal²¹ oli 104 mln eurot, mis võrreldes eelneva aastaga suurenes enam kui kaks korda (+55,4 mln eurot). Kahjumiga lõpetas vaid lihatööstus (-4,9 mln eurot). Suurima osa Eesti toidutööstuste toodangust annavad jätkuvalt piima- (23%) ja lihatööstus (17%). Toiduainetööstuses loodi 2023. aastal 463 mln eurot **puhast lisandväärtust**²², mida oli peaaegu kolmandiku võrra rohkem võrreldes eelneva aastaga. Suurima panuse toiduainetööstuse lisandväärtuse loomisse andsid muude toiduainete (valmistoit, kastmed jm) ning pagaritööstuse ettevõtted.

¹⁸ Netolisandväärtus faktorhinnas - netolisandväärtusele lisatud tootmisest lahti seotud toetused (v.a investeeringutele) ja lahutatud tootmismaksud

¹⁹ Avaldatud 01.04.2024 (SA)

²⁰ Kogukasumi ja käibe suhe

²¹ Kasutatud on Statistikaameti andmebaasis lühiajastatistikas avaldatud ettevõtete kogukasumit, mis ei ole võrreldav aastastatistikas avaldatava puhaskasumiga, kuna nende arvutamisel on kasutatud erinevaid meetodikaid.

²² Puhast lisandväärtus = (müügitulu-kulud kokku) + tööjõukulud

Põllumajanduse tööhõive on alates Eesti taasiseseisvumisest pidevalt vähenenud. Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse ettevõtetes oli 2023. aastal hõivatud keskmiselt 25 000 inimest, moodustades koguhõivest 4%. Aasta-aastalt on põllumajanduse ja toidutööstuse tööhõive vähenenud, kuid viimastel aastatel on langus olnud aeglasem. Ettevõtete poolt tehtavad investeeringud on üheks hõivet vähendavaks teguriks.

Tööjõuvajaduse seire uuringu OSKA andmetel prognoositakse, et nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses väheneb järgneva kümnendi jooksul hõive umbes 10–11% võrra ja põhiosa hõivatute arvu kahanemisest annab lihttöötajate arvu vähenemine, samas spetsialistide arv võib mõnevõrra suureneda. Ettevõtete poolt tehtavad investeeringud on üheks hõivet vähendavaks teguriks, mis üheltpoolt vähendavad nõudlust tööjõu järele, aga samas toovad ka muudatusi töö sisusse. Aastases võrdluses suurenes 2022. aastal põllumajanduse, kalanduse ja toidutööstuse sektorite hõive 1000 inimese võrra ehk 3,8%. Vaadates muutusi hõivatute vanusegruppide lõikes, siis üldiselt iseloomustab põllu-, metsamajanduse ja kalanduse sektorit vananemine. Noorema ja keskealise rahvastiku osakaal ühiskonnas väheneb ning vanemate inimeste osatähtsus suureneb, sarnane trend iseloomustab Euroopat üldiselt. Näiteks vanusegrupi 50-74-aastased osatähtsus hõives on võrreldes sajandivahetusega 14 protsendipunkti suurenenud, mille tulemusel on lähiaastatel töötajate asendusvajadus keskmisest suurem.

Põllumajandus- ja toidutootmise konkurentsivõimeliseks arenguks on vajalik sissetulekute stabiilsus, mida mõjutab oluliselt põllumajandussektori avatus riskidele, mis võivad olla nii ettevõttesised kui ka -välised ning tekitada suuri nõudluse ja pakkumise tasakaalu muutumisi, mis suurendavad hindade ja põllumajandusturgude volatiilsust. **Põllumajandustootjate sissetulekutele avaldavad olulist mõju hinna-, tootmis-, ilmastiku-, makromajanduslikud ja poliitikariskid.** Riskijuhtimismeetmete kasutusele võtmise soodustamiseks on väga oluline tõsta teadlikkust riskijuhtimise vajalikkusest ja arendada selle rakendamise oskusi. Nõudlus toidu järele maailmas üha kasvab ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile on üha kõrgemad. Põllumajanduse ebastabiilsus ja sissetulekute kõikumine vähendab ettevõtjate tulu, mille tulemusel võivad ettevõtjad sattuda majanduslikesse raskustesse, väheneb investeerimisvõimekus ja ettevõtete jätkusuutlikkust satub ohtu. Seetõttu on oluline rakendada riskijuhtimise meetmeid, nagu kindlustus, mitmekesistamine ja riiklikud toetused, et leevendada riskide mõju ja tagada sektori pikaajaline stabiilsus ja jätkusuutlikkus.

Eestil on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite tootmiseks ja ekspordiks. Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimetervise seisund kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Väga oluline on panustada riigi ühtse ja ekspordi toetava kuvandi loomisele, mis aitaks suurendada Eesti toodete ja tootjate tuntust. Riik on panustanud eksportööridele kontaktide leidmisele ja kontaktvõrgustike loomisele kaasa aitamisega. Kolmandate riikide turgude avamisel on väga tähtis osa Eesti taime- ja loomatervise ning toidujärelevalve toimival korraldusel, samuti tihedatel diplomaatilistel suhetel, mis saavutatakse läbi kõrgetasemeliste kohtumiste.

Eestist eksporditi 2023. aastal põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades 2,0 mld euro (~11% kogu ekspordist) väärtuses ning imporditi Eestisse 2,5 mld euro eest. Võrreldes 2022. aastaga jäi eksport samale tasemele ja import kasvas 7%. Kaubavahetuse puudujääk oli 441,2 mln eurot, mis oli 160,3 mln euro võrra suurem kui aasta varem. 2022. aastal toimus kiire hinnakasv, mis mõjutas oluliselt kaubavahetuse väärtuste suurenemist ja tekitas kõrgema võrdlusbaasi. PõKa tegevussuuna 5 üheks eesmärgiks on Eesti toiduainesektori konkurentsivõimelisus nii sise- kui ka välisesturul, mille ühe mõõdikuna on välja toodud põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi suhtarv. 2018. aasta algtaase oli 0,74. Nimetatud näitaja oli 2023. aastal 0,84. Eesmärgiks on seatud, et suhtarv paraneb võrreldes algtasemega.

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport 2023. aastal küündis hinnanguliselt 1,5 mld euron. Võrreldes 2022. aastaga vähenes eksport 57,9 mln euro võrra ehk 3,7. Ligi kolmandiku ekspordist moodustab tooraine väljavedu. Tooraine hinnad maailmaturul on muutumises ja sõltudes tooraine hindadest ei pruugi ekspordikäibe kasv olla stabiilne. Vene-Ukraina sõja tõttu on

majanduse lähiväljavaade endiselt seotud ebakindlusega ning hetkeolukord soosib pigem ekspordi vähest kasvuootust. Lähiturgude majandusarengud, inflatsiooni kontrolli alla saamine rahapoliitiliste otsuste abil mõjutavad kaubavahetust. Ekspordi seisukohalt on Eesti toidusektori lähiaastate suurimaks väljakutseks leida uusi turustusvõimalusi väärindatud toodetele, mis aitaks maandada tooraine ekspordil hindade volatiilsusest tulenevaid riske ja ebakindlust ning tugevdada Eesti ettevõtete positsiooni välisturgudel. Oluline on kriisist mõjutatud ettevõtete seniste turustusvõimaluste taastumine välisturgudel ning uute ärikontaktide leidmine, mis aitab ettevõtjatel oma tavapärase majandustegevusega jätkata ning kriisist võimalikult kiiresti välja tulla.

Eesti põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordist ligi poole moodustab väljavedu nelja lähiriiki (Leetu, Lätti, Soome ja Rootsi), samas on sihtriikide arv aasta-aastalt suurenenud. Mida laiem on stabiilsete sihtturgude ring, seda kiiremini saavad ettevõtted reageerida nõudluse muutusele ja seda väiksem on ühe turu äralangemisest tulenev ärintulev risk.

Erinevad sekkumismeetmed aitavad Eesti põllumajandussaaduste tootjatel ja töötajatel uutele sihtturgudele siseneda ning oma positsioone olemasolevatel sihtturgudel kindlustada.

Euroopa Liidu roheline kokkulepe „Talust taldrikule“ strateegia näeb ette, et 2030. aastaks moodustab mahepõllumajandusmaa 25% Euroopa Liidu põllumajandusmaa pindalast. Mahepõllumajandusliku maa (sealhulgas üleminekuajal olev maa ja karjatatav mittepõllumajanduslik maa) pindala oli 2023. aasta lõpus 227 741 hektarit, vähenemine võrreldes 2022. aastaga 6131 ha võrra (2,6%). **Maheootmisega tegelevaid põllumajandusettevõtteid oli 2023. aastal 1968**, võrreldes eelmise aastaga vähenes nende arv 78 võrra ehk 3,8%. Mahepõllumajandusettevõtted on aastatega järjest suuremaks kasvanud – 2023. aastal oli keskmises mahepõllumajandusettevõttes ligikaudu 116 ha mahepõllumajandusmaad. **2023. aastal tegeles mahepõllumajandusliku toidu töötlemise ja sööda tootmisega kokku 195 ettevõtet.** Palju toodetakse puu- ja köögiviljatooteid ning juustu, sh mahlu, nektareid, mahla-juustu jms. Toodetakse ka tera- ja kaunviljatooteid, pagari-, pasta- ja kondiitritooteid, liha- ja piimatooteid, teesid ning õlisid. Järjest enam kasutatakse maheootteid ka toitlustusasutustes, sealhulgas lasteasutuste toitlustamisel. 2023. aasta lõpuks oli Põllumajandus- ja Toiduametit maheootlustamisest teavitatud 174 toitlustusettevõtet.

Biomajandus on nii „Põllumajanduse ja kalanduse arengukavas aastani 2030“ kui seda elluviivates programmides horisontaalne ja mitmeid tegevusi läbiv teema. Kestliku biomajanduse arendamist peetakse oluliseks ka pikaajalises strateegias „Eesti 2035“, kus Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumile on antud teema osas juhtroll. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium panustab ka „Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse (TAIE) arengukava 2021–2035“ fookusvaldkonnas „Kohalike ressursside väärindamine“ arendamisse. Taaste- ja vastupidavuskava (RRF) ressursitõhusate rohetechnoloogiate investeringute tegevuse „Bioressursside väärindamine“ (kogueelarve on 28,8 mln eurot) raames toetatakse investeringuid tootmistehnoloogia uuendamiseks, tootearenduseks ja bioressursside (sh kõrvalsaaduste ja jääkide) väärindamiseks, uuenduslike ressursitõhusate ja kõrge lisandväärtusega toodete väljatootmiseks ning teadus- ja arendustegevuse ning innovatsioonivõimekuse kasvatamiseks. Toetuse taotlusvoor avati 2022. aastal ja tegevused viiakse ellu 2026. aasta esimeseks poolaastaks. Taastekava bioressursside väärindamise investeringutega viiakse ellu mahukad, Eesti majanduse jätkusuutlikku kasvupotentsiaali tugevdavad suurprojektid. ÜPP strateegiakava 2021–2027 raames valmistatakse samuti ette bioressursside väärindamise investeringute sekkumist (alates aastast 2024), keskendudes eelkõige esmatootjatele suunatud väikeprojektidele (perioodi kogueelarve 3 mln eurot).

Olulisemad tegevused ja arengud 2023. aastal:

- **Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime:**
 - Jätkati otsetoetuste maksmist väikepõllumajandustootjatele ja tootmisega seotud toetuste maksmist piimakarja-, puu- ja köögivilja ning ute ja kitse kasvatamise sektoris. 2023. aastast lisandusid tootmisega seotud toetused lihavede kasvatusele, teravilja- ja kaunviljakasvatusele ning kartulikasvatusele seemnekartuli tootmiseks.

- Jätkati põllumajandustootjate tulemuslikkuse meetme, väikeste põllumajandusettevõtete arendamise meetme, mikro- ja väikeettevõtjate põllumajandustoodete töötlemise ning turustamise investeeringutoetuse meetme, keskmise suurusega ettevõtjate ja suurettevõtjate põllumajandustoodete töötlemise ning turustamise investeeringutoetuse meetme, mesilaspere toetuse ja mesindusprogrammi ning koolikava toetuse rakendamist.
 - **Vedelkütuse erimärgistamise seaduse ja Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seaduse muutmise seaduse** muudatuste alusel saavad alates 1. jaanuarist 2023 erimärgistatud diislikütust (EDK) osta ainult juriidilised isikud ja füüsilisest isikust ettevõtjad, kellel on põllumajandustoetuste ja põllumassiivide registri andmetel ostuõigus ning nende esindajad, kellel on esindusõigus erimärgistatud diislikütuse ostmiseks. Eesmärk on vähendada põllumajandus- ja kalandussektoris kasutatava erimärgistatud diislikütuse väärkasutamist ja seeläbi suurendada aktsiisilaekumist. Erimärgistatud diislikütuse näol on põllumajandus- ja kalandussektori konkurentsivõime seisukohast tegemist olulise soodustusega (ligikaudu 30 mln eurot aastas).
 - Koostöös Kliimaministeeriumiga valmis **Eesti ringbiomajanduse teekaart** ja piirkondlike ringbiomajanduse teekaartide koostamise metoodika, mille alusel alustati Lääne- ja Kesk-Eestis piirkondlike teekaartide koostamist. Tehti RRFi bioressursside väärindamise toetuse rahastamisotsused ja valmistati ette sarnast sekkumist ÜPP SK raames.
 - 2023. a alustas Maaelu Teadmuskeskuses (METK) nn AKIS keskus, mille eesmärk on suurendada põllumajanduse teadmussiirde- ja innovatsioonisüsteemi (AKIS) sidusust ning arendada ja koordineerida teadmussiirde- ja nõustamisteenuseid, tagada teadmussiirde- ja nõustamistevõime kättesaadavus ning täita muid Euroopa Liidu õigusaktidest ja ÜPP strateegiakavast tulenevaid ülesandeid.
- **Põlvkondade vahetus:**
 - Jätkus põllumajandusliku tegevusega alustava noore põllumajandustootja toetuse meetme rakendamine ja noore põllumajandustootja otsetoetuse maksmine.
 - Alates 2022. aastast sätestati noortele põllumajandustootjatele kohustus osaleda ettevõtlusalasel infopäeval, mis sisaldas äriplaani koostamise tutvustust ning mis on korraldatud arengukava meetme 1 „Teadmussiire ja teavitust“ tegevuse liigi 1.4 „Pikaajalised programmid“ raames, kui nad soovivad toetust taotleda „Põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetus“ meetmest. Infopäeva eesmärk on pakkuda noortele põllumajandustootjatele omandamiseks või seniste teadmiste täiendamiseks põllumajandusliku ettevõtlusega alustamiseks vajalikke baasteadmisi äriplaani kirjutamisest ja koostamisest ning tegevuste pikaajalisest planeerimisest (sh nt tagasiside, näpunäited, ohukohad), mis aitavad noortel põllumajandustootjatel oma äriplaani kvaliteeti tõsta ja senisest enam mõelda läbi ning planeerida oma tegevusi.
- **Ühistegevus ja koostöö:**
 - Jätkus ühistegevuse pikaajalise programmi rakendamine ja selle raames ühistute arendamisse suunatud tegevuste elluviimine.
 - Jätkati ka tunnustatud tootjaorganisatsiooni ja tunnustatud tootjarühma põllumajandustoodete töötlemise ning turustamise investeeringutoetuse meetme rakendamist.
 - Jätkus põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetus suurprojektide elluviimiseks rakendamine, mille raames valmib uus ühistuline piimatööstus.
 - 2023. aastal tunnustati viis tootjaorganisatsiooni, neist kaks tegutsevad piimasektoris, kaks veiselihasektoris ja üks lambalihasektoris. Aasta varem tunnustati üks piimasektoris tegutsev tootjaorganisatsioon.
 - ÜPP strateegikava raames avati 2023. aastal sekkumine „Perioodi 2023–2027 tunnustatud tootjaorganisatsiooni ja tunnustatud tootjaorganisatsioonide liidu arendamise toetus.“ Toetuse andmise eesmärk on parandada tunnustatud tootjaorganisatsiooni ja tunnustatud

tootjaorganisatsioonide liidu juhtimisvõimekust ning seeläbi tagada nende jätkusuutlik areng. Kuuest tunnustatud tootjaorganisatsioonist viis esitasid taotluse tootjaorganisatsiooni arendamise toetuse saamiseks.

- Kvaliteedikavades osalemine võimaldab tootjatel saada toodangu eest kõrgemat hinda ja seetõttu on kvaliteedikavade arendamisel oluline roll tootjate konkurentsivõime tõstmisel. Eestis on kaks riiklikult tunnustatud kvaliteedikava – „Rohumaaveise liha tootmine“ ja 2022. aastal lisandus „Biosfääri programmiala rohumaaveis ja -lammas“. Mõlemad kavad keskenduvad rohumaal kasvatatud loomade liha tootmisele. Kvaliteedikavades osalejate arvu kõikumist on mõjutanud erinevad asjaolud. Viimase viie aastaga (2019/2023) on lihatõugu lehmade arv vähenenud 2672 võrra ning lihatõugu lehmade pidamise on lõpetanud üle 200 loomapidaja. Kuna seni on Eestis kvaliteedikavade võimalusi tagasihoidlikult kasutatud, on oluline jätkuvalt toetada kvaliteedikavade arendamist ning tõsta laiemat avalikkuse teadlikkust kvaliteedikavade olemusest. Selleks, et tõsta kvaliteedikavades osalejate arvu ja suurendada nende turujõudu, rakendatakse mitmeid erinevaid toetusmeetmeid. 2023. aastal jätkus põllumajandustoodete ja toiduainete kvaliteedikavas osalemise toetuse ning toidukvaliteedikava raames toodetud tootest teavitamise ja toote müügi edendamise toetuse rakendamine. Uue toetusmeetmena töötati ÜPP strateegiakava alusel 2023. aastal välja kvaliteedikava arendamise toetus, mis avaneb 2024. aastal. Toetuse eesmärk on motiveerida põllumajandustootjaid koostööle, kasvatada kvaliteedikavade turujõudu ning seeläbi tugevdada põllumajandustootjate positsiooni tarneahelas.
- **Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal**
 - ÜPP strateegiakava raames rakendusid 2023. aastast põhisissetulekutoetus (endise ühtse pindalatoetuse asemel) ning uue toetusena ümberjaotav toetus.
 - 2022. aastal töötati välja meede „Toiduainetööstuse investeeringutoetus energia varustuskindluse tagamiseks“ eesmärgiga toetada selliste investeeringute tegemist, mis aitavad tagada toidu tarneahela varustuskindlust ja toiduainetööstuse toimepidevust ning senisest suuremal määral toiduainetööstuse energiapuudust ja vähendada sõltuvust fossiilsetest kütustest, sealhulgas Venemaa fossiilsetest kütustest. Energia varustuskindluse tagamiseks antav toiduainetööstuse investeeringutoetus on Eesti maaelu arengukava 2014–2020 meetme 4 „Investeeringud materiaalsesse varasse“ tegevuse alaliik. Toetust antakse Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondist (EAFRD) ning „Eesti maaelu arengukava 2014–2020“ alusel. Ka 2023. aastal jätkus nimetatud meetme rakendamine. Taotlusvooru eelarve 2023. aastal kokku oli 4 000 000 eurot, mis jaguneb vastavalt ettevõtete suurusele kaheks: mikro- ja väikeettevõtjatele 2 000 000 eurot ning keskmise suurusega ettevõtjatele ja suurettevõtjatele 2 000 000 eurot.
 - 2023. aastal toetati toiduainetööstusi ning põllumajandustootjaid, kes tegelevad sea- või linnulihakasvatusega, munatootmisega, kartuli-, puuvilja- või köögiviljakasvatusega või katmikaiandusega 10 mln euroga. Toetuse eesmärk oli leevendada energia, kütuse ja toorme hinnatõusu mõju põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõimele ja seeläbi tugevdada toidujulgeolekut.
 - 2023. aastal töötati välja erakorralise toetuse tingimused, millega toetati piimatootmist, kitse- ja lambakasvatust, lihaveisekasvatust ning õuna- ja sõstrakasvatust, et aidata leevendada muutlikest ilmastikutingimustest tulenevaid mõjusid. Toetuse eelarve oli 3,5 mln eurot ja toetus maksti välja 2024. a jaanuaris.
 - Jätkati tegevusi EL turu läbipaistvuse rakendamiseks. Olulisemaks tegevuseks oli turuinfo kogumise ettevalmistus, et METK saaks 2024. a algusest turuinfot kogumise alustada.
 - 2021. aastal jõustus **põllumajandustoote ja toidu tarneahelas ebaausa kaubandustava tõkestamise seadus** (edaspidi PTEKS), millega võeti Eesti õigusesse üle Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/633, mis käsitleb põllumajandustoodete ja toiduainete tarneahelas ettevõtjate vahelistes suhetes esinevaid ebaausaid kaubandustavasid. Seadus aitab kaitsta

põllumajandustoote ja toidu müüjaid ostjate ebaausate kaubandustavade eest. Sellega keelustatakse 16 erinevat ebaausat kaubandustava, millest 9 on alati keelatud ja 7 on keelatud juhul, kui lepingu pooled pole selles kokku leppinud. Enne PTEKSi jõustumist sõlmitud põllumajandustoote ja toidu müügilepingud tuli seadusega kooskõlla viia 12 kuu jooksul alates seaduse avaldamisest Riigi Teatajas ehk 2022. aasta 21. septembriks. Konkurentsiamet algatas 2022. aastal omal algatusel ühe menetluse, mis jätkus ka 2023. aastal.

- Jätkus põllumajanduskindlustuse meetme rakendamine, mille raames toetati ka saagikindlustust ja loomakindlustust. 2023. aastal esitati põllumajanduskindlustuse taotlusvoorus kaks saagikindlustuse taotlust ja kaks loomakindlustuse taotlust, mille eest maksti kahele taotlejale loomade kindlustamise eest kokku 28 324,01 EUR ning saagikindlustuse eest maksti kahele taotlejale kokku 21 605,86 EUR. Kokku maksti põllumajanduskindlustuse toetust 49 929,87 EUR. 2023. a voorus taotleti toetust järgmistele kindlustusobjektidele kokku: talinisu 153,49 ha, talioder 66,27 ha, taliraps 169,47 ha, veised 7 684 tk.
- **Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand**
 - **2023. aastal jätkati visioonidokumendi „Eesti toit 2022–2025“** raames erinevate tegevuste rakendamist, mille eesmärk on Eesti toidu mainekujundus ja toidukultuuri edendamine, ettevõtete ekspordivõimekuse tõstmine ja tarbijate harimine.
 - Visioonidokumendis „Eesti toit 2022–2025“ on koduturu lähiaastate suurima väljakutsena kirjeldatud toidusüsteemide kestlikkuse arendamist ja kohaliku toidu väärtustamist tarbijate poolt. Visioonidokumendi üks eesmärk on tõsta elanikkonna toidualast teadlikkust, kaasates olulise sihtgrupina lapsi ja noori, et tarbija oskaks teha teadlikke valikuid.
 - Koostöös Eesti Peakokkade Ühendusega viidi koolides läbi projekt „Peakokad kooli“. SA Eesti Maaelumuuseumid rakendas lastele suunatud toidu- ja maaelu teemalisi haridusprogramme ning korraldas haridusliku sisuga maaelu ja toidu teekonda tutvustava laagriprogrammi. Lastele oli suunatud ka Eesti toidu kuu ajal ETV 2 eetris saatesari „Magus Molekul“, mis tutvustab Eestile tüüpilisi toiduaineid ning samal ajal populariseerib teadust. Üheksandat korda tähistati septembris Eesti toidu kuud. 2024. aastal oli Eesti toidu kuu fookusteemaks läbimõeldud ja säästlik tarbimine. Teavituskampaania raames kutsuti üles tarbimisharjumustele senisest enam tähelepanu pöörama, tarbitava toidu teekonnale mõtlema ning Eesti toidu kuu programmi sündmustel osalema. Eesti toidu kuu viimane nädal oli pühendatud toidutööstustele. Videote vahendusel oli võimalik tutvuda kolme Eesti toidutööstuse tegemistega ning tähelepanu all olid tegemised, mis panustavad toidutootmise kestlikumaks muutumisse. Eesti toidu kuu tähistamise eesmärk on tõsta kohalik toit ja toidukultuur tähelepanu keskpunkti ja väärtustada tööd ja maaelu, mille kaudu toit meie lauale jõuab. Eesti toidupiirkonnaks valiti 2023. aastal Mulgimaa. Samuti panustas Regionaal- ja Põllumajandusministeerium Eesti kokkade meeskonna erialasesse ettevalmistamisse rahvusvahelisteks kokandusvõistluseks Bocuse d’Or ning IKA Culinary Olympics.
 - Lõppes 2021. aasta kevadel alustatud teadmussiirde pikaajaline programm **toidusektori müügivõime edenduse tegevusvaldkonnas**, mille eesmärk oli Eesti eksportööride ekspordialaste teadmiste ning müügialaste oskuste parandamine. 2023. aastal korraldati koolitusprogrammid nii ekspordiga alustavatele ettevõtetele kui juba kogenud eksportööridele, toimusid erinevad infopäevad ja õppereisid ning ettevõtete personaalsed nõustamised. Kokku osalesid 3 aasta jooksul 222 ettevõtja esindajad, neist suurem osa osales tegevustes korduvalt.
 - Turuarendustoetuse raames oli võimalik sektori esindusorganisatsioonidel taotleda toetust rahvusvahelistel toidumessidel ühisstendide korraldamiseks, messide külastamiseks ja turundusürituste korraldamiseks.
- **Mahepõllumajandus:**
 - **Mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023–2030** kinnitati 2023. aasta juulis.

- 2022. aasta septembrist alates rakendus **toetusmeede haridusasutustele**, mille raames toetatakse lastele mahetoitu pakkuvaid üldhariduskooli ja lasteaedu. Toetusmeede on suurendanud haridusasutuste huvi pakkuda lastele mahetoitu. **Kui enne toetuse rakendamist oli 2021. aastal mahetoitlustamisest teavitanud kooli ja lasteaedu 45 (6% Eesti lasteaia- ja koolilastest), siis 2023. aasta lõpus pakuti mahetoitu juba 153 haridusasutuses (ligikaudu 20% Eesti lasteaia- ja koolilastest).** Toetuse andmisega soovitakse 2030. aastaks jõuda tasemele, kus vähemalt 50%-le Eesti lasteaialastest ja üldhariduskoolide õpilastest pakutakse mahetoitu. Toetusega hüvitatakse mahepõllumajandusliku toidu kõrgema hinnaga seotud lisakulud haridusasutuste pidajatele. Lastele mahepõllumajandusliku toidu pakkumine aitab kaasa toidutootmise kestlikkusele ning laste teadlikkuse suurendamisele mahepõllumajandussektorist ja keskkonnahoiust laiemalt. Toetuse rakendamine aitab kaasa ka kohaliku mahepõllumajandussektori arengule, suurendades mahepõllumajandusliku toodangu turundlust. Mahepõllumajanduslikku toitu pakuvad haridusasutused tagavad stabiilse ja kasvava nõudluse kohalike mahepõllumajandussaaduste järele ning annavad tootjatele suurema kindlustunde mahetootmisega jätkamiseks või sellega alustamiseks.
- **Toidu vastustuskindlus:**
 - Alustati toimepideva jaekaubanduse võrgustiku loomist, mis peab olema võimeline ka pikemate massiivsete elektriga varustatuse häirete korral kaupa sisse võtma ning müüma, sh tagama jaelettide töö. Viimane on oluline siseriikliku tootmise mahu ära kasutamiseks, sest märkimisväärne osa isevarustatusest on liha- ja piimatooted. Kriisipoodide võimearendus jätkub ka lähiaastatel. 2024. aastal algab reageerimisvarude süsteemi välja töötamine, mille eesmärk on kasvatada eelhoiatuse peale riigis oleva toidu varusid ning tootmise võimekust.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Põllumajanduse majandusarvestuse 2023 prognoosi järgi on ettevõtja tulu negatiivne -134 mln eurot ja nii madal ei ole see näitaja peale Eesti liitumist ELga olnud ehk turult saadav tulu koos pindala- ja loomatoetustega (v.a investeeringutoetused) ei katnud eelmisel aastal ära põllumajandustoodangu tootmiseks tehtud kulusid. Sellel on mitmed põhjused, mis eelmisel aastal sektori olukorda mõjutasid: ebasoodsad ilmastikutingimused (kevadine pööd, hiline öökülm, liigsed sademed koristusperioodil), intressimäärade tõus, mis tõi kaasa laenu raha olulise kallinemise, kõrgete hindadega ostetud sisendid 2023. aasta saagiks, taimekasvatussaaduste hindade oluline langus, ÜPP põllumajanduspoliitika uue programmiperioodi rakendumine ja olulised muudatused toetuste ümbersuunamisel suurematelt ettevõtjatelt väikestele ja noortele ettevõtjatele.
- Põllumajandussektori finantsolukord on raske ja sellele otsitakse lahendusi. Väga oluline on, et põllumajandusmaaressurss jääks põllumajandustootjatele, kui tekkinud võlgade tasumiseks on hakatud kasutama põllumajandusmaad, kas seda müües või pantides tingimustel, mis tekitavad väga suuri lisakulusid tulevikus. Rendimaade osakaalu tõusuga väheneb tulevikus põllumajandussektori kasumlikkus veelgi ja tekkinud võlgnevustest välja saamine pikeneb. Võlgnevuste ja kahjumite tõttu on pankadest laenu raha kättesaamine raske ja samas on ka suur laenukoormus, mis aeglustab oluliselt investeeringute tegemiseks nii ressursitõhususe kui ka keskkonna- ja kliimaeesmärkide saavutamiseks. Põllumajandusettevõtete raskusi süvendab veelgi 2023. aasta detsembri lõpus ja 2024. a jaanuari alguses toimunud järsk temperatuurilangus, mis põhjustas taliviljadele ulatuslikke külmakahjustusi, kuna lumekiht oli kohati väga õhuke või olematu.
- Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu ning Euroopa Liidu ja tema rahvusvaheliste partnerite kehtestatud sanktsioonid ning Venemaa vastumeetmed on ettevõtjatele tekitanud majanduslikku ebakindlust, häirinud kaubavoogusid ja toidu tarneahela toimimist ning toonud kaasa erakordselt suure ja ootamatu sisendite (näiteks maagaas ja elekter) hinnatõusu, millest tulenevalt tekkis

vajadus pikendada põllumajandustootjatele ning toiduainetööstustele suunatud investeeringutoetuste meetmetes investeeringute tegemise tähtaega. Sõjategevuse tagajärjel tekkinud majanduslike mõjudega toimetulekuks on väga oluline suunata täiendavaid rahalisi vahendeid toiduainetööstusesse investeeringute tegemiseks ja luua tingimused selleks, et nende investeeringute tegemisega ka lõpuni jõutakse, et kaasa aidata toiduainetööstuse ettevõtjate konkurentsivõime parandamisele ja lisandväärtusega toodete töötlemise osakaalu suurendamisele, mis võimaldaks turult kõrgema ja stabiilsema sissetuleku kõigile tarneahela lülidele.

- Kriisivalmidus koos toidu varustuskindlusega on kõrge prioriteediga teema, mille tagamine nõuab laiemat koostööd erinevate osapoolte vahel (ministeeriumid, ministeeriumite valitsemisala asutused), kuid nii rahaline kui ka inimressurss on selleks piiratud. On oluline, et kriisivalmidus koos toiduvarustuskindluse ja selle järjepidevusega oleksid üleriigiliselt läbivaks teemaks kõigi poliitikate kujundamisel koos piisava ressursi ja investeeringutega.
- Mahepõllumajanduslik tootmine on range kontrolli all ja maheettevõtete arvu ja mahemaa kiire kasv on esitanud täiendavaid ülesandeid järelevalvesüsteemile. Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on tarvis tõsta Põllumajandus- ja Toiduameti suutlikkust tegeleda erinevate riskidega. Järelevalve kompetents vajab tõstmist, et anda sektorile eksperthinnanguid mahepõllumajandusliku tootmise jaoks. Mahepõllumajanduse valdkonnas jõuab turule järjest enam erinevate tootenimetuste ja koostisega väetisi ja taimekaitsevahendeid, mida mahepõllumajandustootjad soovivad kasutada. Enne on aga vaja veenduda, et need tooted on mahepõllumajanduses kasutamiseks sobilikud.

7.3.6 Meede – Maa- ja rannapiirkonna areng

Meetme eesmärk on aktiivne ja elujõuline maapiirkonna elanikkond. Meetme all on üks programmi tegevus. Eesmärgi täitmist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Maapiirkonnas elab ja tegutseb pea kolmandik Eesti elanikkonnast, kellest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega, ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega ning viiendik töötleva tööstusega. Kokku pakub maapiirkond tööd 27,6% koguhõives osalejatest, s.o 193 100 inimesele.

Maapiirkonnas varasemalt domineerinud põllumajanduslike ettevõtete panus tööhõivesse on viimastel kümnenditel prognoositult vähenenud. Majandus maapiirkonnas on kohanenud ning muutunud oluliselt mitmekesisemaks tänu erinevates valdkondades tegutsevate tootmis- ja teenindusettevõtete osakaalu kasvule ja aktiivsete kohalike kogukondade kiirele arengule. Samas inimeste sissetulekud maapiirkonnas on keskmisest madalamad ning hea palgaga töökohti napib. Üldise rahvastiku vananemise tõttu on tekkinud olukord, kus tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv maapiirkonnas on suurem kui sinna sisenevate noorte arv. Kui linnapiirkonnas 20–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb.

Olulisemad lahendamist vajavad probleemid on eelduste loomine uute hästi tasustatud eripalgeliste töökohtade tekkeks ja kohalike kogukondade aktiivsuse suurendamine hea elu- ja ettevõtluskeskkonna kujundamisel. Uute töökohtade tekkeks eelduste loomiseks rakendatakse maapiirkonnas majandustegevuse mitmekesistamise investeeringutoetuse meetet. 2023. aasta lõpu seisuga on toetus määratud kokku summas 68,9 miljonit eurot. Väljamakseid oli tehtud summas 48,9 miljonit eurot. Ettevõtjate huvi meetme kasutamise vastu vajalike investeeringute tegemiseks on suur. Meetme mõju uute töökohtade tekkimisele maapiirkonnas on märkimisväärne, arvestades taotlustes prognoositud uute loodavate töökohtade arvu. 2022. aastal loodi nimetatud meetmega 188,6 uut töökohta, sh 78,7 töökohta naistele ja 109,9 töökohta meestele.

Töökohtade loomisel on suure panuse andnud ka LEADER meede. 2023. aasta lõpu seisuga on kasutatud ligi 97% planeeritud eelarvest ning välja makstud umbes 86% planeeritud eelarvest. Senised tulemused

LEADER rakendamisel on olnud head. Ettevõtjate ja kogukondade huvi pakutavate võimaluste vastu on suur, mida näitab esitatud taotluste suur hulk ning taotlustes prognoositud loodavate töökohtade ja kohalike kogukondade omaalgatuslike tegevuste märkimisväärne arv. 2022. aastal loodi kokku 266,4 uut töökohta, sh 102 töökohta naistele ja 164,4 töökohta meestele. Kokku on 2022. a seisuga maaelu ja kohaliku kogukonna tegevuse all maapiirkonda loodud üle 2071 uue töökoha. ÜPP strateegiakava 2023–2027 rakendamisega seoses on tööga alustanud ka ÜPP võrgustik, kes jätkab senise Maaeluvõrgustiku tegevust.

Finantsinstrumendid on tõhusad turutõrke kõrvaldamiseks valdkondades, kus pangad ei anna laenu ning puuduvad muud investeerimise võimalused, näiteks väikeste põllumajandus- või maapiirkonnas tegutsevate või alustavate ettevõtete puhul, kellel puudub piisav krediidi ajalugu või tagatisvara. Investeeringute turutõrgete kõrvaldamiseks tuleb aina rohkem rakendada uuenduslikke, põllumajanduse, kalanduse ja maapiirkonna eripära arvestavaid rahastamisvahendeid. 2023. aastal jätkus finantsinstrumentide rakendamine MAK-rahastamisvahendis kahe toote, mikro- ja väikeettevõtete kasvulaenu ning pikaajalise investeerimislaenu kaudu. 2023. seisuga oli MAK-rahastamisvahendist laenu lõppsaajate arv 317. Saavutatud mõju mõlema finantstoote puhul viitab sellele, et lisaks laenusaaajatele on finantstoodete kaudu kaasatud täiendavalt ka erakapitali, mis võimaldab toetada suuremas ulatuses ettevõtjaid. Mikro- ja väikeettevõtete kasvulaenu saavutatud võimendav mõju 2023. aasta lõpuks oli 1,15 ning pikaajalise investeerimislaenu puhul 2,53.

Olulisemad tegevused ja arengud 2023. aastal:

- Jätkus Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020 rakendamine. Koos üleminekumäärusega kaasati MAK vahendite hulka ka Euroopa nõukogu määruse (EL) 2020/2094 alusel vahendid COVID-19 kriisi järgse taastumise toetuseks (edaspidi *taastekava vahendid*). 2023. aastal toimusid taotlusvoor nii maapiirkonnas majandustegevuse mitmekesistamise meetmes kui ka oli jooksvalt avatud LEADER meede.
- LEADERi kohaliku arengu strateegia 2023–2027 ettevalmistamise toetuse raames alustasid 26 kohalikku tegevusrühma uute arengustrateegiate koostamist. Uute arengustrateegiate välja töötamiseks said tegevusrühmad toetust tegevuspiirkonna sidusrühma võimestamiseks ja koolitamiseks, tegevuspiirkonda käsitleva uuringu tellimiseks, tegevuspiirkonna sidusrühmaga konsultatsiooni pidamiseks või eksperthinnangu tellimiseks ning kohaliku tegevusrühma toimimiseks. Valmis strateegiad esitati 2023. a juunis PRIAle. Augustis edastas PRIA strateegiad Regionaal-ja Põllumajandusministeeriumile hindamiseks. Kuna kõik 26 esitatud strateegiat sisaldasid ka Euroopa Sotsiaalfond+ tegevusi, siis moodustati strateegiate hindamiseks ühiskomisjon. Strateegiate hindamisprotsess toimus 2023. aasta novembris. Kõigi 26 tegevusrühma strateegid kiideti heaks ning nad saavad neile määratud eelarve raames tegevustega alustada.
- 2023. aastal sai alguse ÜPP strateegikava 2023–2027 raames rakendatavate sekkumiste välja töötamine. Peamine fookus oli LEADER arengustrateegiate rakendamise sekkumise välja töötamisel, mille kaudu on võimalik perioodi 2023–2027 strateegiaid rakendada. Samuti toimus ettevõtjate konkurentsivõime sekkumise tingimuste ja skeemi ülesehitus. Esimene neist sekkumistest oli planeeritud avada 2023. aastal ja teine 2024. aastal ning nende rakendamisel kasutatakse lihtsustatud kulumeetodeid, mis tähendab, et toetuse maksmine läheb oluliselt kiiremaks ja lihtsamaks ning toetuse saajad ei pea enam esitama kuludokumente.
- 2023. aastal jätkas MES eluaseme kaaslaenu väljastamist maapiirkonnas kodu ehitamiseks või rekonstrueerimiseks. Katseprojektina rakendatakse kaaslaenu alla 1000 elanikuga asustussüsteid, v.a Harjumaal ja teatud Tartumaa valdades. Sihtasutuse kaaslaenu maksimaalne summa on 100 000 eurot. 2023. aasta lõpuks oli sõlmitud lepinguid 132 summas 8,35 mln eurot. Krediitiasutuste kaaslaenu summa oli 10,81 mln eurot ning laenu saajate omafinantseering 4,4 mln eurot. Laenusid on väljastatud kõigis sihtpiirkonda kuuluvates maakondades ning kõige rohkem on väljastatud laenusid Ida-Virumaal (18), Võrumaal (17) ning Valgamaal (16).

- Põllumajandus ja kalandusvaldkonna ettevõtjatele jätkati Ukraina kriisi laenukäenduse pakkumist kuni 2023. aasta lõpuni. MES käendus on kuni 5 mln eurot, kuid mitte rohkem kui 90% proportsionaalselt käendatavast laenu põhisummast või 35% fikseeritult käendatavast laenu põhisummast.
- Maaelu Edendamise Sihtasutuse (MES) lõi 2023. aasta lõpus ebasoodsate ilmastikuolude kriisilaenu. Laen on mõeldud mikro-, väikese ja keskmise suurusega põllumajandustoodete esmatootjatele, kelle majandustegevus on saanud kahju ebasoodsate ilmastikuolude tõttu. Tegemist on käibelaenuga, mille tagasimakse aeg on kuni 3 aastat.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Venemaa agressioon Ukrainas ning sellega seonduvad takistused (nt tarneahelate muutused) on takistanud teatud investeeringute elluviimist ning võivad suurendada katkestatud projektide arvu.
- 2023. aastal jätkas EURIBOR kasvamist. Koos langeva majanduse ning ebakindlusega vähenes nõudlus ka investeeringute finantseerimisele. Teatud valdkondades kadus nõudlus täielikult ning tekkis vajadus suunata vahendeid valdkondadesse, kus nõudlus on suurem. Samuti on vajalik luua eluaseme kaaslaenu jaoks kahjude katmise reserv, mis kataks võimalikud allahindlused ja kahjud, mida MES peab eluaseme kaaslaenu pakkumisel sisse võtma, kuna pakutav toote intress on samaväärne krediitdiasutuste pakutava laenu intressiga. Kahjude katmise reservita ei ole võimalik tagada eluaseme kaaslaenu järjepidev rakendamine üle-Eesti ja väljuda pilootprogrammi staatusest nagu seda näeb ette VVTP 2023–2027 (tegevus nr 7.1.8). Eluaseme kaaslaenu meetme rakendamise lõpetamine võib kiirendada programmi mõõdiku „Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, %“ negatiivset kulgu.

7.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine

Tabel 4. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste 2023. a eelarve täitmine

	Esialgne eelarve	Lõplik eelarve	Täitmine
Põllumajandus, toit ja maaelu	446 134	462 786	403 263
Kulud	446 134	462 786	403 263
Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine	21 440	23 017	25 458
Kulud	21 440	23 017	25 458
Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine	82 297	83 732	53 498
Kulud	82 297	83 732	53 498
Toiduohutuse tagamine	11 572	13 020	11 435
Kulud	11 572	13 020	11 435
Maakasutus	10 050	10 973	9 721

Kulud	10 050	10 973	9 721
Maaparandus	13 373	13 690	9 521
Kulud	13 373	13 690	9 521
Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal	10 895	13 458	11 623
Kulud	10 895	13 458	11 623
Põllumajandusloomade aretus	6 222	6 543	5 330
Kulud	6 222	6 543	5 330
Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime	79 544	82 050	79 602
Kulud	79 544	82 050	79 602
Põlvkondade vahetus	10 912	11 014	4 764
Kulud	10 912	11 014	4 231
Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal	129 141	129 323	130 039
Kulud	129 141	129 323	130 039
Ühistegevus ja koostöö	4 439	4 515	1 329
Kulud	4 439	4 515	1 329
Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand	2 651	6 021	2 847
Kulud	2 651	6 021	2 847
Mahepõllumajandus	28 334	29 825	28 256
Kulud	28 334	29 825	28 256
Maa- ja rannapiirkonna arendamine	35 264	35 606	29 840
Kulud	35 264	35 606	29 840

8. Kalanduse programm

Programmi nimi	Kalanduse programm
Programmi eesmärk	Kestlik kalandus, mis tagab sektori konkurentsivõime ning kalavarude säästliku majandamise.
Strateegia „Eesti 2035“ siht (alasihi täpsusega)	Eesti majandus on tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik. Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond. Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik.
Programmi periood	2022–2025
Peavastutaja (ministeerium)	Regionaal- ja Põllumajandusministeerium
Kaasvastutajad (valitsemisala asutused)	Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet (PRIA), Põllumajandus- ja Toiduamet (PTA)
Kaasvastutaja ministeerium ja selle valitsemisala asutused (ühisprogrammi puhul)	Kliimaministeerium ja Keskkonnaamet (KeA)

8.1 Programmi mõõdikud

Tabel 4. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste mõõdikud

Programmi mõõdikud	Tegelik			Sihttase	
	2021	2022	2023	2023	2024
Lisandväärtus töötaja kohta ettevõtetes, mis tegelevad kalandusega (kutseline kalapüük, vesiviljelus ja kala töötlemine), €	25 711	34 190	-	29 000	29 000
Töökohtade arv ettevõtetes, mis tegelevad	1903	1823	-	1850	1855

kalandusega (kutseline kalapüük, vesiviljelus ja kala töötlemine)					
Heas seisus kalavarud, %	39	42	-	60	61
Programmi tegevus	Kutseline kalapüük				
Ranna- ja sisevete kalapüügi sektoris hõivatute keskmine vanus	53,9	54	54,9	54	54
Kutselise kalapüügi ettevõtete keskmine palk (suhe Eesti keskmisesse), %	79	84,5	-	96	85
Kutselise kalapüügi ettevõtete müügitulu, (EUR)	57,9 mln	75,5 mln	-	66,4 mln	67,7 mln
Programmi tegevus	Vee-elusressursside töötlemine				
Eesti päritolu eksporditavate toodete koguväärtus, €	129 mln	153,8 mln	152,9 mln	138 mln	155 mln
Kalandustoodete tarbimine Eestis, (kg inimese kohta)	15	17	17,5	19,5	17
Kalatöötlemise lisandväärtus sektoris töötaja kohta, €	21 501	27 100	-	22 000	22 500
Programmi tegevus	Vesiviljelus				
Vesiviljelusettevõtete müügitulu, €	4,3 mln	4,9 mln	-	7,6 mln	7 mln
Vesiviljelussektori toodang, tonni	849	801	-	1800	1200

Programmi tegevus	Kalavarude ja -püügi haldamise ning kaitse korraldamine				
Madalas seisus varude arv	23	22	-	15	15
Jõgedel avatud rändetakistuste arv (tk)	114	118	125	125	130

8.2 Programmi olukorra analüüs

Kalanduse programmi eesmärk on kestlik kalandus, mis tagab sektori konkurentsivõime ning kalavarude säästliku majandamise. Programmi eesmärkide täitmist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega. Tegemist on Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi ja Kliimaministeeriumi ühisprogrammiga kuni 1. juulini 2023. aastal. Alates 1.07.2023 on kalanduse valdkonna poliitika kujundamine tervikuna Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumis.

Majanduslikult elujõulise ja konkurentsivõimelise kalandussektori areng sõltub suuresti kalavaru seisundist ning piiratud ressursi tingimustes tehtud otsustest selle varu kasutamisel ja haldamisel. Lisaks tuleb leida võimalused, kuidas kasutada võimalikult efektiivselt maa- ja veeressurssi kalakasvatamisel. Kalapüük, kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemine, vesiviljelus – need valdkonnad peavad põhinema konkurentsivõimet, sissetulekuid, lisandväärtust ja teadmisi suurendaval majandamisel, mis on samaaegselt keskkonnahoidlik ja sünergiaid loov.

Eesti kutselise kalapüügi sektor jaguneb ranna- ja siseveekogude püügiks, Läänemere traalpüügiks ning kaugpüügiks. 2023. aasta seisuga tegutseb sektoris 1428 püügiloa omanikku ning 2282 kalurit. Piiratud kalavaru tingimustes tagab oskusteabe ja traditsioonide kestmise, konkurentsivõime püsimise ning ettevõtjate tehtud investeeringute järjepidevuse ajaloolisel püügiõigusel põhinev kalapüügivõimaluste jaotussüsteem.

Peamised väljakutsed püügisektoris on seotud püügikoormuse vähendamise ja sissetulekute tõstmisega. Majanduslikult olulistest kalavarudest on praegu heas seisus alla poole ning kalapüügivõimalused vähenevad, mistõttu tuleb püügitegevust viljeleda senisest tunduvalt säästlikumalt ning majanduslikult kasumlikumalt. Kalavarude looduslikuks taastumiseks tuleb taastada kalade elupaiku ja kudealasid ning tagada nende säilimine. Ohustatud kalaliikide varude taastamiseks asustatakse veekogudesse kalade noorjärke. Kalavarude hea seisundi saavutamiseks on vaja vähendada kalavaru kasutamise koormust tervikuna kõigi selle varu kasutajate hulgas (kutselised kalurid, harrastuskalurid, hülged, kormoranid) ning ajakohastada kalavarude kaitsemeetmeid. Jätkuvalt on vajalik teha jõupingutusi ebaseadusliku ja teatamata kalapüügi ohjamiseks, püütud eluvõimetu kala tagasiheite lõpetamiseks ning soovimatut kaaspüüki vähendavate püügimeetodite ja -vahendite kasutusele võtuks.

Ranna ja siseveekogude kalapüügi- ja vesiviljelussektori konkurentsivõime ja tulusus on madal, mis muuhulgas tuleneb ebapiisavast ühistegevusest toodangu väärindamisel ja turustamisel ning on tingitud ka kalapüügi hooajalisusest, mistõttu on vaja tähelepanu pöörata ranna- ja siseveekogude kalurite tegevuste mitmekesistamisele ja sissetulekute tõstmisele. Säästva sinimajanduse kasvu toetab kestliku kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmise ja vee-elusressursside väärindamise kõrval ka majanduslikult elujõuliste rannikukogukondade areng.

Vee-elusressursside töötlemist iseloomustab vähene tootearendus. See tähendab ühelt poolt seda, et tooted on tagasihoidliku lisandväärtusega, teisest küljest on senini vähe tähelepanu pööratud nende ressursside töötlemisele, mille potentsiaal on kasutamata või vähe kasutatud ja mille väärindamine ei suurenda survet keskkonnale, et tagada vastavus elurikkuse, kliimanetraalsuse ja ringmajanduse eesmärkidega. Kuna

Eestis püütakse kala kordades rohkem, kui siin ära tarbitakse, siis sõltub tänase sektori majanduslik kestlikkus paljuski ekspordist. Kalandussektori ettevõtete investeeringute soodustamiseks tuleb toetada keskkonnasõbralike ja energiasäästlike tehnoloogiate kasutuselevõttu, soosides ressursside tõhusamat kasutust. Kalatöötlemis- ja vesiviljelussektoris tegutsevatele mikro- ja väikeettevõtjatele, kellel on madal omafinantseeringuvõime, ning väikeste ja keskmiste suurustega ettevõtetele (VKE), kellel on raske saada pikaajalisi laene, võimaldatakse turutõrgete leevendamiseks ligipääsu laenurahale. Töötlemissektori konkurentsivõime tõstmiseks, sh lisandväärtuse kasvatamiseks on vaja toetada vee-elusressursside tootearendust ja uuenduslike tehnoloogiliste lahenduste väljatöötamist ettevõtete ja teadus- ja arendusasutuste koostöö ning Eesti teadlaste rahvusvahelises teaduskoostöös osalemise kaudu.

8.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs

Kalanduse programmi kuulub kestliku kalanduse meede, mille eesmärk on kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ning kalavarude säästliku majandamise. Meede jaguneb viieks programmi tegevuseks: kutseline kalapüük, vee-elusressursside töötlemine ja turustamine, vesiviljelus, Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi keskkonnakaitsemeetmete rakendamine ja kalavarude haldamise ja kaitse ning harrastuspüügi korraldamine.

Kalavarud on rahvuslik rikkus, mida tuleb kasutada säästlikult. Seetõttu tuleb kalavarude kasutamist ja kaitset korraldada viisil, mis tagab varude kestlikkuse, võimaldades samas saada nende kasutamisest võimalikult suurt sotsiaalset ja majanduslikku tulu. Kalanduse majanduslike eesmärkide täitmiseks on oluline luua tingimused elujõulisele ja konkurentsivõimelisele vesiviljelus-, kalapüügi- ja vee-elusressursside töötlemise sektorile, pöörates enim tähelepanu tootlikkuse tõstmisele ja lisandväärtuse kasvule.

Heas seisus ja madalas seisus kalavarude kohta puuduvad praeguse seisuga 2023. a andmed. Mõlemad mõõdikud on omavahel seotud ja **2023. a tulemus selgub juunis 2024**, kui kõik kalavarude seisundi lõpparuanded (uuringu tulemused) on esitatud.

Heas seisus varude osakaal kukkus 2020. aastal 39% peale, kuhu jäi pidama ka 2021. aastal (2018. a oli 50% varudest heas seisus). Seega võib varude seisundit pidada halvaks. Üks suur teema, millega peame jätkuvalt tegelema, et seda kurssi muuta on püügikoormuse vähendamine rannapüügis, st et püügivahendeid on liiga palju võrreldes kala populatsiooni suurusega (nõuab head koostööd kaluritega). Vajalik on pidev kalavarude seisundi hindamine ja vastavalt sellele kaitsemeetmete ajakohastamine. Oluline on mereimetajate ja lindude mõju vähendamisega kalavarudele. 2024. aastal jätkub kormoranide ohjamine munade õlitamise näol. 2024. aastal tõusid haugi ja ahvena alammõõdud, uuendati vooluveekogude püügikeelualasid, viidi sisse harrastuspüügil päevalimiidid vimmale ja säinale. Eesmärgiks on tõsta 60% kalavarudest heale tasemele 2030. aastaks.

Sotsiaalmajanduslik mõju 2022. aastal ühe harrastaja kohta aastas oli 323 eurot. Selle mõõdiku tulemused selguvad üle aasta. 2020. a oli see näitaja 210 eurot ja ilmselt andsid siin osalise tagasilöögi rangelt kehtestatud koroonapiirangud. See mõõdik on otseselt seotud Eesti majanduse üldise taseme ja heaoluga. Kui majanduse üldnäitaja paraneb, suurenevad ka kulutused harrastuspüügile, ja vastupidi. 2022. a oli vastav näitaja tõusnud 323 eurole.

Kalade rändetakistusi oli 2023. aastaks lõheliste jõgedel avatud kokku 125 tk. 2023. aastal avati seitse paisu: Vanaveski Vasalemma jõel, Helme pais Helme jõel, Mäeküla Peeda jõel, Parmu Vöhandu jõel, Jõekalda ja Oandu paisud Purtse jõel ning Varja pais Varja ojas. Rändetakistuste likvideerimine on pidev töö ning käib aktiivne lahenduste otsimine koostöös teadlaste ning haldusala asutustega.

Olulisemad tegevused ja arengud 2023. aastal:

- **Merevesiviljeluse arendamiseks** valmis 2022. aastal EMKF rahastamisel uuring Rohevetika *Ulva Intestinalis* kasvatamise tehnoloogia välja töötamiseks, mis on Läänemere tingimustes

potentsiaalseks liigiks madala troofilisusega vesiviljeluses, ja uuring karbikasvatuse lahenduste loomiseks kogu väärtusahela ulatuses. Vetika- ja karbikasvatust nähakse keskkonnast toitaineid välja viivate vesiviljeluse lahendustena, mis kombineerides kalakasvatusega võimaldaks merevesiviljeluse arendamist ja vesiviljeluse toodangumahu suurendamist merekasvanduste toel.

- Kutselisel kalapüügil elektrooniliselt andmete esitamise nõude sisseviimiseks anti 25. oktoobril 2022. a vastu võetud kalapüügiseaduse muudatusega Vabariigi Valitsusele õigus kehtestada määrusega kohustus andmete esitamiseks elektrooniliselt ka seal, kus see ei ole juba nõutud Euroopa Liidu määrusega. 2023. aastal töötati välja jõustati Vabariigi Valitsuse määrus nr 92 „Kutselise kalapüügiga seotud andmete esitamise kord“, millega rakendatakse elektroonilist andmeesitust alates 1. juulist 2024. aastast.
- 2023. aasta algusest rakendati Peipsi, Läämi- ja Pihkva järvel esmakordselt uut püügikorraldust, millega teostati üleminek 5 kalaliigi (koha, ahven, haug, latikas, räabis) osas nn „olümpiapüügilt“ individuaalse lubatud püügivahendipõhise aastaagi rakendamisele. Püügikorralduse muutuse esialgsetel tulemustel on aastane püügidünaamika stabiilsem ning esmakokkuostu hinnad tõusnud.
- Taastuvenergia osakaalu suurendamiseks võimaldati ka 2023. aastal EMKF 2014–2020 vahendite toel kalandussektori ettevõtjatele üleminekut taastuvenergeetika kasutuselevõtuks, võimaldades seeläbi lisaks keskkonnahoidlikule tootmisele vähendada ka energiakandjate hinnatõusust tulenevaid mõjusid lõpptootele, soodustades seeläbi energiajulgeoleku ja varustuskindluse toimepidevuse tagamist ja kliimanetraalsema tootmise tagamist.
- Kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega ning vesiviljelustoodete tootmisega tegelevatele ettevõtjatele võimaldati elektrienergia hinnatõusust tingitud lisakulude kompenseerimiseks ja ettevõtjate konkurentsivõime säilitamiseks 2023. aasta alguses EMKF vahenditest elektrienergia hinnatõusu hüvitamist selles osas, mis ilmnes pärast Venemaa sõjalise agressiooni algust Ukrainas.
- Läänemere traalpüügi ning kaugpüügiga tegelevatele ettevõtjatele võimaldati kütuse hinnatõusust tingitud lisakulude kompenseerimiseks ja ettevõtjate konkurentsivõime säilitamiseks 2023. aasta alguses EMKF 2014-2020 vahenditest kütuse hinnatõusu hüvitamist selles osas, mis ilmnes pärast Venemaa sõjalise agressiooni algust Ukrainas.
- Valdkonna teadus- ja arendustegevusele ning teadmis põhisema poliitika kujundamisele aitas kaasa osalemine mitmesugustes rahvusvahelistes teaduskoostöö võrgustikes, nagu näiteks JPI Oceans, SCAR-Fish strateegiline töögrupp, ERA-NET *Cofund BlueBio's* ja Euroopa Horisondi *Blue Economy* partnerluses. Eesti teadlaste osalemist rahvusvahelises teaduskoostöös, sh ERA-NET *Cofund BlueBio's* ja *Blue Economy* partnerluses toetatakse ministriumide rakendusuuringute programmi kaudu. Lisaks jätkati ettevõtete omavahelise koostöö soodustamiseks ja konkurentsivõime parandamiseks teavitus-, koolitus- ja nõustamistegevustega Kalanduse Teabekeskuses kuni juunini 2023 (teabekeskuse töö jätkub uue fondi alt 2024. aastal).
- Lisaks Kalanduse Teabekeskuses valminud mitmetele väiksematele uuringutele ja katseprojektidele lõppesid 2022. aastal innovatsioonimeetmete raames toetatud mitmeaastased uuringud nii kalapüügi- kui vesiviljeluse valdkonnas. Mitmeaastaste uuringute raames uurisid teadus- ja arendusasutused koostöös kalandussektori ettevõtjatega lahendusi hülgekahjude vähendamiseks mõrrapüügis, kalaõli ja kalajahu väärimise võimalusi ning efektiivset kalajääkide kasutamist uudsete toormaterjalide saamiseks. Vesiviljelussektori ettevõtjatega koostöös uuriti veel säga *Silurus glanis* kunstliku paljundamise ja kasvatamise tehnoloogiaid, jõeväikide söötmise keskkonnasäästlikke lahendusi ning vetika *Ceramium tenuicorne* kasvatustehnoloogiat fükoerütriini eraldamiseks.
- Kalandusuuringud kalavarude olukorra kohta nii siseveekogudel kui ka merel läbi viidud ning saadud soovitusel teadlastelt.
- Õigusaktid kehtestatud (kutseliste püügivõimaluste ja tasude määrus, ajutised püügipiirangud nii kutselistele kui ka harrastajatele jt).

- Rändetakistused avaldavad negatiivset mõju nii kaladele (nt kasvukiirus, toitumis- ning rändevõimalused) kui ökosüsteemile laiemalt. 2023. avati 7 rändetakistust.
- Parendatud on kontrolli- ja järelevalve süsteeme.
- Toetatud on KIKi abiga harrastuspüügi taristute arendust.
- Kalanduse valdkonna kontrollide (harrastuspüük, keelualad ja -ajad, kutseline kalapüük) tulemustest vastab nõuetele 72%, viimaste aastate tase on stabiilne.
- 2023. aastal langesid Eesti päritolu kalapüügi- ja vesiviljelustoodete kogused aastaga ca 15 000 tonni (82 909 tonnilt 67 745 tonnile). Samas ekspordi koguväärtus püsis aasta varasemaga võrreldes samas suurusjärgus, jäädes 152,9 miljoni euro juurde. Viimastel aastatel langustrendis olnud ekspordimahtudest hoolimata suudeti välisturgudelt saada kauba eest suurem väärtus, kui eelnevatel aastatel.

Peamised kitsaskohad haldusalas, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Merevesiviljeluse arengu peamiseks takistuseks on Läänemere kesine seisund liigsete toitainete sisalduse tõttu, mistõttu on vajalik välja töötada ja riiklikul tasemel kokku leppida sellised meres kalakasvatamisega kaasneva negatiivse keskkonnamõju leevendusmeetmed, mis on ka majanduslikult kestlikud. 2022. a vähenesid vesiviljelustoodete müüginahud, mida mõjutasid kallinenud sisendihinnad (energia, sööt). Samas kasvatatud kala keskmine kilohind on järk-järgult kasvanud, olles viimasel kümnendil pea kahekordistunud, mis tooraine nõudluse suurenemisel soosib valdkonna arengut.
- Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu ning Euroopa Liidu ja tema rahvusvaheliste partnerite kehtestatud sanktsioonid ning Venemaa vastumeetmed neile tekitasid märkimisväärset majanduslikku ebakindlust, häirisid kaubavoogusid ja toidu tarneahela toimimist ning tõid kaasa viimaste aastakümnete suurima ootamatu toidu tootmiseks vajalike sisendite hinnatõusu ning see tendents tõenäoliselt jätkub, põhjustades turuhäireid ja mõjutades nii kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootjate kui ka töötajate käekäiku. Kõik sellega kaasnev on muutnud turu ebastabiilsemaks. Lisaks toimus 2023. aasta lõpus Poola autojuhtide streik piiridel, mis tõi esile seisakud tarnetes ja mille järelmõjud olid tunda veel ka 2024. aasta alguses.
- Seoses lausalise üleminekuga kutselise kalapüügiga seotud andmete elektroonilisele esitamisele alates 1. juulist 2024. aastast, tuleb palju rõhku pöörata teavitustegevustele sektoris, vastavate juhendmaterjalide pakkumisele ja kalurkonna koolitamisele ja nõustamisele. Ranna- ja siseveekogude kalurkond on suhteliselt vanemaaline, mis pärsib kiiret andmete esitamise üleminekut ja nõuab rohkem aega ja panustamist selgitamisse ja koolitamisest. 2023. aastal toimusid koolitused 8 rannapiirkonnas ning 2024. aastal jätkab koolituste korraldamist Põllumajandus- ja Toiduamet.
- Laiapõhjalised kalakaitsemeetmed nõuavad tugevat poliitilist tahet (püügivahendite piirarvu korrigeerimine, püügivahendite silmasuuruse korrigeerimine, kalade rändeteede avamine).
- Kutselises kalapüügis on väljakutseks EL nõuete tagamine, mis muuhulgas sätestavad kontrollide % kogu püügitegevusest. Seetõttu püsib ka selle valdkonna kontrollide arv stabiilsel tasemel. 2022. aasta tõi kaasa Ukraina sõja ja seetõttu oli komplitseeritud Peipsi koostöö Venemaaga – kohtumised toimusid distantstilt. Harrastuspüügis on õnnestunud vabatahtlike kalakaitsjate kaasamine.
- Sisendhindade tõus koos tööstuste poolse tooraine nõudluse suurenemisega vedas kutselise kalapüügi ettevõtete müügitulu kasvu, kuid samas mõjutas ka lõpptootte hindu tarbijatele negatiivses suunas.

8.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine

Tabel 4. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste 2023. a eelarve täitmine

	Esialgne eelarve	Lõplik eelarve	Täitmine
Kalandus	30 880	34 340	26 410
Kulud	30 880	34 340	26 410
Kutseline kalapüük	8 638	8 765	6 913
Kulud	8 638	8 765	6 913
Vee-elusressursside töötlemine	8 665	8 780	9 592
Kulud	8 665	8 780	9 592
Vesiviljelus	3 044	3 103	1 144
Kulud	3 044	3 103	1 144
EMKFi keskkonnakaitsemeetmete rakendamine	3 748	3 780	523
Kulud	3 748	3 780	523
Kalavarude haldamise ja kaitse ning harrastuspüügi korraldamine	6 785	9 912	8 238
Kulud (ReM)	0	831	556
Kulud (KLIM)	6 785	9 081	7 682

LISA Tulemusvaldkonna sisend riigi 2023. aasta majandusaasta koondaruandesse

Tulemusvaldkonna eesmärk:

Eesti toit on tarbijate poolt eelistatud, elukeskkond on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukondade elujõud kasvab

Tulemusvaldkonnaga enim seotud strateegia „Eesti 2035“ strateegiline siht:

Eesti majandus on tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik

Valdkonna arengukavad:

Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030

Tulemusvaldkonda kuuluvad programmid:

Põllumajandus, toit ja maaelu

Kalandus

Tulemusvaldkonnaga seotud valitsemisalad:

Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi valitsemisala

Kliimaministeeriumi valitsemisala

TULEMUSVALDKONNA ÜLEVAADE

Positiivsed arengud

- Koroonapandeemia ja ärev julgeolekuolukord Euroopas, sealhulgas loomataudide levik ning rahvusvahelised kauplemispiirangud, on toonud **kõrgendatud tähelepanu alla toidu varustuskindluse ja rahvusvaheliste tarneahelate haavatavuse**. 2023. aastal koostati koostöös suuremate toidutootjate ning erialaliitudega toidu varustuskindluse strateegia ja tegevuskava. Defineeriti põhilised ohud, võimelüngad ning vajalikud tegevused nii riigi kui erasektori poolt. Strateegia tegevuskava ülesanded said heakskiidu Vabariigi Valitsuse poolt 15.06.2023. 2023. aastal käivitusid mitu toidujulgeolekutegevusliini, mille eesmärgiks on tagada tarneahela kriitilistele ettevõtetele kriisides eelisjuurdepääs elektrile, vedelkütusele ning kõrgendatud julgeoleku olukorras toetada nende julgeoleku tagamist.
- **Koostöös sektoriga töötati 2023. aastal välja mitmeid põllumajandus-, kalandus- ja maamajandussektorile olulisi erakorralisi toetusmeetmeid kriisidega toimetulemiseks.** Erakorralisi toetusi maksti üle 11,4 miljoni euro.
- **1. jaanuaril 2023 jõustus Eesti ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) strateegiakava aastateks 2023–2027.** Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks maksti 2023. aastal toetusi kokku ~340 mln eurot.
- **2023. aastal oli Regionaal- ja Põlluministeeriumi teadus- ja arendustegevustest töös 65 projekti, millest 17 koostöös rahvusvaheliste konsortsiumidega.** Nende projektide rahastamiseks tehti 2023. aastal väljamakseid 3,3 miljoni euro väärtuses. Lisaks rahastati LABRIS riskihindamistegevusi 0,5 miljoni euro väärtuses ning pikaajaliste programmide „Sordiaretusprogramm 2020-2030“ ja „Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine, säilitamine ja kasutamine 2021-2027“ tegevusi vastavalt 1,1 miljoni euro ja 0,4 miljoni euro eest aastas.
- 2023. aastal **valmis kokku 18 uuringut**, millest üks koostöös rahvusvahelise konsortsiumiga, kogueelarvega 0,87 miljonit eurot.
- **Keskkonnahoiu täiendavaks tagamiseks soodustatakse põllumajanduses keskkonnasäästlike majandamisviiside kasutuselevõttu ja kasutamise jätkamist ühise põllumajanduspoliitika toetuste abil.** Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal kasutuses olevast põllumajandusmaast oli 2023. aastal 91.10 protsenti.
- **Toiduohutuse baromeeter, mis mõõdab üldist toiduohutuse olukorda Eestis aastapõhiselt ja võrrelduna eelmisesse aastasse, oli 2023. aastal 100,69.** Eesmärgiks on, et näit oleks vähemalt 100 ehk ei langeks võrreldes eelmise aastaga. Toiduohutuse baromeeter näitas 2023. aastal võrreldes 2022. aastaga toiduohutuse olukorra paranemist.
- 2022. aasta septembrist alates **rakendus toetusmeede haridusasutustele, mille raames toetatakse lastele mahetoitu pakkuvaid üldhariduskooli ja lasteaedu.** Kui mahetoitlustamisest teavitatud kooli ja lasteaedu oli 2021. aastal 45 (kuus protsenti Eesti lasteaia- ja koolilastest), siis 2023. aasta lõpus pakuti mahetoitu juba 153 haridusasutuses (ligikaudu 20% Eesti lasteaia- ja koolilastest).

Väljakutsed

- Toidu ohutuse ja usaldusväärsuse tagamine eeldab teadmuspõhist lähenemist, järjepidevat kohanemist ühiskonna ootustega riskide maandamisel ja laiapõhjalist järelevalvet ning tarbija teadlikkuse tõusu. Seetõttu on vaja oluliselt tõsta riigi suutlikkust tegeleda tõhusalt toiduohutuse järelevalvega, sh riskihindamise ja –kommunikatsiooniga.
- **Antibiootikumide kasutamine põllumajandus- ja lemmikloomadel on langenud viimase 10 aastaga 35%, kuid vähenemine on peatumas²³.** 2022. aastal jäi müüdud toimeainete kogus võrreldes eelneva aastaga samale tasemele. Antibiootikumide kasutamisega kaasneb mikroorganismide omadus mitte alluda antibiootikumide toimele ehk mikroobide antibiootikumiresistentsus (AMR). AMR regulaarset seiret sigadel ja kodulindudel ning nende saadustel teeb Põllumajandus- ja Toiduamet. Seiretulemused näitavad, et AMR esinemise kasvutrend ilmneb ka Eestis.
- **2023. aastal oli märgata kasvu loomataudide esinemises.** Eriti ohtlikest loomataudidest esines endiselt sigade Aafrika katku (SAK) ja kõrge patogeensusega linnugripi (KPLG).
- Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Seejuures pakutakse maapiirkondades tööd 27,6 protsendile koguhõives osalejatest. **Olenemata asjaolust, et Eesti üldine rahvaarv eelmisel aastal jätkuvalt kasvas, on maapiirkonnas elavate noorte (vanuses 21–40) osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvust jätkuvalt languses, olles 2023. aastal 26,4 protsenti, mis jääb alla 2030. aastaks seatud põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava eesmärgile (27,8 protsenti).** **Peamised probleemid maapiirkonda elama asumisel on teenuste kättesaadavus, atraktiivsete töökohtade vähesus ning probleemid elamumajandusega.** 2023. aastal jätkus eluaseme kaaslaenu pakkumine üle-eestiliselt, mis võimaldab maapiirkonda kodu soetada või ehitada või renoveerida olemasolev hoone. 2023. aasta lõpu seisuga on kaaslaenu lepinguid sõlmitud kokku 132 leibkonnaga 8,35 miljoni euro väärtuses.
- **Põllumajandussektori ettevõtete kohanemine roheülemineku väljakutsetega, sh kliimamuutuste leevendamisega ja samas toidu varustuskindlusega seotud riskide maandamine on valdkonna oluline kompleksne väljakutse,** millele lahenduste leidmiseks on koostatud „Roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektori valdkonnas“ ning rakendatud eri meetmeid toidu varustuskindluse tagamiseks koostöös eraettevõtetega. Samuti toetab roheülemineku väljakutse lahendamist ka uuendatud Rohepöörde tegevusplaan 2023–2025.
- Kodumaist päritolu toitu eelistas 2022. aastal osta 61% vastanutest, mis on vähem kui varasematel aastatel (2016–2020. a oli see 74%). Selleks, et kodumaise toidukauba eelistamine ei jätkaks langemist, vaid pöörduks tagasi senisele tasemele, on ühelt poolt vajalik jätkata meetmetega, mis tõstavad sektori konkurentsivõimet ning teiselt poolt kavandada tarbijatele suunatud teavitustegevusi, mis aitavad tarbijatel teha teadlikke ostuotsuseid.
- Heas seisus kalavarude osakaal püsis nii 2021. kui ka 2020. aastal 39 protsendi piires, varude seisund on halb. Kalavarude seisundi parandamiseks tuleb jätkuvalt ajakohastada kalavarude kaitsemeetmeid, vähendada püügikoormust rannapüügis jm.

²³ [Sales of veterinary antimicrobial agents in 31 European countries in 2022 - Trends from 2010 to 2022 - Thirteenth ESVAC report \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&code=sdg-12-8-2022&plugin=1)